

uskjælu.

5

Vive Tulli
„Theodorakise laulud”. 1970
Söövitus, vask, paber, 51,5 x 49 cm

Sisukord

- 5** Õigeusk kui eestirahwa enesemääramise tegur
Ülempreester Aleksander Wärat
- 13** Piiskop, piiskopkond ja kohalik kirik
Arhimandriit Hiioh Getcha
tõlkinud Tiina Niitvägi-Hellamaa
- 23** Kirikukogude kiriklikust teisesusest ja osadusest kahte sümmeetrilisse hälbimusse, rahvuskirikusse ja kiriklikku allaneelamisse
Prof. Hdr. Arhimandriit Grigorios D. Papatomas
tõlkinud Margus Ott ja Tiina Niitvägi-Hellamaa
- 45** Teoloogia ja areng kolmandal aastatuhandel
Metropoliit doktor Paul Yazigi
tõlkinud Tiina Niitvägi-Hellamaa
- 63** Õigeusu sõnum XXI sajandil
Boris Bobrinskoi
tõlkinud Tiina Niitvägi-Hellamaa
- 75** Püha Johannes Kuldsuu ristimisjutlused
tõlkinud ülempreester Mattias Palli
- 97** Püha Johannes Kuldsuu kopti kiriku traditsioonis
Metropoliit Bishoy
tõlkinud preester Sakarias Leppik
- 105** Kiriklik walmistamine sure Pastu aiaks
juhised Riia Vaimuliku Seminari ajakirjast Jumala Kartuse Kool
- 115** Pilk Bütsantsi diplomaatiale
David Vseviov
- 127** Gruusiast ja Gruusia õigeusu kirikust
Jüri Kotšinev
- 138** Vive Tolli kunst
- 153** Editorial
- 156** Резюме

Vive Tolle
„Paastumaarja päev”. 1977
Söövitus, vask, paber, 51,5 x 53 cm

Kolm kuud enne Eesti iseseisvumist, teisipäeval, 28. novembril 1917. aastal ilmus Riia Peeter-Pauli Wennaste Seltsi kirjastusest ajakirja Usk ja Elu number, mille kaaneloos kirjutab ajakirja vastutav toimetaja, ülempreester August Wärat muuhulgas järgmist:

Oktobris ei saanud toimetus ühtegi nummert välja anda. Põhjusi on mitu. Esiteks, raha puudus; teiseks, trükikoja müümine uutele peremeestele; kolmandaks, laduja lahtiütlemine töö juurest, ja neljandaks, hirmsad ajad, mis Petrogradis üle elada tulewad... Uuest aastast jätame praeguste raskete olude tõttu „Usk ja Elu” seisma, kuni paremad ajad tulewad, kus jälle teda väljaandma hakkame...” (kirjaviis muutmata)

Usk ja Elu toob siinkohal vähetoimetatud kujul lugejani ülempreester Wärati tollase ajakirjanumbri artikli, mis on aktuaalne ka praegu, Eesti Vabariigi 90. juubeliaastal.

ÕIGEUSK KUI EESTIRAHWA ENESEMÄÄRAMISE TEGUR

Ülempreester Aleksander Wärat

„Määrama” tähendab kellegile ehk millegile otstarbekohast seisukohta andma, seadma. Näituseks, ma olen preestriks „määratud”, tähendab: mulle on preestri amet antud mu tegewuse seisukohaks. Selle seemne „määras” põllumees külwiks, tähendab: ta andis sellele seemnele

oma külwiotstarbe. Kui nüüd kõneldakse „enesemääramisest”, tähendab: inimene ehk rahwas leiab eneses niisuguse wäe, mille läbi ta omale tarwiliku ja mitmekülgse wälispidise seisukoha wõtab, niisuguse seisukoha, milles ta enam-wähem täieliselt eluwõimuline on. Niisuguseks wäeks on nii üksiku inimese kui ka rahwa juures kõigeennemalt u s k.

Sõna „tegur” (sõnast tegema) tähendab abinõu, mille najal midagi tehakse. Wahe teguri ja abinõu vahel on see, et „tegur” alati töötab, kuna abinõu üksnes ajuti, siis kui teda nimelt tarwitatakse.

Õigeusk Eestirahwa juures on niisugune abinõu ehk tegur, mis alati tema seisukoha wõtmiseks on mõjunud, mõjub ning mõjuma saab. Need eluküljed, milledes õigeusk tegurina on ilmunud, on järgmised: usuline, kõlbeline, hariduline, majandusline ja poliitiline. Waatame lähemalt nendesse külgedesse.

Ammu enne õigeusu wastuwõtmist, sest ajast saadik, kui ta enese rahwa usk käest ära wõeti, otsis eestlane omale usku, milles ta oleks wõinud oma hinge nõudmistele rahustust leida. Tule ja mõegaga peale sunnitud katoliku usk ei rahustanud tema nõudmist ühineda jumalusega – headuse, tõe ja ilu täiusega. Katoliku jumal näis eestlasele niisama wali ja järeleandmata olewat, kui tema kuulutajad paterid ja ritteerid. Kõik usk muutus hirmsaks ebausuks, mis nõiutused, sosistamised ja muud nendesarnased ilmed nähtawale tõi.*) Ilus, kallis ja armas Lunastaja Kristuse kuuju ei wõinud eestlaste hingesse aset leida. Kuuju, kaua pidas ta oma endistest jumalatest kinni ja tõi neile ohwrid.

Aegamööda ununesid ka need. Toodi wäljamaalt teine usuworm, Lutheruse oma. See oli küll lihtsam ja oluliselt kättesaadawam, aga

tema toojad ja kuulutajad olid ju endised katoliku-usu paterid ja needsamad wägiwallatarwitajad ritteerid. See oli uue wiina wanade astjate sisse walamine, mis muidugi head järeldusi anda ei wõinud. Meie aja Lutheruse usu esitajad ise tunnistasid mitmel korral, et Lutheruse kirik oli herrade kirik, milles rahwal wähe ütlemist oli. **) Tähendab – kindla seisukoha wõtmist usu asjas polnud rahwal ka Lutheruse usus. Ta otsis loomuliku usutunde ja usu wadjaduse arenemise wõimalust, ta jänunes usuliste tõdede järele. Lihtsalt, ta otsis Jumalat ja abinõusid Temaga ühineda. Terwe maa oli wennaste seltsa täis. Hernhuteri järelkäijad tõstsid julgeste pead. Baltimaade sakslus nägi selles usurahwustamises (usudemokratiseerimises) enestele häda. Ta nõudis riigiwalitsuse käest usuliikumist seisma panna. Ja pantigi. Rahwas jäi jälle usuliselt wangi...

Riigiusu – õigeusu – mõte peasis wallale. Ta töötas palju, igat elukülge soowitawalt puudutada. Ilmusid parajad andmid selleks, et riigiusku minna, ja wastuwõtmine algas. Kümned tuhanded läksid üle. Wastuseismine oli wägew. Oleks riigiwalitsus mõistnud paremini rahwa hingeliikumisi hinnata, siis oleks terwe Baltimaa õigeusuline praegugi olnud. Saksluse wõim oli suur, ja puhas rahwusline, demokratline usuliikumine suluti – 50-60 aastatel Liiwimaal ja 80-netel aastatel Tallinnamaal maha. Siiski oli eestlaste hulgas neid, kes õigetuskus oma usuks tunnistawad, ligi 200.000 tuhande, ühemiljoni arwulise rahwa hulgest. See suur hulk on enesele õigeusu õpetuses seiskoha wõtnud, milles ta oma südamele rahu on leidnud. Tõsi – kõiki demokratlisi õigusid ta pole weel temas saanud omandada, nüüd alles saab ta nad, – aga seegi on suur usuline wõit tal selles olnud, et ta siin oma loomulikule usutundele, mõttele ja wadjadusele arenemise tee leidis. Ja seesama wõit kinnitas teda iga waenulise pealetungimise wastu, mida esialgu sakslased ja pärastpoole lutheruseusulised suguwennad tema

wastu ette wõtsid. Kui õigeusulised nüüd koguduslise omandamise ja walimise õiguse saavad, siis on õigeusk neile täieliseks usulise enesemääramise teguriks saanud, mida nad ialgi ei jäta.

Nii palju kui usk üheltpoolt müistilist (üleilmist) laadi kannab, niipalju kannab ta teiselt poolt tegelikku ehk kõlblist laadi. Nii kui usuline vajadus on Loojast inimese hingesse mahutatud, nii on seal sündimisest saadik ka kõlbluse vajadus ehk kõlbluse tunne aset wõtmas ning nõuab enesele arenemise wõimalust. Ristiusu kõlbluse tunne on ligimese armastus selle sõna laiemas mõttes. Selle tunde awaldusi, s.o heategusi eestlane ei näinud katoliku usus, ei õppinud neid tundma esialgu ka Lutheriusus. Kui esimeses neid ei öeldud orjadele tarwis olema, siis teises peeti neid Lutheruse õpetuse järele otse wõimatuks, sest inimene olewat niikaugele langenud, et ta head teha ei suudagi. Nii jäi kõlbluse tunne eestlases mõneks ajaks soiku. Loomusunnil igatses eestlane inimeselaadilist kõlblist paleust taga, kelle poole ta oleks wõinud tõtata. Seda tale ei näidatud katoliku usus, sest et orjal ei olewat seda waja; seda ei antud ka Lutheri usus, sest et temas inimeselaadilist paleust, s.o püha inimest mikski ei peeta. Jeesus on kõikide paleus. Muidugi, aga Ta on ju Jumal, kelle sarnaseks on saada wõimalik nende teede kaudu, mida wagad, pühad, kannatajad ja teised Jumala meelepäraliselt elanud inimesed on käinud. Sellepärast läheb waja pühade inimeste eeskujusid. Neid leidis eestlane õigeusus. Weel enam: siin kuulutati, et ta taewaelanikud koguni tema sõbrad ja eestpalujad Jumala ees on, et ta on nendega ühendatud nime läbi, mis tale on antud ja mida enne teda keegi püha inimene on kannud. See oli suur – enne kuulmata ja teadmata kõlbeline warandus, mille omandajaks õigeusuline sai. Sellega muutus ka tema kõlbeline waimuilm. Kõik sakslaste „waprused”, nagu esimese ööõigus nooriku juures ja muud, mis katoliku usu ajast saadik unustamata rahwa meeles seisis, said

nüüd õigeususse astumise järele oma täie nime – „kõlvatused”.

See oli nüüd jäädawalt lahkumine sakslastest, tema usust ja tema kõlbelisest ilmast. Ja see oli kõlbeline enesemääramine, mis õigeusulisele oma jooned andis, mis, nagu omal ajal h. Spektator kinnitas, märksalt saarlaste juures nähtawale tulewad. Seda peab õigeusu arwesse panema. Ja see on ta suur teenus, mille poolest ta mõistliku silmas kõrgesse hinnatud on.

Usulisest ja kõlbelisest pörest saadik hakkas eestlane ka ennast üleüldse harima. Ta märkas, et ta enam teise weoloom ei ole, et tal needsamad inimlikud õigused on, mis nõndanimetatud saksalgi, kuid tal puudub haridus.

Õigeusu tulemisega Baltimaale tulid sinna esimesed rahwakoolid, mis kohe lapsi täis asusid, ilma usutunnistuse peale vaatamata.

See oli tõukeks üleüldisele koolide awamisele ja hariduse algamisele, Eestimeele ja rahwustunde tärkamisele. Kahjuks, seda nähtust ei taha meie luteriusulised suguwennad kuidagi õigeks wõtta ja waikiwad oma endakasude tõttu ta olematuks. Meie aga kinnitame seda ja ütleme, et nimelt õigeusu tulemisega hakkas eestlane haritud rahwaste sekka sündima. Nii on õigeusk Eestirahwale hariduse asjas õige seisukoha, annud mille kohta mingit kahtlemist ei ole. Ta on temale haridusliseks teguriks saanud.

Ühes waimu haridusega algas ka majandusline seisukorra ümberloomine. Meie teame: eestlane oli ori, ori ilma õigusteta, ilma maata, ilma mingi waranduseta. Ta jäi selleks ka siis, kui ju nõndanimetatud „priius” wälja kuulutatud sai. Usu lahkumisega

kõwenes temas tung majandusliselt iseseiswaks saada. See ei läinud temal küll täielt korda, sest teda sunniti kas kohalt lahkuma ehk jäeti waese popsi wõi rentniku seisusesse, kus tal wiletsam elujärg algas, kui see mis ta enne Lutheri usus pidas.

Nii oli lugu õieti päris mõisate ja waldade talunikkudega. Teine järg sai kroonu walla õigeusulistele osaks. Seal jaotati mõisad mitmes kohas õigeusulistele kätte. Kui ka maatükid suuremad ei olnud kui 8-10 tiinu, siiski olid need kohad, mida keegi käest ära wõtta ei wõinud. Nende pidajad maksid kroonule niiwõrd wähe renti ja osturaha, et neid päris mõisa maa rendi ja osturahaga wõrreldes wõis naeruwääriliseks pidada. Keisri Nikolai II ajal kingiti seegi ostuhind, ja maad said kõikidele päriseks tehtud. See sünnitas kuni tänapäevani suurt meeelhärma luteriusulistes, aga see oli esimeseks sammuks meie maaproletariadi haljale mättale aitamise juures. Pärastpoole juhtus mõnda korda sedasama ettetulema, et kroonumõis maata õigeusulistele ära jaotati. Nii esimesed kui teised on õnnelikud, et neil on käes oma kindlad pesad, kust nad wälja ilma julgeste waadata wõiwad. Nad teewad oma ette tööd, külwawad ja lõikawad oma jaoks oma kõrred, mis Jumal on lasknud põllule, kui ka wäiksele, kaswada. Selles asjas on nad oma usule wõlgu, mida tema eeskujulise pidamisega tasuwad. Tema mõjul on nad majandusliselt tõusma hakkanud.

Wiimaks jäeb mul eestlase poliitilisest seisukohast paar sõna ütleda. Oli eestlane majandusliselt ori, oli ta ori ka poliitiliselt. Baltimaa oli iseriik, kus sakslased kõik osad enese käes pidasid, aga eestlane ei ühtegi. Nii oli katoliku usu kestwusel, nii esimesed aastasajad ka Lutheruse usu pidamisel. Siin oli ja on praegu weel oma seadused, mis üksinda walitsewa klassi kasusid silmas peawad, eestlaste kasudest aga ei kõnele. Siin olid tänini oma maapäewad, kuhu talunikkude

esitajad ei peasenud. Siin aeti asju ja tehti otsusi, mis talurahwast ainult hiidutasid. Siin aeti poliitikat, mis ainult sakslaste wõimu ja wäge töotas, eestlaselt aga waikimist ja sõnakuulmist nõudis. Siit mindi üle raja Wenemaale riigi walitsuse ringkondadesse ja kiideti päriselanikkude head käekäiku, ehk kaebati nende mässulise meeleolu üle. Esimesel korral kõwenesid kiitjate õigused, teisel olid sõjawäed rahwast „rahustamas.”

Nii ei wõinud asjad kaua kesta. „Riigi usku”, „Keisri usku”! sai rahwa salajaks soowiks. Nälg ja tõbed olid parajal ajal tõukajateks ja rahwas läks „riigi usku.” See oli esimene poliitika aste, mis rahwas ise tegi, kui ta oli Baltimaa wõimude wastu oma usalduse kaotanud. Õigeususe astumisest saadik hakkas rahwas poliitiliselt kaswama ja oskas igakord Wenemaa õigest poliitikast tõsiselt osawõtta. Praegu näib eestlane hoopis enam poliitiliselt küpse olevat, kui muu teine rahwas Wenemaal. Sel ajal, kui isegi puhastwerd wenelane ütleb, et tal ükskõik on, kes ta üle walitseb, ei mõtle eestlane iialgi Saksamaa ülemwõimu peale. Selles selges enesemääramises on Eestirahwas õigeusule wõlgu, mis ta silmad awas ja südant juhatas.

Nii me näeme, et õigesse ususse walgus eestlane kõikide oma murede ja waewadega, rõõmude ja kawatsustega. Kõige oma olemisega oli ta siin ja siit algab ta oma alus-enesemääramist, nimelt – oma tundmist, et ta on rahwas, et tal kui rahwal, on oma õigused ja kohused, ja siit kaswas ta rahwusline eneseolemise tunne, nii mitmekülgseks, nagu ma ülemal seletasin. Sest ajast sai õigeusk Eestirahwa kultuuriliseks jõuks ja enesemääramise teguriks.

*) Loetagu selle wäite kohta („Kolm Isamaa kõnet” C. R. Jakobson).

**) Loetagu A. Grenzsteini „Herrenkirche oder Volkskirche”.

PIISKOP, PIISKOPKOND JA KOHALIK KIRIK

Arhimandriit Hiioob Getcha

Pariisi püha Sergei Õigeusu Teoloogia Instituudi õppejõud

Kirikujuhtimine vanade kaanonite vaimus

Kirik ei ole asutus ega ammugi mitte inimeste rajatud organisatsioon. Apostel Pauluse sõnade kohaselt on Kirik maa peal inimeseks saanud Jumala lunastustöö jätkamiseks seatud Kristuse Ihu. Järelikult ei pea Kirikut juhtima nagu mõnda ettevõtet, vaid seda tuleb teha Jumalale meelepärasel kombel kooskõlas päästmisplaaniga, mida on inimestele pühakirjaga ilmutatud ning mille pühad isad on sisse seadnud ja mis on varase Kiriku kanoonilisest pärimusest inspireeritud.

Piiskopi meelevald

Püha apostel Paulus kirjutab, et kogu Kirik on allutatud Jeesusele Kristusele, kes on selle elusorganismi, milleks Kirik on, Pea: „[Jumal] alistas tema jalge alla kõik ning pani tema kõigi asjade üle peaks kogudusele [Kirikule], kes on tema ihu, tema täius, kes täidab kõik kõiges” (Ef 1:22-23).

Pärast surnuist ülestõusmist jüngritele ilmudes andis Kristus neile edasi oma vaimse mõjuvõimu, öeldes: „Rahu teile! Nõnda nagu Isa on läkitanud minu, nõnda saadan ka mina teid.” Kui ta seda oli öelnud, puhus ta nende peale ja ütles neile: „Võtke vastu Püha Vaim! Kellele te iganes patud andeks annate, neile on need andeks antud, kellele te patud kinnitate, neile on need kinnitatud” (Jh 20:22-23). Täites Issanda käsku,

asutasid apostlid mitmeid kohalikke kirikuid, see tähendab Kirikuid eri paigus, ja asusid euharistiliste koguduste etteotsa. Need Kirikud ei olnud osad Kirikust, vaid Kiriku täiuse ilmutus ajas ja ruumis. Selles seisneb Kiriku katoolsuse, üleilmsuse tõeline tähendus.

Apostlid omakorda andsid euharistia juhatamise meelevalda edasi kiriklike koguduste vanemaile – piiskoppidele ja presbüteritele – kahele armuväele, millel alguses polnudki eriti võimalik vahet teha³. Olles mingis paigas euharistiale koguneva kohaliku kiriku eesotsas, väljendas presbüter või piiskop euharistilise kogu meelevalda, mis oli samaaegselt Kiriku enese meelevald. Euharistia ilmutas Kiriku ühtsust ajas ja ruumis, sest selle kaudu said koguduseliikmed tõeliselt üheks ihuks Kristuses⁴. Piiskop kui euharistia esiteenija oli Kiriku ühtsuse põhjus ja allikas, sest Kirik tuli kokku tema ümber⁵.

Olgu öeldud, et piiskopi meelevald ei olnud Kirikule ülalt peale pandud. Kui piiskop ei oleks olnud osa Kirikust, poleks ta saanud olla oma karja karjane. Järelikult on piiskopi meelevald Kirikusisene vaimulik mõjuvõim ja mitte mõjuvõim, mis on Kirikule võõras või selle väline. Seega Kristuse enese antud karjase kuju (Jh 10:1-16), karjane, kes koos teiste liikmetega kuulub Kristuse ühte karja, vastandub „Kristuse asemiku” mõistele, mis on vastuolus õigeusu kirikuõpetusega. „Kristuse asemiku” mõiste eeldab ülalt Kirikule peale pandud mõjuvõimu. Piiskopi mõjuvõim ei saa olla Kristuse maapealse asemiku mõjuvõim, sest Jumal ei andnud oma meelevalda kellelegi edasi, vaid alistas kõik oma Poja jalgade alla (Ef 1:22-23), kes jääb alatiseks Kiriku peaks (Ef 5:23).

³ Selle kohta lugeda: N. Afanasjev, *L'Eglise du Saint-Espirit*, Pariis 1975, alates lk 210.

⁴ Pergamoni metropoliit Johannes, *L'Eucharistie, l'évêque et l'Eglise*, Pariis 1994, lk 27.

⁵ Selle kohta lugeda: N. Afanasjev, *Trapeza Gospodnja*, Pariis 1952, lk 18-19, 51.

Milline on siis piiskopi meelevald, tema vaimulik mõjuvõim Kirikus? Ennekõike on see diakoonia, teenimine, nagu Kristus oma jüngritele õpetas: „Te teate, et rahvaste valitsejad peremehetsevad nende üle ja suured meelevallatsevad nende kallal. Nõnda ei tohi olla teie seas, vaid kes iganes teie seas tahab saada suureks, olgu teie teenija, ja kes iganes teie seas tahab olla esimene, olgu teie sulane” (Mt 20:25-27). Pühitsuse kau- du saab piiskop Püha Vaimu anni juhtida kohalikku kirikut, mis on talle antud armastuse armuvägi või, kasutades isa Nikolai Afanasjevi väljendust, armastuse meelevald⁶. Järelikult, olles saanud Kiriku juhtimise ja haldamise armuanni, piiskop ei valitse Kristuse karja üle, vaid teenib armastusega kohalikku kirikut, olles armastuse eeskuju ja usu tagatis.

Piiskopi meelevald kohalikus kirikus

Ristiusu levikuga ja kristlike koguduste arvukuse suurenemisega hakati euharistiliste kogude juhatamist usaldama ka presbütereile, aga seda üksnes piiskopi õiguste delegeerimise abil⁷. Sellest tavast annab tunnistust jubapäeva Ignatius Antiookiast, kes rõhutab piiskopi ühendavat rolli kohalikus kirikus: „Ilma piiskopita ärgu tehku ükski midagi sellist, mida tehakse kirikus. Õigeks peetagu toda õhtusöömaaga, mis on piiskopi all või kui tema seda lubab (korraldada)”⁸. Isegi kui presbüterid mõningates kogudustes euharistiat juhatasid, oli piiskop see, kes juhatas kohalikku kirikut. Seega muutub selgemaks üheltpoolt preetri ja piiskopi rollide vahe ja teiselt poolt koguduse ja kohaliku kirikuga⁹ samastuva piiskopkonna vahe.

⁶ N. Afanasjev, *L'Eglise du Saint-Esprit*, lk. 347 ja järgnevad.

⁷ *Ibid.*, lk 239 ja järgnevad; Pergamoni metropoliit Johannes, *L'Eucharistie, l'évêque et l'Eglise*, lk 212 ja järgnevad.

⁸ Antiookia Ignatiuse kiri smürnalastele, VIII, 1, Apostlikud Isad, Tallinn 2002, lk 140.

⁹ Koguduse ja piiskopkonna erinevuste osas vaadata: Pergamoni metropoliit Johannes, *L'Eucharistie, l'évêque et l'Eglise*, lk 193 ja järgnevad.

Armuväelise isikuna, kellele on usaldatud õpetamine ja kiriku heade tavade eest hooles olemine, on piiskopi roll ainukordne ja ühendav. Tuleb öelda, et piiskop ei kanna hoolt ainult oma kiriku sisemise, vaid ka välise ühtsuse eest, sest tema ülesanne on püsida osaduses teiste kohalike kirikutega¹⁰. Ta on tõepoolest „oma kiriku ingel¹¹”, korrates püha apostel Johannes Jumalasonaõpetaja väljendit Ilmutusraamatust (Ilm 2:1), kellela ei saa kirikus midagi ette võtta¹². Pean oluliseks meenutada meie praegusel ajastul, mil pole puudust ei liberalismist ega demokraatiast, neid Antiookia püha Ignaatiuse sõnu: „Sest kui te piiskopile alistute nagu Jeesusele Kristusele, näite te mulle elavat mitte inimeste kombel, vaid Jeesuse Kristuse kombel, kes meie eest suri, et te, uskudes Tema surmase, väldiksite suremist. Hädavajalik on nüüd teil mitte midagi teha ilma piiskopita – nõnda kui teie ka teete –, vaid teil tuleb alistuda ka presbüteritele nagu Jeesuse Kristuse – meie lootuse, kelles elavatena meid leitagu – apostlitele¹³. „Kohane on nüüd mitte üksi kristlaseks hüütud saada, vaid (seda) ka olla; nõnda kui mõned küll nimetavad piiskoppi, ilma temata aga teevad kõike. Säärased ei näe mulle olevat hea südametunnistusega, sest nad ei kogune kindlas korras (jumalateenistustele) [nende kogunemised ei ole õiged ega (Issanda) käskudega vastavuses]¹⁴.

Kanooniline pärimus võtab selle kirikuisade õpetuse kokku. Chalkedoni kirikukogu 17. kaanon ütleb: „iga piiskopkonna kogudused nii

¹⁰ Pergamoni metropoliit Johannes, „La communauté eucharistique et la catholicité de l'Église”, *Istina* 14 (1969), lk. 67-68; *Idem, L'être ecclesial*, Genf, 1981, lk 111-135.

¹¹ Eestikeelses versioonis: oma koguduse ingel. Tõlkija märkus.

¹² Märkigem siinkohal, et piiskop valitakse ja pühitsetakse ühe kindla kohaliku kiriku tarvis, mida mainitakse isegi andide pühitsemise palves ja kanoonilise pärimuse kohaselt on keelatud piiskopi üleviimine ühest piiskopkonnast teise (vt. 1. üleilmse kirikukogu 15. kaanon ja Antiookia 21. kaanon).

¹³ Antiookia Ignatiuse kiri tralleislastele II, 1-2, Apostlikud Isad, Tallinn 2002, lk 121.

¹⁴ Antiookia Ignatiuse kiri magneslastele IV, Apostlikud Isad, Tallinn 2002, lk 116.

külades kui äärelinnas peavad jätkuvalt püsima piiskopi meelevalda all, kellest nad sõltuvad.” Chalkedoni 4. kaanon käsib seoses munkade ja kloostritega: „Kuuletugu iga linna ja piirkonna mungad oma piiskopile... Linna piiskop peab kohaselt kloostrite eest hoolt kandma”.

Nii usaldab kanooniline pärimus piiskopkonna juhtimise täielikult piiskopi kätte. Piiskop omalt poolt võtab enne pühitsemist endale kirjaliku kohustuse hoida pühi kaanoneid (7. üleilmse kirikukogu 2. kaanon). Sellest Kiriku kaanonite vaimust lähtudes on piiskopi roll õpetada oma piiskopkonna piirides õiget usku (Trullo 19. kaanon), läbi katsuda ja ametisse pühitseda vaimulikukandidaate (2. apostellik kaanon, 1. üleilmse kirikukogu 9. kaanon), ilmalike ja vaimulike üle kohut mõista (Chalkedoni 9. kaanon) ja vaimulike seast valitud majandusmehe kaasabil hallata Kiriku rahasid (Chalkedoni 26. kaanon). Samas pole piiskopil õigust sekkuda teise piiskopkonna asjadesse. Seda arvesse võttes tagandatakse 34. apostlite kaanoniga ametist piiskop, kes on pühitsenud vaimulikuks kedagi väljaspool oma piiskopkonda nagu ka isik, kelle ta on pühitsenud. See varase kiriku aluspõhimõte tagab, et ainult piiskop on peremees omas kodus, nagu õpetab püha Kyprianus Kartaagost, kes kirjutab: „Eeldusel, et ühtsuse side püsib ja katoelse kiriku salarus jääb jagamatuks, korraldab iga piiskop ise oma tegusid ja valitsust enese heaksarvamist mööda andes vastust üksnes Issandale”¹⁵.

Piirkondlikud piiskoppide kogud

Nikea-eelsel perioodil suhtlesid piiskopkonnad omavahel tihedalt, ehkki administratiivses mõttes olid nad üksteisest täiesti sõltumatud.

¹⁵ Kyprianus Kartaagost, *Epistula* 55 (52), 21,2.

Apostlite kogu (Ap 15:5-29) eeskujul sai piiskoppidel tavaks koguneda piirkondlikuks piiskoppide koguks, et lahendada ühiseid õpetuse ja kirikukorraga seonduvaid küsimusi. Nii oli see näiteks Anküra (314) ja Neokeisarea (u 319) kirikukogude puhul, mille kaanonid on tänapäevani säilinud. Kohalike kirikute osadus väljendus eriti selgelt piiskoppide valimisel ja pühitsemisel, millel osalesid vastavalt 1. üleilmse kirikukogu 4. kaanonile „kõik provintsi piiskopid”.

Pärast kirikurahu kehtestamist (313) ja impeeriumi ristiusustamist õpetuslikku ühtsust ja moraalieeskujusid otsiva ühiskonna õhustikus viis esimene oikumeeniline kirikukogu sisse kirikukorralduse ümberkorraldamise, mis ei olnudki tegelikult uuendus, vaid pigem olemasoleva tava seadustamine¹⁶. 34. Apostlite kaanon pani aluse sinodaalsuse põhimõttele, et „iga **piirkonna** (rahva) piiskopid teaksid, kes nende seast on esimene, et nad peaksid teda oma juhiks ega teeks midagi erakordset ilma tema teadmata; igäüks tegelgu vaid sellega, mis puudutab tema piiskopkonda ja sellega seotud alasid; aga ärgu ka esimene tehku midagi ilma teiste nõusolekuta, nii valitseb üksmeel ja Jumal saab austatud Issandas koos Isa, Poja ja Püha Vaimuga”.

Niisiis on see kaanon Kirikus kehtiva sinodaalsuspõhimõtte alus. Impeeriumi ristiusustamisega said ilmaliku haldusjuhtimise mõttes olulistest linnadest asjaoludest tingitult suured kirikuvõimu keskused. Neis linnades aujärjel olevatele piiskoppidele anti metropoliidi tiitel. Metropoliidi ülesandeks oli kokku kutsuda piirkondlikke piiskoppide kogusid, kaks korda aastas, nagu nägi ette 1. üleilmse (oikumeenilise) kirikukogu 5. kaanon. Seda tava ei peaks võtma kui püüdu vahendada piiskopkonna piiskopi mõjuvõimu, vaid pigem kui apellatsioonikohtu

¹⁶ Lugeda antud teema kohta: Isa L’Huillier, „Ecclesiology in the canons of the first Nicene Council”, *SVTQ* 27 (1983), lk 119-131.

loomist, kuhu lahkavamate korral võivad pöörduda oma piiskopi otsusega mitte rahul olevad vaimulikud.

Kaanonid ei vaata metropoliitidele ja piirkondlikele piiskoppide kogudele kui kohalikule võimule lisanduvale võimule¹⁷. Antiookia piirkondliku kirikukogu (341) 9. kaanon täpsustab apostlite 34. kaanoni traditsiooni, öeldes: „Igas provintsis peavad piiskopid tundma seda piiskoppi, kes metropooliat juhib ja kogu provintsi tegeleb, sest metropolis käivad kõik oma asju ajamas. Ta seati paigale selleks, et olla ülemkarjane au poolest ja et kõik teised piiskopid ei teeks midagi väga tähtsat ilma temata isadelt saadud korra kohaselt, **välja arvatud** see, mis puudutab nende piiskopkonda – seda, mis neist igähele kuulub ja külasid, mis asuvad selle piirides. Sest igal piiskopil on meelevald omaenese piiskopkonnas, mida ta valitseb [...] sellest väljaspool ärgu tehku nad midagi metropoli piiskopi teadmata, ja samuti too ilma piiskoppide nõusolekuta”. Seega näeme, et piirkondlik piiskoppide kogu laiendab tegelikult piiskopi meelevalda, mis on täielik kohalikus kirikus st piiskopkonnas, nendel erakorralistel puhkudel, mil satub ohtu mitte üksnes piiskopkonna siseelu, vaid ka naabruses olevate piiskopkondade oma.

Järelikult ei kogune piirkondlikud piiskoppide kogud mitte piiskopkondade haldamiseks – see on kohaliku piiskopi ülesanne – vaid väärdõpetuste ja kirikut lõhestavate probleemidega tegelemiseks, apellatsioonikohtu ülesannetes või uute piiskoppide valimiste läbiviimiseks. Vaimulike ja piiskopkonna piiskopi tüli korral peavad vaimulikud edasi kaebama metropoliidile, nagu ütlevad Kartaago

¹⁷ Sinodaalsuse kohta Kirikus lugeda: Pergamoni metropoliit Johannes, „L'institution synodale. Problèmes historiques, ecclésiologiques et canoniques”, *Istina* 47 (2002), lk 14-44.

kirikukogu 28., 29. ja 30. kaanon. Uute piiskoppide valimise kohta vaba koha olemasolu korral ütleb neljanda üleilmse kirikukogu 25. kaanon, et metropoliidi ülesanne on korraldada piiskopi valimised vabale kohale kolme kuu jooksul. Samuti peab tema kinnitama uue piiskopi valimise, millele viitab 1. üleilmse kirikukogu 4. kaanon.

Samaaegselt metropooliate üldise arenguga leiab aset ühe osa metropooliate tõusmine patriarhaadi seisusesse, arvestades nende erilist seisundit impeeriumis ja Kirikus. 1 üleilmse kirikukogu 6. kaanon toob välja Aleksandria, Rooma ja Antiookia erilise koha; sama kirikukogu 7. kaanon – Jeruusalemma; 2. üleilmse kirikukogu 3. kaanonis ja Chalkedoni 28. kaanonis märgitakse ära Konstantinoopolit. Nii hakkab kehtima hästi teada olev pentarhia (viievalitsuse) süsteem, mis siiski üheski osas ei vähendanud piiskopkonna piiskopi meelevalda, vaid oli üksnes sinodaalse süsteemi edasiarendus eelpool lahtiseletatud mõistes.

Selliseks kujunes Kiriku juhtimine varase Kiriku kaanonite vaimus. Tuleb siiski märkida, et idakristlastele osaks saanud raske Türgi ülemvõimu perioodi tagajärjel ja erinevate rahvuslike liikumiste tõttu, mis selle tulemusel XIX sajandil tekkisid, tegi õigeusu kirikuõpetus läbi pseudomorfoosi, mis tõi kaasa terve hulga väärarenguid eri patriarhaatide ja autokefaalsete kirikute praeguses juhtimises, mida antud kirjutise piires kahjuks analüüsida pole võimalik¹⁸.

¹⁸ Lugeda selle kohta: J. Getcha, „Peut-on justifier la notion „d’Eglises nationales” du point de vue de l’ecclésiologie orthodoxe?“, *L’année canonique* 43 (2001), lk 93-104.

Kokkuvõte: Kuidas saaks varase Kiriku kanooniline pärimus tuua selgust meie tänapäeva kirikuellu?

Käesoleva lühikese uurimuse lõpuks selgub, et võib teha teatava hulga järeldusi, mille puhul varane kanooniline pärimus osutub tänapäeva kirikuellu seisukohalt vägagi selgusttoovaks.

1. Selgub, et kohalikku kirikut hakati väga varakult samastama piiskopkonnaga ja et keskseks isikuks mitte üksnes selle juhtimises, vaid kõiges, mis puudutab kiriku ühtsust, oli piiskop. Toetudes varasele kanoonilisele pärimusele võime järelikult öelda, et kohaliku kiriku küsimus ei kerki üles siis, kui on üks piiskopkond, mille tarvis on nimetatud piiskop, kes juhatab selle euharistiat. Ainus probleem, mis võis tekkida, puudutas paralleelseid piiskopkondi, mida 1. üleilmse kirikukogu 8. kaanon ka hukka mõistab¹⁹. Seega see probleem, mida meie päevini „diasporaas” esineb, on kirikuõpetuslikust väärarengust tekkinud olukorra tagajärg, mida nägi ette ja mõistis hukka juba 1872. aasta Konstantinoopoli üldõigeusu kirikukogu²⁰. Õigeusu Kiriku sinodaalses vaimus on selletaolist probleemi võimalik lahendada kõigi patriarhaatide ja autokefaalsete kirikute sinodaalse kokkuleppega.

2. Kohaliku kirikuna ilmutab iga piiskopkond Kiriku täiust antud paigas (*katoosus*) ja samal ajal omab kiriklikku omavalitsust (*autoteleia*) piiskopi isikus, kes väljendab kõrgeimat kiriklikku võimu, „andes vastust üksnes Issandale”, korrates püha Kyprianuse väljendit. Sellises kontekstis on arusaadav, et terminid „autonoomia” ja „autokefaalia” olid varase kanoonilise pärimuse jaoks tundmatud,

¹⁹ Vaata: J. Meyendorff, „One bishop in one city. (Canon 8, First Ecumenical Council)”, *SVTQ* 5 (1961), lk 54-62; „Sommes-nous vraiment l’Eglise une?”, *Contacts* 37 (1962), lk 25-33.

²⁰ Vt Sardese metropoliit Maksimus, *Le patriarcat oecuménique dans l’Eglise orthodoxe*, Pariis 1975, lk 385-386.

sest iga piiskopkond ise omas autonoomiat, mida sinodaalne süsteem milleski ei kahjustanud.

3. Sinodaalne süsteem oli katse – kui korrata Pergamoni metropoliit Johannese väljendit – säilitada tasakaalu ühelt poolt kohaliku kiriku (piiskopkonna) ja teiselt poolt kogu loodukõiksust hõlmava katoelse Kiriku vahel²¹. Kuna kohalik kirik ei ole üks üleilmse Kiriku osa, siis pole piiskoppide kogu kohaliku kiriku ülene institutsioon, vaid vastupidi, kirikliku elu sündmus²², mis ilmutab kohalike kirikute vahelist osadust, püüdes lahendada probleeme ja küsimusi, mis neid kõiki puudutavad. Võib tõelist kahetsust tunda, et meie päevil on piiskoppide kogudest saanud elitaarsed juhtimisasutused²³, mis teatud mõttes nõrgestavad piiskopi võimu oma piiskopkonnas ja võtavad kohalikult kirikult tema *autoteleia*. Kahjuks on see õigeusu kirikuõpetusele Türgi ülemvõimust kuni XX sajandini osaks saanud väärarengu raske pärand, mida saab ravida üksnes varase kanoonilise pärimuse abil.

*Prantsuse keelest tõlkinud
Tina Nütvägi-Hellamaa*

²¹ Pergamoni metropoliit Johannes, „L’institution synodale. Problèmes historiques, ecclésiologiques et canoniques”, (4. osa), *Istina* 47 (2002), lk 25.

²² J. Meyendorff, „What is an Ecumenical Council”, *Id. Living Tradition*, Crestwood, NY 1978, lk 46.

²³ Sellega tahame öelda, et enamuses autokefaalsetes õigeusu kirikutes on tänapäeval kiriku juhtimine usaldatud institutsioonile, mida nimetatakse „pühaks sinodiks”, millesse ei kuulu kõik selle Kiriku piiskopid, vaid ainult üks osa neist.

KIRIKUKOGUDE KIRIKLIKUST TEISESUSEST JA OSADUSEST

KAHTE SÜMMEETRILISSE HÄLBIMUSSE, RAHVUSKIRIKUSSE JA KIRIKLIKKU ALLANEELAMISSE

(Kirikliku allaneelamise juhtum Balti riikides Eestis ja Lätis
rahvuskiriku „ühtluse” nimel)³

Prof. Hdr. Arhimandriit Grigorios D. Papatomas

Kui Chalkedoni IV üleilmsel kirikukogul (451) sõnastati monofüsiitliku hereesia peatamiseks kuulus usumääratlus, mida tuntakse ajaloos „Chalkedoni määratlusena”, siis väljendati ühtlasi antinoomilist tegelikkust, mis puudutas (ja pidi edaspidi puudutama) kogu maailmas **kohalikul sisseseatud** kirikute *quod est*’i („kuidas-olemist”, hüpostaasi ehk alust), nagu ka „ilma segunemise ja jagamiseta” olemist. Kirikute *quod est*’i antinoomiline tegelikkus pidi perikoreetiliselt⁴ käima kahe kirikuõpetusliku (eklesioloogilise) ja kanoonilise kategooria, **teisesuse** ja **osaduse** kaudu. Täpsemini öeldes nõudis kohalike ehk kohalikul sisseseatud kirikute olemasolu nii **nende geokirikliku teisesuse kinnitamist** kui ka **omavahelise ühtsuse ja osaduse säilitamist**. Teisisõnu koondusid Chalkedoni kirikukogu taotlus ja nägemus selle

³ Rootsis, Hõõris 25.–27. augustini 2006 VI rahvusvahelisel teadusseminaril teemaga „Rahvuskiriku” mõiste Skandinaavias ja Balti riikides” peetud ja väljaandes *L’Année canonique* 48 (2006) avaldatud ettekanne.

⁴ *peri-chôreô* (kr k): „ümbere ringi käima”. Antud juhul käiakse mööda „ringjoont”, mille kaheks pooleks on teisesus ja osadus. – *Tõlk.*

ümber, et **üheaegselt** on olemas **kiriklik teisesus** ja **osadus** kohalikult sisseseatud kirikute kolmainuliku olemisviisi selgelt antinoomilise teostumisena.

Sajandite jooksul on Chalkedoni kirikukogu nägemus sellest, „et ollakse kiriklikult **täiesti teised**, aga **täielikus osaduses**”, teisenenud kahes suunas, nii et uusajast kuni tänapäevani on õigeusu kirik üha kaldunud võrdhaarsesse ja sümmeetrilisse hällbisse: ühelt poolt **teisesuse autonomiseerumine, mille tagajärjeks on osaduse vähemustumine ning kiriklik isolatsioon**, ja teiselt poolt **osaduse võõrandamine, mis käib koos segiajamisega, mille tagajärjeks on teisesuse hävitamine allaneelamise kaudu**. Lahti seletatult:

- See hällbimus seisneb ühest küljest kohalikult sisseseatud kiriku monistlikus kinnijäämises **teisesuse** põhimõttesse – mis pole enam **geokiriklik**, vaid **etnokiriklik** – ning mis iseloomustab rahvast, kes on saanud patriarhaadi, autokefaalia või autonoomia au osaliseks. Samas aga tekitab selline eesõigus tõelise – või teeseldud – ükskõiksuse kirikliku ühtsuse ja osaduse suhtes, pidades silmas rahvuslikke või muid eesmärke.

- Teisest küljest seisneb see hällbimus asjaolus, et taotluslikult ja liialdavalt edendatakse kiriklikku osadust õigeusu enamusega riigis, tehes seda **rahvuslik-rühmalise (etno-fületistliku) ühtsuse** nimel, millele Kirik on sobivaks kattevarjuks. Selle vahetuks tagajärjeks on naaberrahvakiriklikuteisesuse–kuigiseeontagatudkanoonilisekirikliku protseduuriga – hävitamine ja allaneelamine ja seejärel kohalikult sisseseatud kiriku **antikanoonilise hõlmamise** esilekutsumine ning edasi juba ühe kiriku institutsionaalne allaneelamine teise kiriku poolt ja sellega kahe kohaliku kiriku **segiajamine** (vt kaanon 2/II).

Kui esimene kirikuõpetuslik hällbimus „Chalkedoni määratlusest” iseloomustab praegust „rahvuskirikut”, õilmitsedes tänapäeva

õigeusu kirikus ning õõnestades selle vundamenti, siis teine hálve ehk **kirikliku teisesuse allaneelamine** laiendatud ainu-rahvus-kirikliku ühtsuse nimel leidis tait rakendust Eestis (pärast 1945. aastat) Eesti autonoomse kiriku (1923–1945) ja Venemaa autokefaalse patriarhaalse kiriku suhetes, ning analoogiline olukord oli ka Läti autonoomse kiriku (1936–1945) ja Venemaa kiriku suhetes.

Esimene hálve, „rahvuskiriku” olemasolu, avaldub tänapäeval selgel ja eredal moel rahvusliku suunitlusega kirikukehandi vastuvõetamatu ja kirikuõpetuslikult antikanoonilise nõudmisena nii ühe rahvusriigi piirides kui ka neist väljaspool, millega õigeusu rahvuskirikud teostavad kõikjal maailmas **ülemaailmsel rahvuskiriklikku jurisdiktsiooni**. Selletaoliste püüdluste tõttu on hiljuti vaidlustatud määravat epiteeti „oikumeeniline” („üleilmne”) Konstantinoopoli Oikumeenilise Patriarhaadi ajaloolises ja kanoonilises tiitlis. Kuigi sellel pole mingit kirikuõpetuslikku ega kanoonilist alust, püütakse niiviisi lammutada kanoonilist korda, mille me oleme pärinud (s.o kanooniline **Kiriku pärimus**), sooviga kehtestada kogu maailmas korraldus, mis põlistaks mõningate õigeusu rahvuskirikute **jurisdiktsioonilise võrdsuse ja paljususe**, tehes seda rahvuslikel ja natsionalistlikel eesmärkidel. Tagajärjed on meile teada. Kogu õigeusu „diasporaas” on tekkinud kirikuõpetuslikult groteskne nähtus, et samal maal ja samas linnas (nt Pariisis) oleleb käesoleval ajal kõrvuti (kuni) kaheksa rahvuslik-kiriklikku õigeusu jurisdiktsiooni, mis õõnestab täielikult iga kohalikult sisseseatud kirikukehandi (kirikliku) ühtsuse halkedonlikku ortodoksiaat.

Kuigi probleem on ilmne ja üldteada kogu maailma õigeusklike seas, on neil sellegipoolest ühine nõrkus: kõik on küll ühel meelel, et selline olukord on „kirikuõpetuslikult vastuvõetamatu”, kuid klammerdutakse ikkagi oma **rajaülese** (*hyperoria*) etno-kirikliku

jurisdiktsiooni „omanduse” ja oma ekspansiooni külge, olles täiesti ükskõiksed selle suhtes, kuidas Kirik peab antud kohas teostuma. Kui lugeda tähelepanelikult õigeusu rahvuskirikute põhikirju⁵, tuleb nentida, et see, mis on kõigi silmis kirikuõpetuslikult vastuvõetamatu, esineb neis kindla veendumusena ja justkui päevselgena, kuna see on põhikirjaliselt sätestatud – nii kujundab see näiteks Venemaa kiriku hoiakut Balti riikidesse. Toome sellest vaid ühe näite: „Vene Õigeusu Kiriku jurisdiktsioon laieneb **õigeusu usutunnistusega** isikutele Venemaa Õigeusu Kiriku **kanoonilisel territooriumil**: Venemaal, Ukrainas, Valgevenes, **Moldovas**, Aserbaidžaanis, Kasahstanis, Kõrgõzstanis, **Lätis**, **Leedus**, Tadžikistanis, Turkmeenias, Usbekistanis ja **Eestis**, ning ka teistes maades elavatele õigeusklikele, kes soovivad vabatahtlikult selle omaks võtta”⁶.

Lühikese kommentaarina eelöeldule olgu lisatud, et Venemaa kiriku põhikirja kohaselt võiks väita, nagu Eesti (ja Läti) polekski sõltumatud riigid ning sellest tulenevalt moodustaksid kiriklikus mõttes osa Vene Õigeusu Kiriku „kanoonilisest territooriumist”. Mis viib tagasi selleni, et ühtki teist kirikut Venemaa kiriku kõrval ei ole olemas ega ole neil õigustki olemas olla. See väide annab aimu Balti riikide puhul üles kerkinud probleemi ulatusest, sest Venemaa Õigeusu Kirik ei tunnusta selles piirkonnas usulise ühendusena ühtegi teist õigeusu kirikut ja laiemalt võttes üldse ühtegi teist kirikut, ei katoliiklikku ega protestantlikku. Kõik need kirikud on küll olemas, kuid Venemaa kiriku „kanoonilisel territooriumil”. Tundub, et tegemist on probleemiga ka rahvusvahelise õiguse seisukohast, võttes arvesse, et Venemaa kiriku põhikiri ei tunnusta ei Eesti, Läti ega Leedu riiklikku iseseisvust, kuna kiriklikus vallas kuuluvad nad „kogu Venemaa” koosseisu. Teisti

⁵ Vt meie artiklit ajakirjas *L'Année canonique* nr 46 (2004), ptk III lk 88 ja edasi, samuti ajakirjas *Synaxie* nr 90 (4-6, 2004), lk 37 ja edasi.

⁶ 2000. aasta Venemaa Õigeusu Kiriku põhikirja I artikkel, § 3; meie rõhutused.

öeldes, Venemaa Õigeusu Kirik ei tunnusta erinevalt Vene riigist ei Balti riikide iseseisvust ega autonoomiat ning kuulutab seda oma põhiseaduses. Kuidas on aga võimalik, et rahvuslik ja autokefaalne-patriarhaalne kirik peab oma „kanooniliseks territooriumiks” teiste **iseseisvate** riikide territooriume ja kasutab oma ametlikku põhikirja, et neid territooriume endale nõuda ja samal ajal mitte tunnustada teiste samaõpetuslike kohalike kirikute olemasolu nende omas kodus? Kas saab ühel autokefaalsel rahvuskirikul olla selline kanooniline või muu õigus?

Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku autonoomia taaskehtestamine 1996. aastal tõi kaasa ajutise osaduse katkemise Oikumeenilise Patriarhaadi ja Moskva Patriarhaadi vahel. Küsimus lahendati 22. aprilli 1996 Zürichi kokkulepetega, millega tunnustati nii Eesti autonoomset õigeusu kirikut kui ka Venemaa Õigeusu Kiriku piiskopkonda Eestis. Ometigi ei ole Venemaa Õigeusu Kirik kuni tänase päevani seda kokkulepet täitnud. Seepärast meenutasime valmi suurest ja väikesest (vt eelpool) – suurtel on õigus kokkulepetest mitte kinni pidada. Ning kuna Eesti autonoomset kirikut pole Venemaa Õigeusu Kiriku jaoks olemas, ei tähenda see kokkulepe midagi.

Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik on autonoomne aastast 1923. Selle autonoomia andis Oikumeeniline Patriarhaat 1923. aastal⁷ pärast

⁷ Vaatamata Vene kiriku esindajate korduvatele kinnitustele on kohane täpsustada, et kadunud patriarh Tihhon andis eestlastele üksnes suurema sisemise autonoomia **piiskopkondlikul kujul** põhiliselt hingehoiu, hariduse ja majanduse vallas, kuid ei andnud välja mingit tomost ega tegelikku ja kanoonilist autonoomiat. Seega ainus autonoomiatomos on just 1923. aastal väljaantu. Pealegi, kui kas või hetkekski pidada tõseks Vene kiriku hiljutist kangekaelset väidet, nagu oleks kanoonilise autonoomia andnud patriarh Tihhon (1920), siis tekib väga konkreetne küsimus: miks pärast stalinlike vägede sissetungi (1944) see autonoomia nii vägivaldselt ja jõhkralt tühistati ja Eesti autonoomne kirik viivitatamatult alla neelati ning asendati **Vene piiskopkonnaga**, mis kandis nimetust „Vene õigeusu piiskopkond” (9. märts 1945)? Ja kui väidetakse, et seda tehti üksnes poliitiliselt ja sõjaliselt, siis miks Venemaa Patriar-

1920. aasta Tartu rahulepingu ratifitseerimist, millega Venemaa tunnustas Eesti iseseisvust. Kuid seejärel ja kuni käesoleva ajani pole ei Vene riigi- ega kirikuvõimud lakanud seda avalikult kahtluse alla seadmast. Nende arvates eksisteerib Eesti riik aastast 1991, stalinlik armee mitte ei okupeerinud, vaid vabastas Eesti natsismist ja Eesti on jätkuvalt Moskva Patriarhaadi kanooniline territoorium vaatamata sellele, et Eesti pole kunagi kuulunud Venemaa kiriku **autokefaaliamose** (1589) piiridesse. Siinkohal tuleb rõhutada, et **EAÕK autonoomiamose** (1923) **kohaselt** moodustasid kõik nii eesti kui ka vene rahvusest Eesti õigeusklikud aastast 1923 kuni aastani 1945 ühtse Kiriku – Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku. Ning et Oikumeeniline Patriarhaat taaselustas selle kiriku autonoomiamose veebruaris 1996 pärast piinarikast Nõukogude ajajärku. Niisiis on nüüdseks möödunud kümme aastat, mille jooksul Vene Õigeusu Kirik ei ole Eesti autonoomset kirikut tunnustanud, lähtudes oma **põhikirjast ja kanonisprudentsist**, mille kohaselt Eestit peetakse Venemaa kiriku „kanoonilise **kultuuriterritooriumi** osaks” (*sic!*).

Muuseas, hoolimata oma kirikukoguelsetest teoloogilistest avaldustest, mis on kooskõlas kirikuõpetuslike ja kanooniliste põhimõtetega, rajab Vene rahvuskirik igal pool piiskopkondi teiste kohalikult sisse seatud kirikute kanoonilisel territooriumil, mida ta ei õigusta mitte kanooniliste argumentidega – kuna neid nagunii pole –, vaid sentimentaalset laadi rahvuslik-kultuuriliste väidetega, mille aluseks on kiriku-õpetusevastane „kultuurilise kanoonilise territooriumi” teooria (2000). Ja mida poliitika rahvusvaheliste poliitiliste kokkulepete tõttu

haat eesotsas patriarh Aleksius II-ga, kes kiriklikus mõttes on Eestist pärit, pärast 1991. aastat seda ei taastanud? Ta piirdus sellega, et kuulutas 1993. aastal välja uue „autonoomia” **endiselt piiskopkondlikul kujul** ja veelgi piiratuma kui Tih-honi poolt antu, ainsa sooviga saada enda kätte kiriku varad ja veenda Eesti võime – muide tulutult – selles, et see piiskopkond oli EAÕK loomulik õigusjärglane.

teha ei saa, seda teeb rahvuskirik usu kattevarjus, tegeldes otseselt poliitikaga, kuigi ametlikult hoitakse kiriklikku ja poliitilist rolli rangelt lahus. Üks hiljutine päevauudistes kajastamist leidnud vahejuhtum räägib iseenda eest: Kiriku ja „Vene välispoliitika teenistuste” tiheda koostöö raames, mis ametlikult seati sisse 2000. aastate alguses, nagu Vene õigeusu kiriku pea on tunnistanud, teatas Moskva patriarh Aleksius II (6. märtsil) 2003. aastal ühel vastuvõtul Vene Föderatsiooni välisministeeriumis: „Me töötame käsikäes⁸”. Mida (15. veebruaril) 2006. a kinnitas Vene välisminister Sergei Lavrov, öeldes Viinis: „Tegutseme koostöös Moskva Patriarhaadiga, et edendada Venemaa huve rahvusvahelisel areenil⁹”. Ja see toimub ajal, mil meie, õigeusklikud, süüdistame „Chalkedoni-eelseid kirikuid” selles, et need ei võtnud omaks „Chalkedoni määratlust”, samas kui meie oleme... traditsioonile truu ja nõustume selle määratlusega täielikult ja rakendame seda! Me ei märka, et selline käitumine ei aseta meid mitte üksnes **Chalkedoni-eelsete**, vaid suisa **Chalkedoni-vastaste** sekka...

Teine hälve – mingi rahva **kirikliku teisesuse omastamine** – **hõlmamine** – **lahustamine** – **allaneelamine** „koherentse”, et mitte öelda fiktiivse kirikliku ühtsuse nimel, mis vastab puhtalt rahvuskesksetele eesmärkidele ja prioriteetidele – on tänapäevani raskesti märgatav ning pole veel teada, mis on tõde, justkui ilmestamaks esivanemate tarka ütlust, et „tõde on raskesti tabatav”. Kes suudab tänapäeval põhjalikult ja kõigis üksikasjus mõista draamat, mille pidi läbi tegema õigeusu kirik Eestis – nagu ka Lätis – viimase viiekümne aasta jooksul, kui Stalini sõjaväe sissetungi tagajärjena (1944) tühistati antikanooniliselt ja jõhkralt Eesti kiriku autonoomia (**1923–1945**) –

⁸ SOP, nr 277 (4/2003), lk 19; SOP, nr 314 (1/2007), lk 17.

⁹ Tsiteeritud infoagentuuri Itar-Tass; SOP, nr 306 (3/2006), lk 9; SOP, nr 314 (1/2007), lk 17.

¹⁰ SOP, nr 314 (1/2007), lk 17.

nagu Läti kiriku omagi (1936–1945), neelates need kirikud teadlikult ja sunniviisiliselt alla. Selles oli Moskva Patriarhaat **kaasosaline** (vt Ap 7:60), või isegi õhutaja, kuigi temagi peab end Chalkedoni ortodoksia pärijaks. Puhtpoliitiline püüd rahvuslikult assimileerida (venestada) õigeusklikud **eestlased** ja allutada nad **Venemaa** Patriarhaadile – mida tehti **kirikliku ühtsuse** nimel, mille Vene paljurahvuseline kirik despootlikult „välja pakkus” – on seega vastutav väikeste rahvaste kiriku autonoomia ja kirikliku teisesuse allaneelamise eest ajal, mil iseseisev riik (geo-riigiline emantsipatsioon) tegi Eestis ja Lätis alles oma esimesi samme (1920–1940). Lastes käiku ideoloogilise masinavärgi ja kasutades vägivalda oma ülemvõimu maksmapanekul, dikteerib suur rahvas massiga avaliku korra ja avaliku elu tingimusi. Ja väikesed rahvad kaotavad üksteise järel oma äsja kättevõideldud kallihinnalised õigused (vabaduse, ühiskondliku ja riikliku enesemääramise, kirikliku teisesuse ja autonoomia). Sel ajal kirjutati ajalugu tugevama õigusega. Kui me praegu sellega nõus oleme, laseme toona kirjutatud ajalool endale edasi õpetada vägevama „õiget õigust”... Niimoodi osutub tagakiusatud väikerahvas taas kord eksijaks ja satub jälle ebaõigluse ohvriks. Ning kas pole meiegi väikese kaitsetu rahva mõrvas omal kombel kaasosalised (Ap 7:60)?

Olukord Balti riikides meenutab meile kreeka müüti suurtest ja väikestest.¹¹ Sellel müüdil on selged vasted poliitilises ajaloos; sellepärast ta välja mõeldigi.

(Kreeka tormilises ajaloos oli selline hetk käes siis, kui käputäis kreek-lasi tõstis mässu osmani türklaste vastu, et tagasi võita oma vabadus, see sama vabadus, millest baltlased viiskümmend nõukogude orjapõlve aastat unistasid ... Toona (XIX sajandil) kasutasid austerlane

¹¹ Aisopose valm. Selle Eesti vaste oleks lugu Suurest ja Väikesest Peetrist. – *Tõlk.*

Metternich ja kolm suurvõimu (Inglismaa, Prantsusmaa ja puhtjuhuslikult ka Venemaa) sama argumenti: suurel, ehkki „haigel”, on õigus, sest tema on suur ja enamuses. Väike on mässumeelne, tema on see, kes kõigutab *status quo*’d, see, kes alati eksib ... Nii käitudes oleme nõus sellega, et ainult suurtel on õigus elada, väikestel ei jää muud üle kui **hõlmatud saada, assimileeruda** ja kaduda!...).

Vaatamata tõsiasjale, et see visa müüt ei ole teoloogiliselt vastavuses Kiriku eshatoloogilise olemusega, kehtib ta ometi ka Kiriku ruumis. Kiriklikul tasandil (lähtudes etno-kiriklikest argumentidest) pole Eesti – ega Läti – kiriku **autonoomiat** kunagi olemas olnudki, nagu „pole olemas olnud ka Balti riike” (*sic!*) ning seetõttu ei saa rääkida autonoomia tühistamisest ja allaneelamisest, kuna Balti riigid ongi kogu aeg olnud Venemaa kiriku **kanooniline territoorium**. Sellepärast „pidi oma vaba olemasolu ja autonoomia (1923–1940) viljakatel aastatel ülesehitatud **Eesti** õigeusk saama venestatud ja tagasi minema „emakirikusse” (*sic!*), mis teatas üheselt: „Kõik eestlaslik on luterlik, kõik venelik on õigeusklik”. See venestamise dogma eitab iseenesestmõistetavalt õigeuskliku eesti rahva olemasolu ja sellega reedab halkedonlikku ortodoksiat. Sellise dogma järgi võivad Balti riikides õigeusklikud olla ainult venelased või, õigemini öeldes, selleks et olla õigeusklik Eestis¹², tuleb olla venelane. Õigeusulised eestlased¹³ pidi seega loobuma oma rahvuslikust identiteedist ning kas või väliselt venelaseks saama.”¹⁴ Nii peeti pikka aega, peamiselt kirikujuhtide õhutusel, halastamatut võitlust Eesti autonoomse kiriku ja pisut eemal, Läti autonoomse kiriku venestamiseks; ja need samad inimesed, kes pole rahul, et koos autonoomiaga olid nad hävitanud

¹² Või Baltimaadel.

¹³ Või Baltimaade õigeusu rahvas.

¹⁴ Katkend Tallinna ja kogu Eesti metropoliidi Stefanuse artiklist „Meie vahekord Moskva Patriarhaadiga” – *To Bêma* [Ateena], nr 14706, lk A 44/88 (kreeka keeles).

ka kõik selle, mis seostus õigeuskliku Eesti ja Lätiga, nõuavad tänapäevalgi endale õigust neil hämarail ideoloogilise orjapõlve aastatel tegemata jäänu lõpule viia ja võtmata jäänu endale võtta, nõuavad õigust kiriklikult võõrandada ja **alla neelata**... Venemaa kirik likvideeris ja neelas alla, kaotas ära ja assimileeris Balti riikide autonoomsed kirikud, mis kanooniliselt kuulusid Konstantinoopoli Oikumeenilisele Patriarhaadile, kes andis neile kirikliku autonoomia (XX sajandil). Sel põhjusel, lisaks eelloetletud kanoonilistele põhjendustele, võttis Oikumeeniline Patriarhaat autonoomiatomose taaskehtestamisega (1996) Eesti õigeusklikud, kes ei olnud nõus Vene poliitilise valitsemise jätkumisega ehk Eesti kiriku allutamiseega Venemaa kirikule, oma kiriklikku haldusalasse. Ja see (Venemaa) kirik raevutseb nüüd Oikumeenilise Patriarhaadi sekkumise pärast Balti aladel, mis on ometi täie õigusega tagasi antud autonoomsetele kirikutele (Eesti), kellele need enne Nõukogude sõjalist okupatsiooni kuulusid ja kelle jurisdiktsiooni all nad kiriklikult asuvad.

On üldteada, et Venemaa side Balti riikidega sai alguse juba enne Nõukogude okupatsiooni. Isegi XX sajandi nõukogude inimesed polnud unustanud, et tsaarivõim oli juba kaks sajandit ulatunud ka neile aladele ja nii püüdsid nemadki laiendada oma mõjusfääri lääne suunas. Vaatamata kahe poliitilise suundumuse (vene ja nõukogude) ideoloogilistele (sise)vastuoludele jäi ühisnimetajaks ja ühiseks püüdluseks soov suurendada oma territooriumi ja laiendada mõjupiirkonda läände.

Kuid hiljuti (täpsemalt aastal 2000, nagu ülalpool näitasime) kerkis esile täiesti uus ja erinev asjaolu, mis kõik pea peale pöörab. Alates 1991. aastast pole mingid Venemaa poliitilis-institutsioonilistel nõudmised Balti riikides enam õigustatud, kuna need riigid on saanud

lõplikult iseseisvateks ja neid tunnustavad rahvusvaheline kogukond ning Euroopa riigid. Seega jääb ainult üks moodus, kuidas laiendada oma mõjusfääri lääne poole: **Vene Õigeusu Kirik!**... vastavalt praegusele, õigeusu maailmas just nõukogude-järgsel ajal on erilist vastukaja leidnud mudelile, milleks on **rahvuskirik** koos kõigega, mis see endaga kaasa toob. Just seepärast oli vaja vastu võtta uus kiriklik „kanoonilise **kultuuriterritooriumi** teooria”. Sest selle, mida riik oma ideoloogiamasinavärgiga poliitilistel põhjustel maailma tasemel enam teha ei saa, on nüüd enda peale võtnud homonüümne rahvuskirik.

Ning veel kord suurte ja väikeste müüdi juurde tagasi tulles, kui sellel on poliitilised järelmid, siis millist mõju võib see avaldada Kirikule ja kirikuõpetusele? Milline suhe on sellel poliitilisel müüdil Chalkedoni ortodoksiaga? Ometigi on seos olemas, kui vaatame, millist tähtsust mõningad õigeusumaailma kirikutegelased näivad omistavat **enamuse** poliitilisele kriteeriumile – mis muide on üks **Kolmanda Rooma teooria** alustalasid¹⁵. Kuid mis puudutab Chalkedoni määratlust, siis teisesus on **ontoloogiline** kategooria, samas kui enamus on ilmselgelt poliitiline, olustikuline ja **ooniline** kategooria, mis on suletud loodusse ja kaduvusse. Sellepärast on Chalkedoni järgi kiriku rajamise põhiliseks prioriteediks **teisesus**, mitte enamus, ent Venemaa Patriarhaadi puhul on nüüdseks selge, et Kiriku saatuse üle otsustab enamus (poliitiline või kiriklik võim), mitte sinodaalne teisesus. Tõestuseks sellele, et teisesus kui osaduse eeltingimus on absoluutne prioriteet, institutsionaliseeris selle ka Chalkedonile järgnev V-VI kirikukogu **Trullos** (691, kaanon 39). Ometi ei kõhelda tänapäeval tahes või tahtmata, teadlikult või ebateadlikult, kehtetuks kuulutamast Chalkedoni tõde ja V.-VI kirikukogu kiriklikkust.

¹⁵ Vt *infra*.

Meenutagem siinkohal üht juba iseendast kõnekat ajaloolist üksikasja. Vaatamata kõigele ei õnnestunud Venemaa Õigeusu Kirikul purustada seda, mis EAÕKst oli järele jäänud. 1978. aastal pöördus praegune patriarh Aleksius II, kes toona oli Tallinna metropoliit, vastutades **Venemaa** Patriarhaadi Eesti piiskopkonna eest – ja mitte **Moskva** Patriarhaadi eest, mis kuulutab oportunistlikku ja antikanoonilist „Kolmanda Rooma linna” teooriat¹⁶ –, Oikumeenilise Patriarhaadi poole palvega **tühistada** 1923. aasta tomos Eesti kiriku autonoomia kohta, et säilitada ... **kiriklikku ühtsust** (*sic!*). Arvestades toonast poliitilist olukorda, patriarhaat lihtsalt **tunnistas kehtetuks** tomose¹⁷ (mitte ei **tühistanud** seda), muutes selle uuesti kehtivaks kaheksateist aastat hiljem, 1996. aastal, kui avalik kord Eestis oli täielikult taastunud (pärast 1991. aastat), pidades silmas Eestis elavate õigeusklike eestlaste ning mitte pagenduses olijate huve. Samas tähendab tõsiasi, et Tallinna vene metropoliit pöördus Konstantinoopoli Patriarhaadi poole seda, et ta tunnistas Eesti kiriku kuulumist Oikumeenilise Patriarhaadi jurisdiktsioonilisse pädevusse. Samuti kinnitab selle taoline ettevõtmine rohmakat püüet kiriklikult hõlmata, allutada, assimileerida ja alla neelata Eesti ning teised Balti riigid. Ning kolmandaks, kui Tallinna metropoliit Aleksius oleks saanud pädeva kirikliku entiteedi

¹⁶ Kiriku kanooniline *taxis* ei loetle oma diptühhides kohalikke kirikuid ja paigutab kohalikult sisse seatud Aleksandria kiriku pärast Uut (ja sugugi mitte nagu ekslikult korrutatakse, **Teist**) Roomat –Konstantinoopoli; seega ei ole tulemas mingit võimalikku uut „**Kolmandat** Rooma linna”(sic!), kahe eelneva „ajalooliseks raviks” – mis sellest loogikast lähtudes võiks ju viia ka Neljanda või Viienda Roomani... Pealegi tasuks siinkohal küsida, millest selline visadus, et juurutada – ja see on ainus taoline juhtum – Venemaa Patriarhaadi tiitlisse linna ja mitte riigi nime, kus see kohalikult sisse seatud kirik asub, nagu kõigi teiste hilisemate patriarhaatide puhul (Rumeenia, ja mitte Bukaresti Patriarhaat, Gruusia, ja mitte Tbilisi Patriarhaat jne.) Venemaa Patriarhaat on ainus, kes mingil hetkel endale sellise tiitli võttis – meile nüüdsest teadaolevail põhjustel – ja kes põikpäiselt jätkab selle kasutamist.

¹⁷ Vt patriarhi ja sinodi akt 13. aprillist 1978, millega otsustati ajutiselt kehtetuks tunnistada 1923. aasta tomos. Vt Istina, aastakäik. 49, nr 1 (2004), lk 95.

„õnnistuse” – sest ta läks sinnamaale, et kasutas sellist abinõu –, oleks see eestlaste silmis „lihtsustanud” venestamisprotsessi, mis oli alanud 1945. aastal ja jätkus endiselt... Kuidas võib pärast kõike seda veel öelda, et Eesti ja teised Balti riigid ei kuulu Oikumeenilise Patriarhaadi kiriklikku pädevusse? Ometi näis Venemaa kiriku pea, sama isik ligi kakskümmend aastat pärast 1978. aastat, olevat üllatunud ja jahmunud, kui oikumeeniline patriarh Eesti kiriku autonoomia **taaskehrestas** (1996)¹⁸.

Et sellel mitte liiga pikalt peatuda, toome ühe kõneka võrdluse. Hoolimata Eesti kiriku jõhkrast ja antikanoonilisest **laialisaatmisest** ning kiriklikust allaneelamisest 1945. aastal, pole Eesti kirik ajalooliselt ja kanooniliselt iial lakanud olemast samal põhjusel, miks ka Albaania kirik pole lakanud olemast. Vägivald ja antikanoonilisus ei hävita kunagi kohalikult sisse seatud kirikut, saati siis tema **teisesust**. Kõik olid rõõmsad Albaania autokefaalse kiriku taassünni üle. Kuid Eesti puhul on mõningad inimesed eelpoolmainitud põhjustel olnud vaashoitud, ehkki mõlemad juhtumid on muidu täpselt ühesugused, kui üks seik välja arvata. Nimelt olid Albaanias lammutajateks ateistid ja seetõttu on kerge öelda, et nad eksisid. Kuid Eestis olid **kirikliku teisesuse** lammutajateks meie vennad vene õigeusklikud ja neil on seega... õigus, ning me ei tohi neid süüdistada. See probleem peaks Euroopa rahvastele hästi tuttav olema.

Näitamaks, mil määral võib tõe väänata, tehkem siinkohal üks ajalooline kõrvalepõige. Aastal 1923 jõudis lõpule Eesti kui iseseisva riigi tunnustamine rahvusvahelise kogukonna poolt. Protsess kestis peaaegu kolm aastat (1920–1923) alates Tartu rahulepingu ratifitseeri-

¹⁸ Vrd *supra*. Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus, „Meie vahekord Moskva Patriarhaadiga ...”, *op. cit.*

misest (2. veebruar 1920), millele ka Venemaa alla kirjutas, kuni aastani 1923, mil Ameerika Ühendriigid viimase riigina Eesti riiklikule tunnustamisele allkirja andis. Samal **1923.** aastal andis oikumeeniline patriarh autonoomia kahele kohalikult sissesetatud kirikule, millel oli oma naabri Venemaa suhtes täpselt ühesugune ajalooline taust: Soome ja Eesti kirikule (Eestile kohe pärast Ühendriikide poolt tunnustamist) ning veidi hiljem Läti kirikule (**1936**). Muide, ammusel ajal Põhja-Euroopa alasil geograafi pilguga uurides nimetasid bütsantslased¹⁹ Baltimaid „Põhjamaaks, mis asub „väljaspool Venemaad””, mis jurisdiktsiooniliselt (kanooniliselt) hõlmab Leedut, Lätit, Eestit ja Soomet. Sellest tulenevalt ei ole need riigid, kui välja arvata venelaste relvajõul anastamise ajajärk, ajalooliselt kunagi kuulunud Venemaa koosseisu ja seda enam Venemaa Patriarhaadi kirikliku jurisdiktsiooni alla.

Siinkohal kerkib üles üks küsimus. Miks mitte seada kahtluse alla Oikumeenilise Patriarhaadi jurisdiktsioonilist kohalolu Soomes, aga teha seda Eestis ja teistes Balti riikides, kuigi Soome asub neist veelgi kaugemal, teisel pool Läänemerd ja Botnia lahte? Üks pisiasi aitab mõista sellist erinevat kohtlemist. Hoolimata korduvatest katsetest ei õnnestunud Venemaal Soomet vallutada ning seetõttu ei kehtestatud Soomes stalinismi, mis püüdis venestamisega luua uut elukorraldust. Peale selle ei saanud Soome peapiiskopist... Moskva patriarhi, et

¹⁹ Bütsantslased on Läänemere regiooni (**Balti** regioon, **Balti** meri) ristivanemad, iseloomustades piirkonda selliselt ala geomorfoloogilise seisundi tõttu: „**balti** maa” tähendab maad, kus on palju soid – kreeka keeles *baltos* – silmas pidades kõiki neid tasasel maal olevaid madalaid järvi. Olgu öeldud, et Eesti on kolmas riik maailmas (Soome ja Rootsi järel), kus tõesti on palju „baltoseid”, millest tuleneb ka piirkonna kreeka (bütsantsi) nimetus – „balti”. See ajalooline teave tähendab just seda, mida ta tähendab. Ja kui meie „vait jääksime, hakkaksid **sood** kisendama” (vt lk 19:40). Ning Eesti Rahvusliku Ajalooarhiivi andmetel tegutsesid esimesed bütsantsi missjonärid Balti riikides, täpsemalt Eestis, juba **1030.** aastal (seega juba 40 aastat pärast venelaste ristiusustamist).

nõuda Soome liitmist Venemaa kirikuga koos kõikide tundeküllaste ja suuresõnaliste avaldustega, mis järgnesid Eesti kiriku autonoomia taastamisele (1996). Aga miks on Soome kirikul kanooniline õigus autonoomselt olemas olla, samas kui Eesti kirikul seda justkui pole? Miks Soome kiriku puhul sõltuvus Oikumeenilisest Patriarhaadist ei tekita küsimusi, aga Eesti kiriku puhul tekitab? Miks Venemaa kirik tunnustab autonoomset Soome kirikut, aga autonoomset Eesti kirikut ei tunnusta? Sest siin leiab rakendust kõik eelpoolöeldu, st et me kipume tänapäeval lugema Eesti ajalugu sellisena, nagu see on minevikus kirjutatud tugevama ja vallutaja õigusega – kuritegu, mis tänapäeval üha kordub. Antud küsimuses on kujunenud käitumismall, mida tingivad pigem afektiivsed ajaloolised refleksid ja varjatud igatsus ülemvõimu järele, mida on hakatud enda omaks pidama, kui tegelik geo-kiriklik olukord. On aeg, et Venemaa Patriarhaat – pärast oma **kirikliku allaneelamise** lõplikku läbikukkumist – lõpetaks Eesti autonoomse õigeusu kiriku vastased vaenulikud, ebaõiglased ja õigustamatud **kolonialistlikku** tüüpi seisukohavõttud, millel pole midagi pistmist õigeusu Kiriku kirikuõpetuse ega kanoonilise traditsiooniga. Silmas pidades seda **kiriklikku allaneelamist**, mida Moskva Patriarhaat Eesti kiriku suhtes 50 aastat (1945²⁰–1995²¹) on teostanud, peab ta selle kirikukoguvastase, Chalkedoni-vastase ja kaanonitevastase teo eest vastust andma esmalt rahvusvahelisel õigeusu kirikute tasandil, seejärel ka kõigi kristlaste ja kogu inimkonna ajaloo seisukohalt tervikuna.

²⁰ Aasta, mil Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik poliitiliste võimude toel vägivaldselt, seaduse- ja kaanonitevastaselt laiali saadeti (9. märts 1945) ja asendati **piiskopkonnaga**, mis oli Moskva otsealluvuses.

²¹ Aasta, mil eestlased viimast korda pöördusid Venemaa patriarh Aleksius II poole sooviga tagasi saada oma kiriklik autonoomia, et seejärel pöörduda oikumeenilise patriarhi Bartolomeos I poole, kes **taasjõustas** 1923. aasta patriarhi ja sinodi tomose.

Lõpetuseks olgu öeldud, et 1991. aastal sai Eesti uuesti poliitiliselt iseseisvaks. Autonoomiatomos taaskehtestati 24. veebruaril 1996. Aga samaaegselt andis Konstantinoopoli Oikumeeniline Patriarhaat Venemaa Õigeusu Kirikule armumajapidamisest lähtudes võimaluse säilitada Eestis oma kiriklik jurisdiktsioon (Zürichi kokkulepped 22. aprill 1996) ootuses ja lootuses, et ühel päeval on Eestis ainult üks õigeusu kirik, nagu oli enne kiriku jõhkrat laialisaatmist 1945. aastal.

Kõikide siinkohal käsitletud teemade kohta, aga ka paljudes teistes tähtsates küsimustes, mille abil kokku panna Eesti ja teiste Balti riikide kiriku elu probleemi-puslet, võivad asjahuvilised otsida teavet järgnevast väikesest bibliograafiast:

- Kreekakeelsest teosest, esimesest omataolisest, autoriks Nikolaos I. DOVAS, „Kirikuõpetuslik Eesti-küsimus kui õigeusklikevaheline küsimus”, Thessaloniki, Kirjastus Vennad Kyriakidis, **2000**, 106 lehekülge, milles esmakordselt avaldati seda sügavalt teoloogilist Baltimaade-probleemi käsitlevad ametlikud dokumendid.
- Nelja aasta eest Kreekas avaldatud kakskeelsest (inglise-prantsuse) teosest pealkirjaga: Archim. Grigorios D. Papatthomas, R.-P. Matthias H. Palli (koost), *The Autonomous Orthodox Church of Estonia/L'Église autonome orthodoxe d'Estonie (Approche historique et nomocanonique)*, Thessaloniki-Katerini, Epektasis (sari Bibliothèque nomocanonique, nr 11), **2002**, 460 lk. See teos sisaldab kolmkümmend viis (35) dokumenti ja teksti, mis avavad eespool esitatud tõdesid aastate 1923–2002 kohta, ning seitse iseseisvat teaduslikku tööd (kaks eesti, kaks soome ja kolm kreeka õppejõududelt), mis käsitlevad spetsiifiliselt Eesti kiriku küsimusi.
- Ajakirja *Istina* erinumbris, mis on pühendatud sellele tülikale küsimusele, tehakse asjakohane analüüs ja väga hea süntees: „Le plaidoyer de l'Église orthodoxe d'Estonie pour la défense de son

autonomie face au Patriarcat de Moscou”, in *Istina*, kd 49, nr 1 (2004), lk 3-105.

Neid kolme eelnevat teaduslikku ja *ad hoc* uurimust pole Vene kiriku pool veel arvustanud ei nende põhilistes ajalooliste ja kanooniliste lähenemiste ega spetsiifiliste aspektide osas.

* * * * *

(NB! Just enne käesoleva teksti levitamist Interneti vahendusel tegi Venemaa kiriku saadik, pühitsetud Ilarion (Alfejev) 9. oktoobril Ravennas rooma-katoliku kiriku ja õigeusu kiriku teoloogilise dialoogi rahvusvahelise ühiskomisjoni kokkusaamisel enne koosolekusaalist lahkumist Eesti autonoomse kiriku teemal ametliku avalduse, mida hiljem samas sõnastuses korrati 18. oktoobril ühes internetiintervjuus²². Käesoleva kirjutise autor (ning mitte Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku ülemkarjane, Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus, nagu ajakirjandus hiljem ekslikult väitis) oli otseseks tunnistajaks avaldusele, mis sisaldas kahte äärmiselt olulist punkti ja mida seejärel 10. oktoobril esimesena vahendas Vene riiklik infoagentuur Inter-Fax: „[...] [1.] Niinimetatud (*so-called*) autonoomne Eesti Kirik eksisteerib alles aastast 1996 ja [2.] see Kirik asutati Konstantinoopoli Patriarhaadi poolt Moskva Patriarhaadi kanoonilisele territooriumile”²³. Nagu igäüks varem öeldut arvesse võttes võib tõdeda, puudub sellel avaldusel ajalooline ja eelkõige kanooniline alus ning seab kahtluse alla Venemaa kiriku Eesti Kiriku osas tehtud seisukohtade **usaldusväärsuse** ja kõik tema poolt käesoleva ajani siin-seal tehtud mitteametlikud avaldused. On ilmselge, et Venemaa kiriku esindaja ajab segamini kaks kanoonilist tõi ka, mis on ometi nii kronoloogiliselt kui ka kanooniliselt selgesti

²² Vt www.orthodoxie.com 18. oktoober 2007.

²³ *Ibid.*

eristatavad: „tomose” (1923) ja „tomose taasjõustamise” (1996). Eesti Kiriku väljakuulutamise tomos pärineb tegelikult aastast 1923, samas kui selle tomose, mis kuulutati kehtetuks 1978. aastal, taasjõustamise tomos anti välja aastal 1996. On selge, et tomose taasjõustamisega ei toimu kohaliku kiriku kanoonilist loomist. Autonoomia staatuse annab tomos. Ja see tomos pärineb juriidiliselt ja kanooniliselt aastast 1923, nagu ka Soome autonoomse kiriku tomos. Pealegi ei määra **kanoonilise** territooriumi ulatust sõjavägi ...

Kuulus vene teoloog Georgi Florovski ütles tabavalt, et see, „kes ei tunne ajalugu, ei saa tegelda teoloogiaga”. Mina isiklikult lisaksin teoloogiale ka Kiriku kanoonilise pärimuse. Siinkohal võiks endalt küsida, milline tähtsus on katkematu kirikliku tegevuse kanoonilise pärimuse mõistmisel; Venemaa kirik, mis ristiusustati 1. aastatuhande lõpul (alates aastast 988) oli selle Kiriku traditsiooni pärijaks, aga ühines sellega suhteliselt hilja. Arvukad sündmused Venemaa kiriku ajaloos näitavad, et Kiriku püha pärimust pole sugugi täiel määral omaks võetud²⁴. See seletab samuti Venemaa kiriku nähtavat sekkumist poliitikasse ja Chalkedoni kirikukogu otsustega vastuolus olevat riigipoliitika ja Kiriku tegevusvaldkondade **segunemist**. Antud märkust seletab ka tõik, et ülipühitsetud Ilarion väidab, nagu oleks Ravenna kohtumine (8.–14. oktoobrini 2007) läbikukkumine, kuna Venemaa kirik, mis on „liikmete arvult suurim” (*sic!*) seal ei osalenud. Ja seda kõike vaatamata ühiskomisjoni töö positiivsetele kokkuvõtetele, mis leidsid kajastamist katoliku ja õigeusu delegatsioonide ühises lõppkommüni-

²⁴ Tasub meenutada, millisel üsna jöhkral viisil saadi Emakirikult patriarhaadi tiitel või kuidas XVII-XVIII sajandil, pärast Ukraina territooriumi vallutamist Tsaari-Venemaa poolt, laiendas Venemaa kirik oma jurisdiktsiooni kogu Ukrainale (antud küsimus võiks olla eraldi kirikuõpetusliku ja kanoonilise uurimuse teema), enne kui jõuti Balti riikide õigeusu kirikute Chalkedoni-vastase laialisaatmise ja allaneelamiseni jne.

kees (14. oktoobril). Kui meenutada Venemaa kirikuvõimude tehtud mõningaid avaldusi Kiriku kaanonite iganemise kohta, mis, nagu tundub, ei vasta enam kaasaja nõudmistele, võib tõdeda, et I aastatuhande kirikliku ja kanoonilise praksise kogemuse puudumine Venemaa kirikus võib hakata moonutama ühe ja ainsa Õigeusu kohalolu rikkumatust ja kooskõla, kuna tullakse välja mõttega, et Õigeusu Kirik on teatud laadi **etniliste Kirikute konföderatsioon** ja mitte enam üks kiriklik ihu. Niisugune föderatiivne arusaam Kirikust viib ühel päeval paratamatult selleni, et iga õigeusu rahvuskirik hakkab arendama omaenda teoloogiat, millest tulenevalt tekib oht lõplikult lõhkuda kogu Õigeusu Kiriku kahe aastatuhande pikkune ühtne teoloogiline ja patristiline pärimus. Selle üha ilmsema ohuga silmitsi seistes ei lasknud Ravenas kohal olnud õigeusklikud end mõjutada Venemaa kiriku hoiakutest Eesti autonoomse õigeusu kiriku suhtes. Ja nii leidis kahepoolne dialoog aset normaalsetes ja positiivsetes tingimustes, vaatamata Vene delegatsiooni lahkumisele ja Bulgaaria delegatsiooni vabandatud puudumisele.

* * * * *

Euroopas on alati oldud tundlikud selle suhtes, mida ise sajandite jooksul on läbi elatud. See on tundlikkus väikerahvaste ja selle laiendusena ka väikeste kirikute ajaloolise olemasolu suhtes. Iga kord, kui see olemasolu on kõne all ja kui selle ajaloolised alused satuvad ohtu, tähendab vabaduse ja osaduse, st **autonoomia** küsimus, teisisõnu haledonliku **teisesuse** kinnitamine, alati ja igal pool nii inimliku kui ka teoloogilise tõe nõudlemist. Nii õigeusklikud kitsamalt kui ka kristlased laiemalt on seda oma nahal tunda saanud. Sõnad, millega üks eesti talupoeg 1946. aasta kevadel ehk poolteist aastat pärast seda, kui Stalini väed olid Eesti vallutanud, pöördus prantsuse katoliku misjonäri Charles Bourgeois' poole:

„Me oleme väga väikene maa, kes polnud kellegagi tülis ja kes tahtis ainult **vabaks jääda**. [- - -]. Sellepärast ma palun teid, kui te lähete tagasi vabade inimeste juurde, rääkige neile, kuidas me siin kannatame. Me olime õnnelikud, vabad ega nõudnud kelleltki midagi; nüüd aga on meid kõigest ilma jäetud, **peale kõige muu ka võimalusest oma häält kuuldavaks teha...**”²⁵,

leiavad nii Eestis kui ka teistes Balti riikides püsivat vastukaja, nii paigas, mis ühtaegu on väikene ja suur, Euroopas, kui ka kogu maailmas, ning on vaja saalomonlikku tarkust ja haledonlikke tingimusi, et seda häält kuuldaks ja, veel enam, mõistetak...

Kokkuvõte

Käesoleva kirjutise eesmärgiks on IV oikumeenilise Chalkedoni kirikukogu (451) süstemaatilise ja kanoonilise teoloogia abil uurida Balti riikides Eesti ja Läti autonoomsete kirikute puhul aset leidnud **kirikliku allaneelamise** juhtumit rahvuskiriku, antud juhul Vene rahvuskiriku „ühtluse” nimel. Juba umbes viisteist aastat rõhub see küsimus õigeusklike omavahelisi suhteid üleilmsel tasandil. Antud probleemile lähenemine ja analüüs toimub läbi kahe teoloogilise, kirikuõpetusliku ja kanoonilise kategooria, **teisesuse** ja **osaduse**, mis põhinevad kirikukogu antinoomilisel kinnislausel ühtsusest ilma „segunemise ja jagunemiseta”. Täpsemalt seisnes Chalkedoni kirikukogu kirikuõpetuslik nägemus selles, et kohalikult sisse seatud kirikute kolmainulise olemisviisi selgelt antinoomilise teostumisena kooseksisteerivad **üheaegselt kiriklik teisesus** ja **kiriklik osadus**.

²⁵ Vassily (Hiéromoine [Charles Bourgeois, s.j.]), *Ma rencontre avec la Russie (Narva-Esna-Tartu-Moscou) 1932-1946*, Buenos Aires 1953, lk 101 ja 146.

Sellest tuleneb loomulikult, et kohalikult sisse seatud kirikute olemasolu toimub üheaegselt üksteise **geo-kirikliku teisesuse aktsepteerimise** ja omavahelise **ühtsuse alalhoidmise kaudu**.

Küsimuse põhjalikum uurimine viis järeltulekseni, et üldjuhul leiab aset kaks sümmeetrilist hälbimust: ühelt poolt **teisesuse autonoomiseerumine, mille tagajärjeks on osaduse vähemustumine** ja teiselt poolt **osadusest võõrandumine, millega kaasneb segiajamine, mille tagajärjeks on teisesuse allaneelamine** – ühe kohalikult sisse seatud kiriku antikanooniline hõlmamine teise kiriku poolt. Teisiti öeldes on esimesel juhul eelistatud „segunemiseta” „jagunemiseta” (osaduse) arvel, samal ajal kui teisel puhul, mis on nii ilmne Balti riikides (Eesti kiriku autonoomia (1923) ja Läti kiriku autonoomia (1936)), näeme, et ülekaalus on „jagunemiseta”, millega kaasneb „segunemiseta” (teisesuse) täielik kaotamine. Teoloogilisest ja kiriklik-kanoonilisest vaatekohast asub just seal kaksikprobleem, mis on tänapäeval kerkinud üles õigeusu kirikus kõikjal maailmas, sellisena nagu see XX sajandil Põhja-Euroopas (endise NSV Liidu lääne- ja Euroopa Liidu idapiiril vertikaalsuunal Karjalas, Eestis, Lätis, Leedus, Ukrainas, Moldaavias) välja kujunes – ja jätkuvalt edasi areneb.

*Prantsuse keelest tõlkinud
Margus Ott ja Tiina Hellamaa-Niitvägi*

TEOLOOGIA JA ARENG KOLMANDAL AASTATUHANDEL³

Ülipühitsetud metropoliit doktor Paul Yazigi⁴

SISSEJUHATUS

Kaheksanda päeva ja käesoleva ajastu nädalapäevade dialoog

Kolmanda aastatuhande kättejõudmine on pakkunud kristlikele teoloogidele mõtlemisainet juba mitu viimast aastat. Kahtlemata mõjutavad ja määratlevad Kiriku ajakontseptsiooni lunastusloo sündmused, mitte maailma ajalugu ja ajalikud kuupäevad. Teoloogiat puudutab pühaduselugu. Tegelikult ei mõjuta ühte aastatuhandesse astumine või teise lõpetamine lunastuslugu mingil kombel. Siiski on kaheksanda päeva sündmused käesolevasse ajastusse sisse kirjutatud. Kaheksas päev, mis on Kiriku ajastu, ei asu väljaspool aega, pigem peaks see tähistama aega tervikuna. Seepärast jäävad sellised inimajaloo tähtsad hetked nagu kuude, aastate, aastatuhandete algused vaimuliku mõtiskluse aegruumiks, et mõne „tähtpäeva” ja „hetke” kaudu mõtiskleda lunastusloo sündmuste ja ka Kiriku tunnistuse üle, et taas üle vaadata oma hoiakud ja seisukohad ning meelearanduse valguses katsuda läbi oma südametunnistus.

³ Õigeusu Teoloogia Instituutide V Rahvusvahelisel kongressil „Kiriku ühtsus, misjon ja teoloogia kolmandal aastatuhandel” Belgradis 26.–30. IX 2001 peetud ettekanne.

⁴ Antiookia Õigeusu Patriarhaadi Aleppo, Aleksandretta ja nende sõltuvuses olevate alade peapiiskopkonna metropoliit, Antiookia patriarhaadi Balamandi ülikooli (Liibanon) Damaskuse Johannese Õigeusu Teoloogia Instituudi professor.

Kirik pole kunagi asunud elu äärealadel: Kirik on Jeesus ajaloos, uuendades Jumal–Karjase armumajapidamise ning tema armastatu – vaba inimese – vahelist lepingut ja ühist pühaduse(aja)lugu. Kiriku ülesandeks, mille lahutamatu osa on teoloogia, on pühitseda aega, viia see kooskõlla kaheksanda päeva ajastuga ja muuta aeg jumalariigi ajaks. Teoloogia on aga tööriist, mille abil Kirik uuendab liitu Jumalaga nii isikute kui ka üldisel tasandil. Teoloogia ei ole Kiriku elu intellektuaalne valdkond, samuti mitte ürikute ega teadustööde hoiupaik. Teoloogia on tööriist, mis peab jääma elavaks, et anda maailmale osadus Kiriku eluga ja muuta maailma elu Kiriku eluks. Ta on maailma ja iga inimese jaoks teisenemise tööriist. Seepärast käsitleb teoloogia läbi aegade teemasid, mis seonduvad inimese kõige olulisemate probleemidega. Teoloogiline mõte püsib muutumatuna, kuid teoloogia ainese moodustavad „tänapäeva” inimese küsimused. Nii leiame eest ühelt poolt teoloogilise mõtlemise, mille me saame pühakirjast ja Kiriku pärimusest ning teiselt poolt teoloogilise tegevuse, mis vastab kaasaja inimese vajadustele ja küsimustele. Kiriku pärimusest jõuab meieni Püha Vaimu elu – elu Kristuses – „Kristus elab minus” (Gal 2:20). Doktriinid ja teoloogiateadus on need piiritlejad-määratlejad, mis säilitavad seda elu oma aja kontekstis. Teoloogia tasandil on äärmiselt oluline vahet teha püsiväärtustel, nagu Kiriku pärimus ja muutujatel, mida kujundab aja voolamine. Selles suhtes on nii teoloogia kui ka teoloogi töö viia lõpule Kristuse kannatuslugu ja juhtida eesmärgile Jumala armumajapidamise salaus. Teoloogiat ei peaks põhiosas mõistma kui kirjeldavat teadust, see tähendab kui doktriinide seadmist, vaid pigem kui tunnistuse andmise vahendit. Sest meie praegustes ühiskondades on Jumal ohus. Kurja kohalolu meedias ja teabe vallas ning ka hariduses võimutsev kaos kõigutavad usku Jumala headusesse ja kõigeväelisusesse. Aga selline kõikumalöömine tähendab teelt eksimist, mis seab ohtu Jumala koha inimeste elus. Pealegi

ilmneb kristlaste tunnistuse andmisest tihti, et ühiskond tänapäeval ei vaja üldse Jumalat. Seega on teoloogia ülesanne sõnastada küsimusi ja lahendada probleeme, mis tänapäeva inimesele muret valmistavad, anda neile vastus ja töötada välja sellega sobiv õpetus. Tegelikult sünnib kristlik teoloogia alati ühelt poolt jumalakandjate isade ja teisalt nende ajastu probleemide vastastikustest mõjutustest. Kiire pilguheit sündmuste arengule ristiusu ajaloo näitab, et kristliku mõtte esmane tegevus oli Kiriku elu korraldamine. Seejärel hakati välja töötama õpetust. Hilisemas arengujärgus, pärast õpetuse väljatöötamist, võttis liikumine teise suuna: juurutades õpetust kirikuelu tasandil või pigem üritades viia Kiriku elu vastavusse selle õpetusega. Järgneval ajajärgul pidi kristlik teoloogia siin-seal astuma vastu ateismile, mis polnud sugugi kerge. Meie päevini on inimõtte tegelenud teoloogiliste küsimustega, mis on sedapuhku olemuselt hingehoidlikud. Jumala-küsimus ei seisne mitte selles, kas Ta on olemas või mitte, vaid pigem selles, kas Teda on vaja või mitte, on Ta elu või pole seda, milline on Tema osa kõigis olemasolu puudutavais küsimustes, mis inimõtet vaevavad. Seega on meie ees rida küsimusi, mille vastused hõlmavad teemasid, mida järgnevalt loetlen:

1. Üleilmastumise, eriti kultuurilise üleilmastumise kulg;
2. Kaasaegne teadus ning eriti teaduslik uurimine makro- ja mikrokosmose vallas;
3. Massiteabevahendid: viis nii Kiriku üleilmastamiseks kui ka maailma ristiusustamiseks;
4. Mõningad Kirikuga seonduvad mured:
 - a) liturgiline uuenemine,
 - b) kirikuõpetus ja selle elluviimine nii Kiriku siseelu kui ka välisuhete tasandil,
 - c) kloostrielu edendamine,

d) kirikutevaheline dialoog ühtsuse teostamiseks ühelt poolt ja dialoog teiste usunditega kristliku tunnistuse andmiseks teiselt poolt ning seda maailmas, mis on nagu üks suur küla. See dialoog peab põhinema esiteks metodoloogiliselt selgel arusaamal kristluse üleilmsest, üleüldisest ja mitmekesisest olemusest, mida seejärel peab levitama usulisele mõtlemisele üldiselt.

5. Teoloogia õppekavad, mis pakuvad lahendusi ja vastuseid eelnevaile küsimustele. Sel tasandil on meie ülesandeks teoloogiateaduskondade vahelise koostöö sisseseadmine, et kiirendada selle eesmärgi teostamist. Sellega seoses oleks loomulik küsida, kas selletaoline koostöö on võimalik? Kas seda kavandatakse? Milliseid konkreetseid samme tuleks astuda selle sisse seadmiseks?

* * * * *

Järgnevalt püüan põhjalikumalt süüvida eelmainitud teemapunktidesse, niivõrd kui võrd minu käsutuses olev aeg seda võimaldab.

I. ÜLEILMASTUMINE

Esmalt tuleb nõustuda, et tänapäeva maailma olulised keskused loodi juba ristiusustatud maailma poolt. Üleilmastumise mõte sündis ja arenes põhiliselt kristlikus maailmas, kust see hiljem edasi kandus, mistõttu iga tõdemus kaasaja maailma „mitte-kristlikkuse” kohta tõestab, et see kristliku ihu sünnitus on osutunud nurisünnituseks. See tõde ei peaks aga viima usus ja Kirikus kahtlemiseni, vaid uute arvestuste tegemise ja oma südametunnistuse läbikatsumiseni, et välja selgitada ühelt poolt seda, kui laialdaselt head sõnumit tänapäeval kuulutatakse ja teisalt seda, kui arusaadav see edastatav sõnum on. Seega on oluline uurida, kuidas me praegu evangeliseerime ja kui edukalt

me seda teeme. Kristliku mõtte puudumine tänapäeva üleilmastumises näitab praeguse kuulutuse läbikukkumist. Mis omakorda näitab, et evangeliseerimises üle võetud varasemad meetodid tänapäeval enam ei sobi. Üle vaadata hea sõnumi kuulutamise meetodid ja välja töötada sobiv õpetus on käesoleval ajal nii meie kohustus kui ka väljakutse.

Siinkohal pole eesmärk mitte üleilmastumist analüüsida, vaid üksnes peatuda tõsiasi, et üleilmastumine ei vastandu oma olemuselt usule. Tegemist on pigem tööriistaga, millega saab kas maailma ristiusustada või Kirikut üleilmastada. Peame ära kasutama selle eeliseid ja vältima kaasnevaid ohtusid. Olen arvamusel, et evangeliseerimine peab alati teostama inkulturatsiooni⁵. Tõepoolest – mõjutada ja ristiusustada maailma mõtlemist – selline oli kirikuisade hoiak oma aja kultuuride suhtes. Hoiak, millega ei välistatud, vaid kujundati ümber ja rikastati. Pealegi oli kultuuri-vahetus evangeeliumi ajastul märksa keerulisem kui tänapäeval, sest evangeeliumi jutt surmast, ülestõusmisest, armastuse-filosoofiast ja suhtumisest teise inimesse oli toonase paganliku maailma jaoks raskesti mõistetav. Inimmõte on paradisi, kuhu Kirik peab külvama „elu ristipuu”. Kirik on inkulturatsiooni omaks võtnud austusest inimõtte vastu ja arvestades, et see on Jumala and, mis rohkemal või vähemal määral kannab endas laiali külvatud jumalasõna (*spermatikos logos*). Ometi tuleks rõhutada, et inkulturatsioon ei tähenda maailma sarnane olemist, sest Kirik, olles selles maailmas, ei ole sellest maailmast. Sellise koha hoidmine pole sugugi kerge.

Teisalt leian, et elava õigeusu teoloogia ülesanne üleilmastumise ajastul on olla kutsutud kahesugust tunnistust andma. Esiteks mõjutada majanduslikku üleilmastumist, astudes vastu materialistlikule tarbi-

⁵ Inkulturatsioon: Eri kultuuride ehedate väärtuste sisim teisenemine nende lõimimise kaudu kristlusse; kristluse toomine eri kultuuridesse

misfilosoofiale, pidurdades mateeria võimutsemist vaimu üle ja välis- tades majanduse eesmärgina kasumi. Mis omakorda tähendab inimlike väärtuste ja inimese vaimuliku mõõte toetamist. Lisaks sellele on krist- lik teoloogia kutsunud takistama džungliseaduste rakendamist suhetes eri tsivilisatsioonide vahel, algatama kultuurilist üleilmastumist, mis põhineb kultuuride dialoogil, iga kultuuri eripärade austamisel, seades eesmärgiks vastastikuse mitmekesisusega rikastamise. See on võima- lik ainult juhul, kui üleüldine ja kõikehõlmav ei lämmata eripärast, kui paraneb suhtumine teisesse ja ollakse tema suhtes avatumad. Üle- ilmastumine ei ole liikumine, mis lammutab, vaid on liikumine koh- tumise poole. Kultuuriline üleilmastumine on intellektuaalne hiiglane, kelle Jumalast lähtuv kristlik mõte võib enda poole võita ning suunata armastuse ja vabaduse vaimus.

Aga kuidas saab teoloogia vastu astuda eri ideoloogiatele, mida üle- ilmastumine tänapäeval levitab, ja tõestada, et just teoloogia on tõeline filosoofia?

Tõepoolest, **ateism** on tänapäeval silmatorkamatu, kaasajastudes tar- bimisfilosoofia ja ratsionalimi abil. Ateism vastandub otseselt usule, mis õpetab ligimesearmastust (vastupidiselt tarbimisele) ja usaldust Jumala vastu (vastupidiselt ratsionalismile). Lisaks sellele kaotab in- dividualism inimelu vertikaalse mõõte. Ta taandab selle isikliku huvi tasandile, saates maapakku ligimese ja temast arusaamise (omamoodi põrgu). Individualism ei saa hoolt kanda inimese vaimuliku mõõte eest ega olla headuse, vooruse ja ohvrimeelsuse allikaks.

Humanism on seevastu ideoloogia, mis asetab maailma keskpunkti ini- mese ja allutab seeläbi inimese ülemad väärtused tema bioloogilisele elule. Humanismi arusaam inimesest ja maailmast piirdub üksnes

ainelise mõõtmega. Samuti ei seleta humanism inimeste janunemist muutumatu ja igavese vaimse alge järele ning võtab inimeselt Jumala kuju olemise tõeluse, kallutades inimese kõrvale tema lõppeesmärgist saada Jumala sarnaseks.

Sotsiologism seevastu teeb ühiskonnast ülimalt väärtuse inimese eripärasuse arvel. Ülim eesmärk seisneb ühiskonna edasiarenemises, progressis ja kõiges, mis sellele kasuks tuleb, samal ajal kui inimese väärtus piirdub üksnes tema kasulikkusega. See aga räägib otseselt vastu teoloogiale, mis laseb võidutseda „vaeste Jumalal”, kes näeb igas inimeses Jumala kuju.

Sootuks teisest perspektiivist lähtub **neofilia** hullus, mille sihiks on elu-olu parandamine ja mis püüdleb kõige uue poole. Neofilia jumalikustab tehnoloogiat. Aga progress, ehkki see on Jumala kingitus inimestele, jääb alati üksnes vahendiks, et lõpule viia inimese eetilist arengut ega saa olla eesmärgiks omaette.

Stsientism, mis peab maailma päästjaks teadust, näeb inimeses üksnes ühte osa tema võimetest, eelkõige intellektuaalseid võimeid, välistades sellega kõik teised suunad, mis pole sugugi vähem tähtsad, ja asudes ise Jumala päästva kohalolu asemele.

Mis puutub **luksuseihalusse**, siis selle puhul on tegemist tõelise ebajumalaga, mida kuulutavad kõik need ideoloogiad. See viib inimese eksliku uskumiseni, et heaolu seisneb mugavuses. Aga selline pettus moonutab heaolu ja ilu tähendust ning tõukab inimese mugavuse tagaajamise pöörasesse võidujooksu, õhutades teda klammerduma tähtsusetutesse asjadesse ja kulutama sellele kogu oma jõu, jõudes välja ligimese mugavuse täieliku eiramiseni.

II. TÄNAPÄEVASED TEADUSSUUNAD

Teine teoloogia ees seisev väljakutse on seotud tänapäevase teadusbuumiga ja avastustega, mida tehakse kahes eri suunas, mikrokosmose ja makrokosmose tasandil.

Teaduste, eriti geeniteaduse sissetung mikrokosmose tasandile sondeerib lõpmatult väikese maailma sügavusi. See seondub jahmata-mapanevate võimalustega ja puudutab väga tõsiseid inimesega seotud teemasid, kuni selleni välja, et teadus hakkab taotlema mitte üksnes omandada Jumala kõike-teadmist oma pingutustes haiguste ja valu probleemidele lahendusi leida, vaid tõusta geenide avastamisega ka elu „korraldaja” kohale, arvestades kõiki geeniteaduse võimalusi, kuid riskides tekitada tõelisi ohte. Sellele lisandub kõik muu, mida nüüdisaegne arstiteadus on raskete ja keeruliste eluprobleeme lahendamiseks kasutusele võtnud: näiteks kunstlik viljastamine, elundite siirdamine, katseklaasi-viljastamine ja kloonimine.

Aga millise vastuse saab Kirik anda tänapäeva inimese ees seisvatele küsimustele? Kas ei lahenda siis kunstlik viljastamine ja kloonimine tavaelu probleeme? Ja kas peab siis valu ja haiguste küsimusse alati filosoofiliselt suhtuma? Kas sellele kristlikku vastust ei leidugi? Kas tähendab see keeldumist praktilistest lahendustest või eeldab hoopis mõningate asjaolude arvesse võtmist?

Teine suund tegeleb lõputult suure maailma avaruste uurimise ja selle saladuste paljastamisega, tuues kaasa tohutu hulga muudatusi maailma loomise vanadesse arusaamadesse, mis olid omased müütidele ja pühakirjale, ning väljendikeelde. Seega tuleb ühest küljest väljendada kristlikku tõe loomise ja looja kohta, ilmutades vaimulikku mõõdet

kaasaja inimesele arusaadavas keeles ja teisest küljest uuendades sidet usu ja teaduse vahel, vabastades usu keelelise väljenduse seatud piiridest ja endiste aegade teaduslikest arusaamadest. Usk seab jalule tõe loomise ja looja armastuse kohta ning jätab teaduse hooleks väljendusvormelite leidmise ja teadusliku uurimise läbiviimise.

Kuid teaduslike avastuste pakutavad mugavused on kaasaja inimesed sellisesse vaimustusse viinud, et nad usuvad teadusesse kui päästjasse, kes lahendab igapäevased eluprobleemid. On selge, et olukorra käsitlemine üksnes teoreetilisest seisukohast valmistab inimesele pettumuse, eriti siis, kui teaduslikud avastused pakuvad talle asjakohaseid lahendusi. Kirik on kutsutud usu valguses tegelema olukorraga ka praktikas. Ta peab välja tulema oma antropoloogia ja kosmoloogiaga nii teadussessioonidel kui ka teoloogiaõppe tasandil. Dogmaatiline vaidlus ongi tänasel päeval keskendunud kristliku antropoloogia seisukohtade võrdlemisele kaasaja maailma erinevate antropoloogiatega.

III. MASSITEABEVAHENDID

Teoloogia ees seisva ülesande ulatust suurendab märkimisväärselt tõik, et teoloogia on kaotanud jutlustamise „kõnelava”. Praegu kasutab Kirik üksnes traditsioonilisi „kõnelavasid”, teadmata, kuidas ja kelle poole jumalasõnaga pöörduda. Aga massiteabevahendid kujutavad endast üleilmastumise kõige olulisemat kuulutusvahendit. Mis suhe on Kirikul selle uue „kõnelavaga”? Massiteabe- ja kommunikatsioonivahendid jõuavad tänapäeval ühiskonna ja perekonna kõigi liikmeteni; võib-olla on nad koguni ainsad suhtlemise ja inkulturatsiooni vahendid. Kiriku ja teoloogia puudumine meedias annab märku, et alanud on kristlikust mõttest erineva kultuurihoovuse levitamine.

Massiteabevahendite hetkeseisu puhul tuleks rääkida kahest asjast. Ühest küljest ei jõua Kiriku sellelt uuelts kõnelavalt kõrvalejätmisega jumalasõna enam mingil viisil inimeseni. Seetõttu saab kristlikust mõttest – ja iseäranis teoloogiast – kitsa ja ühe ahtamaks muutuva uurijateringi eralõbu. Teisalt tegeldakse „kerge” kultuuri ja tarbimise vaimu levitamise, mille põhiline motiiv on äri ja kasum, mitte inimlikud väärtused.

Pealegi on massiteabevahendeid suunavad jõud esiteks majandus, mille jaoks inimene on üksnes objekt, ja teiseks poliitilised ja sõjalised jõud. Kirik ei mängi sellel tasandil küll mingit rolli, kuid kahjuks muutub siiski aegajalt ise märklauaks. Sellest tulenevalt kerkib olukorraga seoses üles terve rida küsimusi:

- a) Milliseid evangeliseerimise vahendeid peaks tänapäeval kasutama Kirik?
- b) Kelle valduses need on?
- c) Milline on meie seisukoht nende kasutamise osas?

Täna sel päeval ei kuulu kõnelava kahjuks enam Kirikule. Meie institutsioonid annavad tunnistust kaudselt ja mõnikord üsna loiult. Kristluse kui missiooni eripära seisneb hea sõnumi kuulutamises. Kahjuks tundub, et tänapäeval pole Kirikul kaasaegseid ja arvestatavaid vahendeid oma ülesande teostamiseks.

IV. MÕNED KIRIKULE MURETTEKITAVAD KÜSIMUSED

Käesolevas peatükis tahaksin välja tuua terve hulga kiriklikke mureküsimusi, mis tuleks uuesti läbi vaadata, tuues välja nende tegeliku

sisu ja andes sellele kaasaegse vormi, et teostada Kiriku hingehoidlikke eesmärke.

Siinkohal toon välja alljärgnevad teemapunktid:

a) **Liturgiline uuenemine** ning mõningate liturgiliste raamatute ja tõlgete kasutamine, eriti mis puudutab euharistiat, samuti emakeele kasutamine jumalateenistustes.

1 – Nii tuleb **euharistia** puhul pidevat rõhutada, et euharistia, euharistiline kogunemine kogu oma ausäras ja kirikurahva aktiivne osalemine selles on Kiriku elu keskpunkt. Kirik on euharistiline kogudus ning on vaja visa ja pidevat tööd, et seda tõelust hingestada ja alal hoida.

2 – Samas peab meil **liturgiliste tekstide** tasandil jätkuma julgust nõustuda tõsiasjaga, et liturgilised – eriti just talitusraamatu – tekstid on vaja uuesti üle vaadata. Kahjuks sisaldab see raamat ühelt poolt mittekristlikke juudi elemente ning teiselt poolt ei käsitle mitmeid nüüdisaegse inimese elus ettetulevaid olukordi, tegeldes samas olukordadega, mida enam ei esine. Pühad isad ja mungad, kelle palved aegade jooksul sellesse raamatusse kokku on kogutud, olid uuenduslikud omas ajas. Uuendamine ei tähenda kirikuisadest lahti ütlemist, vaid nende ettevõtmisele ustavaks jäämist ja selle jätkamist: see tähendab selliste vahendite, palvete ja ülistuslaulude väljatöötamist, mida „tänapäeval” vajatakse, nii nagu isad seda oma kaasaja jaoks tegid.

Muuhulgas tekitab mõningaid probleeme ka kloostritipikoni kasutamine kogudustes. On tõsi, et kloostrielu ja kloostrid on Kiriku vaimulikud ja akadeemilised töötoad, millele võrdset ei leidu. Seega on igati kohane, et kloostrid on tipikoni, ülistuslaulude, talituste ja vaimu-

elu põhiline allikas. Samas kõige selle kasutamine kogudustes, mida mungad kloostrites teevad, ei vasta tihti oma eesmärgile. See, et usklik ilmik järgib munga eeskujuga ja munk omakorda ingli eeskujuga, on konkreetne filokaalia traditsioon ja talitused ja palved mängivad selles ülimalt tähtsat osa. Oluline on, et teenistused aitaksid sellisele jälgendamisele kaasa, mitte ei takistaks seda.

Minu arvates kloostritipikoni ülevõtmine praegusel kujul ei vasta eesmärgile. Kas ei võiks teoloogia uurida koguduste olukorda ja luua neile hingekarjaslik tipikon? Kirikul on selletaoline kogemus Tessaaloonika peapiiskopi püha Siimeoni ajast. Toome ühe näite: püha Basiliuse jumalikku liturgiat võib pühitseda nii hommikul koos hommikuteenistuse kui ka õhtul koos õhtuteenistusega, aga miks ei võiks samuti olla ka ennepühitsetud andide liturgiaga, mida kloostritipikoni kohaselt peab alati pühitsema koos õhtuteenistusega, isegi reede hommikul.

Kui traditsioon tähendab edasiandmist, siis ei tähenda see mineviku mitte-tundmist, vastasel korral poleks alles midagi sellest, mida meie Kirik tänapäeval kasutab ja me hoiaksime käes üksnes evangeeliume: kirikuisad poleks sel juhul tohtinud midagi kirjutada ega sisse seada. Kõik, mis isad sisse seadsid, oli „uus” ja selline on nende sõnum meile, mis ei tähenda, et ei peaks alal hoidma nende vaimu ja eesmärke.

3 – Meie **talituste ja teenistuste keel** nõuab samuti asjakohast ümbervaatamist. See probleem puudutab mõnikord ka emakeelt, olgu see siis kreeka, vene või mõni muu keel. Tegelikult on nii, et kui emakeel pole usklikele enam arusaadav, kaotab selle kasutamine mõtte. Seega saab keelest kui suhtlemis- ja väljendusvahendist hoopis uskliku ja Jumala lahutaja.

b) **Kirikuõpetus (eklesioloogia)**, mis tegeleb Kiriku eluga sellisel kujul nagu see tavaelus paistab, nii sisemisel kui ka suhete tasandil.

1 – **Sisemisel tasandil** on äärmiselt oluline lasta Kiriku elul, õpetusel ja institutsioonidel toimida ja tegutseda kirikuõpetusliku nägemuse ja arusaamade raames. Märgata võib usuharduse ja kirikujuhtimise eraldatust ning jutlustamise tasandil võõrandumist preestrirollist, teoloogilisest õpetusest, aga ka praktilistest juhtimisülesannetest piiskopi omadega alates.

2 – Samas mõjutab meid **suhete tasandil** ühelt poolt diasporaa seisund ja teiselt poolt õigeusklike seas maad võtnud lammutamissoov. Tuleks esile tõsta Oikumeenilise Patriarhaadi rolli, et taasühendada õigeusu maailma teadmised ja oskused ning lahendada need määrava tähtsusega ja närvesöövad probleemid. Loomulikult on igale tõstatatud küsimusele mitu lahendust, aga usun, et teoloogia peaks kirikuõpetust pisut enam esile tõstma ja tegelema oma arusaamade selgitamise ning õpetamisega.

c) **Kloostrielu**, kus teoloogia ja kloostrielu eraldatuse tõttu jõutakse siin-seal vastasseisuni.

Tõepoolest tuleks süvendatumalt õpetada askeesi ja tuua teoloogiasse kõrbeisade vaimsust. Teoloogiline pole mitte raamat, mis sisaldab teadmisi, vaid pigem raamat, mida lugedes mõtiskletakse ja alandutakse, et saada üheks Jumalaga. Uurimustöö ja õpingud on teoloogia vajalik valguspaistus. Aga kas teoloogia ikka viib meid iseenda ja Jumala tundmiseni, et saaksime seejärel Teda armastada ja teenida? Kas meie teoloogiakõrgkoolid valmistavad ette puhastunud ja valgustuse saa-

nud inimesi, kes otsivad hingerahu ja ühtsust Jumalaga? Meil on vaja koondada oma tähelepanu sellele eesmärgile, et kaotada eraldatus kõrbeisade vaimu ja teadusliku uurimuse vaimu vahel.

d) Nii kristlaste kui ka usundite vaheline **dialoog**. Kiriku olukord tänapäeva maailmas ja üleilmastumise tõelus ei võimalda mingit endasse-sulgumist või enesestpiisavust ja seda peamiselt kahel põhjusel. Ühelt poolt on suhtlemise vältimine muutunud tänapäeval võimatuks ja teiselt poolt on selline hoiak vastuolus kristluse misjoneeriva iseloomuga.

1 – **Usunditevahelise** dialoogi tasandil peavad kristlased esile tõstma ja levitama kristlikke kõikehaaravuse, üleilmastumise ja mitmekeisuse põhimõtteid, tutvustades neid põhimõtteid usunditele, milles neid leidub, ning vahendama usunditele, kus nad on tundmatud. Need põhimõtted avavad tee dialoogile, tagavad ja viivad ellu Jumala tõde – meie usu kohaselt – kõigi inimeste seas, muudavad inimkonna võimeliseks koos elama.

Dialoogi keel ei ole sünkretismi sünonüüm. Ristiusk tunnustab usundeid, samas unustamata, et on ise kõige lihtsam ja kiirem tee Jumalani ning kannab endas Jumala ilmutuse täiust. Muidu poleks hea sõnumi kuulutust vajagi. Selles osas lähevad kristlaste seletused lahku. Kui kõik protestantlikud rühmitused nõustuvad Kristuse kõikehõlmavuse põhimõttega, mis tähendab, et Kristus on omal kombel kohal kõigis usundites; siis on olemas ka teine äärmus, mis ütleb, et ei ole pääsemist väljaspool Kirikut (alustades Kyprianusest ja Originesest ning lõpetades tänapäeva katoliku kirikuga). Isegi kui see äärmus püsib õpetuse matemaatilistes piirides, reedab ta minu arvates laiali külvatud sõna (*spermatikos logos*) põhimõtteid. Katoliku kiriku hoiak,

kelle arvates osadus Jumalaga on hierarhiline (täielik katoliku kirikus, osaline teistes kirikutes ja kasin väljaspool Kirikut), kujutab endast praktilist lahendust. Aga meie usume, et *spermatikos logos*'e piirid on selgemad, teaduslikumad ja teoloogilisemad.

2 – Mis puutub **kristlastevahelise** dialoogi tasandisse, siis kirikulõhede küsimus kujutab endast ajaloolist haava, mille suhtes meie Issand Jeesus Kristus kuulutas ette oma suurt valu ja andis teada oma soovist, et oleksime alati üks. Dialoog ja kohtumine ei ole Kiriku elus teisejärgulised; need peavad olema ülesannete seas esikohal. See ei tähenda oma usu reetmist või enda sidumist poolikute lahendustega, vaid kohtumist Kristuses, kes on üks.

Õigeusu Kiriku osalemine teadusnõupidamistel või oikumeenilises kirikute nõukogudes peab kinni pidama kahest põhimõttest: esimene seisneb kohalolus ja osalemises, sest puudumine tuleb kahjuks kõigile, teine väärtustab ausust, vältides lahenduste-poliitika kasutamist. Dialoog viib meid kõige kiiremini ühiste seisukohtade väljatöötamiseni, ühtehoidmiseni ja lahusolu patu kaotamiseni. Selleks on aga vaja ka meelega parandust.

Siinkohal tuleb juhtida tähelepanu tõigale, et kloostrikoguduste dialoogist kõrvalejätmine muudab selle ainult kitsa nn „avatute” ringi pärusmaaks ja eraldab „konservatiivse” osa. Seega ei vii dialoog soovitud ühtsusele, vaid pigem uute lõhestumiseni. Usun, et dialoogis peavad osalema kõik. Et me oleksime „üks”; peame „üheskoos” töötama. Mõne jaoks võib see tähendada dialoogi pidurdumist, kuid tegelikult on ainult nii tagatud tõeline edasiliikumine.

V. TEOLOOGIA ÕPPEKAVAD

Eelpoolöeldust ilmneb vajadus õppida sügavuti tundma tõelist Kiriku pärimust ja alal hoida vaimu, mille oleme saanud. Eriti on just õigeusk, lähtudes oma ülesannetest ja sisemise uuenemise vajadusest, kutsutud tänapäeval tõelusega silmitsi seisma ja kõigile – nii endistele kui ka praegustele – küsimustele lahendusi leidma. Seepärast olen arvamusel, et nii üleilmastumine ja kaasaegne teadus kui ka massiteabevahendite hetkeseis seavad teoloogia ette rohkem ülesandeid kui varasematel aegadel, arvestades Kiriku olukorda maailmas. Seega peab teoloogia:

1 – olema hingehoiuteoloogia ja tuginema pigem praktikale kui teooriale ning käsitlema inimese tegelikku olukorda, eriti tänapäeva tarbimise ja materialismi ajastul. Teoloogia on võimeline edu saavutama juhul, kui tutvustab Kristust kui ülimat „leiba”, mida tarbida;

2 – olema tihedalt seotud teiste teadustega. Sest teaduse areng ja harunemine ühelt poolt ja inimese sõltuvus sellest teiselt poolt pakuvad teoloogiale uusi võimalusi. Kui teoloogia pole enam teistest teadustest eraldiseisev, peab ta muutma need Jumala sõna abil viljakandvaks ja muutuma ise suunaandvaks filosoofiaks. Teoloogia kooslus filosoofia, psühholoogia ja teiste teadustega viib teoloogia paremini eesmärgile ja muudab ta ka hingehoidlikuks;

3 – ja lõpuks, neis õppekavades tuleb rõhku panna preestri-hingehoidja isiku ettevalmistamisele. Selleks peavad need kavad siduma teadustöö elu endaga ja julgustama teolooge askeetlikule palve vaimule ning sakramentaalsele ja kirikuelule.

Lõpetuseks aga tahan küsida, mil määral on võimalik ühistegevus ja koostöö teoloogide või eri teoloogiateaduskondade vahel? Ja kas ikka leidub teisi lahendusi peale koostöö, eriti maailmas, kus individuaalsest tegevusest igas asjas enam abi ei ole? Ja ehkki just Kirik on alati

ülistanud kogukondlikku elu ja ühist tööd, jätab maailm tänapäeval meid rumalasse olukorda, pidades hoopis ennast kollektiivse töö ja kogukondliku elu eestkõnelejaks.

Järgnevalt teen ettepaneku luua teoloogiline ülemkomitee või siis õigeusu teoloogiateaduskondade ühendus – võttes arvesse, et enamus õigeusu teoloogia teaduskondadest on mitte-õigeusu teoloogiaühenduste liikmed. Selle komitee ülesandeks oleks:

1. läbi vaadata õppekavad ja nende hingehoidlik ulatus,
2. korraldada konverentse ja luua komisjone, et uurida põhjalikult kõiki väljakutseid ja tulemuste põhjal välja töötada uusi õppeaineid teoloogia õppekavades,
3. moodustada nõukogu, mille ülesandeks on nõustada kirikute piiskoppide kogusid,
4. moodustada täidesaatev büroo, mis valmistab ette hingehoiu, teabe ja muid programme.

Oma sõnavõtu lõpetuseks tahan soovida käesolevale konverentsile edu, palvetades selle eest, et selletaolised kokkusaamised võiksid toimuda ka tulevikus. Tänan kõiki selle ettevalmistajaid, korraldajaid ja kaasa aitajaid. Tahan lõpetada Nüssa püha Gregoriuse sõnadega: „Teoloog ei ole see, kellel on teadmisi Kristusest ega see, kes neid õpetab; teoloog on see, kes kannatab Kristuse pärast”.

Palun Jumalat, et Ta laseks meil kõigil võidelda „head võitlust” ja „olla püsivad usus” ning soovin vastutasuks, et teiegi minu eest palvetaksite.

*Prantsuse keelest tõlkinud
Tiina Nütvägi-Hellamaa*

ÕIGEUSU SÕNUM XXI SAJANDIL

Ülempreester Boris Bobrinskõi

Sissejuhatus

Elame üha kiireneva üleilmastumise ajal, tehnoloogia ja informaatika revolutsiooni ajastul, mil meie käitumist, mõtteviisi ja lähenemisi muudavad uued suhtlemismudelid. [...] Ortodoksiale saab tänapäeval osaks uuenemine, uuestisünd, suisa surnuist ülestõusmine, eriti Ida-Euroopa maades, kus kirikud on jumalateenistusteks tagasi antud. Nad on küll tagastatud, kuid äärmiselt laostunud seisundis, olles olnud mittekiriklikus kasutuses ladude, kinosaalide või ajaviitekohtadena. [...] Kloostrid täituvad uuesti inimestega, seminarid ja teoloogiaakadeemiad peavad soovijaile ära ütleva, usuõpetus areneb, rikkalikult on saadaval usulist kirjavara. Seda märkimisväärset kiriklikku uuenemist saadavad mitmes paigas eri kloostrid – ja muude õigeusu ringkondade usulised ja konfessionaalsed tõemblused õigeusu enese sees, mis otsib oma identiteeti ja oskab praegu üksnes kuulutada oma „vastu“-olemist – vastu teistele kirikutele, katoliiklastele, protestantidele, uniaatidele.

Üleilmastumine tuleb õigeusule osalt isegi kasuks. Me kõik saame osa teoloogilisest ja vaimulikust uuenemisest, mis tungib üle Ida-Euroopa piiride. Nii on õigeusu hajala või pigem õigeusu jumalikust ettehooldusest kantud levimine [...] tõeline Jumala õnnistus, sest, küll sunniviisiliste ja piinarikaste väljarände katsumustega, on kõikjale rajatud õigeusu kogukonnad, kogudused, kloostrid, piiskopkonnad, teoloogiainstituudid ja seminarid ning nende areng jätkub. Sel kombel, ilma vähimagi proselütismikavatsuseta, on õigeusk jõudnud peaaegu

kõigisse lääne- ja lõunapoolkera riikidesse. See kohalolu seab õigeusu ette väljakutse ja just see kajastub ka minu kirjutise küsimus-pealkirjas: milline on õigeusu sõnum tänapäeval? [...]

Sõnum ja eneseteadvus

Kaasajal, nagu endistelgi aegadel, on Kiriku sõnum jäänud samaks: see on pääste, elu ja Jumala armastuse sõnum maailmale. Selles osas tundub, et ristiusu sõnum on meie kõigi jaoks ühine, tänu Jumalale, ja me peaksime kõik koos suutma seda väljendada jõulisemalt ja veendunumalt, kui me seda teeme. Aga kas pole selleks, et sõnumit edasi anda, tarvis esmalt omada eneseteadvust, identiteeti? Mitte ainult kultuurilist, sotsioloogilist, geograafilist – meie kirikuis ja õigeusus üldse räägitakse palju geo-poliitikast, väga raskest ja ebasoodsast geopoliitikast – vaid ka vaimulikku ja kiriklikku eneseteadvust. Põhiline küsimus, mille ma esitan nii teile kui ka enesele, on järgmine: milline on õigeusu vaimulik eneseteadvus, milline on tema eripära, tema tuum? Kas saab rääkida õigeusu kiriklikust isikupärast?

Mis kehtib inimese puhul, kehtib ka Kiriku puhul. Me võime välja joonistada meist igatüüpi isikupära läbi meie heade ja halbade külgede, armuvägede, huvide, pühendumiste, iseloomujoonte, aga inimesik jääb väljendamatuks ja isegi kui ta on lihasse tulnud sellise rikka ja mitmekülgse loomusega, on ta ikkagi salasus ja ei saa ega tohi olla sellise analüüsi objektiks, mis tükeldaks ta arvukateks koostisosadeks. Nii võib ka õigeusku vaadelda läbi ajaloo vaatevinkli, rääkida õigeusu kultuuridest, õigeusu sõnumi ühiskondlikust kohandumisest liturgias... Olgu tegemist slaavi rahvaste, Araabiamaade või Etioopiaga, kõikjalt leiame eripärasid, mis on tingitud sellest erilisest viisist, kuidas Kristuse ja maa enda pulmad aset leiavad.

Samuti võib õigeusu taandada nn idakristluseks. [...] Seda võib teha heas usus, nagu tegi Vladimir Losski oma idakiriku müstilise teoloogia essees. Kui see raamat 1944. aastal ilmus oli õigeusk „idalikum” kui tänapäeval. Me alles hakkame teadvustama oma äsjast ja toona veel kohmakat juurdumist läänemaailma. Tasub mainida isa Lev Gillet’ d, seda Chevetogne’i vana munk, kes kirjutas „ühe Idakiriku munga” varjunime all sellise hulga raamatuid. Tema puhul oli see nimi kantud avatuse ja alandlikkuse vaimust, mis ei soovinud ristiusust rääkides peale suruda täiendit „õigeusu”. [...]

Mõnikord aga on mõiste „idakristlus” kantud endastmõistetavast või ebateadlikust soovist siduda õigeusk üksnes ühe piirkonna või ajajärguga, tehes sellest omamoodi kultuurilise ja sotsioloogilise „orientalismi”. Seega peab õigeusk ühinema ristirahva suure üleilmse kontserdiga, olgu siis oikumeenilises Kirikute Maailmanõukogus või oma tagasipöördumises Rooma; mõnikord jääb mulje, nagu võiks õigeusk jõuda täiuslikkuseeni üksnes ühtsuses, mis tal praegu puudub.

Õigeusu keel

Üritades välja tuua seda, mis on omane õigeusu eneseteadvusele, loetleksin mõningaid õigeusu „keelele” iseloomulikke jooni. Tahaksin esmalt eristada keelt (väljendusviisi) ja sõnumit. Keel on seotud aja ja kohaga; keel on uuenemise, tõlke, arengu subjekt. Evangeeliumi sõnum on muutumatu, püsiv, igavene.

Õigeusu „keelde” kuulub esiteks ikoon, pühakuju, millel on olnud nii kõrgaegu kui ka madalseise. Mõningais riikides elab ikoonikunst praegu läbi uuenemise aegu, kuid mitte kõikjal [...] Icoonikunst on üks

õigeusu koostisosi ja õigeusku oleks pühakujuta raske ettegi kujutada. Ometigi olen juhtunud palvetama ka protestantlikus pühakojas ja tsistertslaste kirikus ning kogenud seal erakordset kergust ja vaikust. Mõnikord on silmal vaja puhata ikoonide väga sügavast ja rikkalikust väljendikeelest ja vaadata iseendasse. Tegelikult sisendab tõeline ikoon vaikust, sellest saab ta alguse ja sinna ta juhatab.

Samuti võib rääkida bütsantsi liturgia sünteesist. [...] See liturgia on õigeusu, selle pärimuse ja elu kandja ning temas saab teoks kõnekäänd *lex orandi, lex credendi* – see tähendab, et palvereegel on usu alus ja seadja, ehkki mõju on muidugi vastastikune. Bütsantsi riitus (teenistusviis) ühendab õigeusklikke kogu maailmas ja annab neile ühisteadvuse. Ometigi pole välistatud, et kui Jumal seda soovib, pöörduvad mitte-Chalkedoni õigeusku idakirikud tagasi õigeusu rüppe. See tooks kaasa liturgilise mitmekesisuse – nagu oli läänekirikus enne Rooma poolt läbiviidud riituste ühtlustamist – kus kohtuksid kopti riitus, ida-süüria riitus, armeenia riitus, teenistusviisid, mis on täpselt sama austusväärsed ja kannavad endas õigeusku sama palju kui bütsantsi riitus. Kuid praegusel ajal mõtleme õigeusuga seoses ikkagi bütsantsi riitusele, riitusele, mis võeti omaks ja anti edasi Antiookiast Bütsantsile ning Bütsantsi kaudu slaavi rahvastele ja Rumeeniale, sealt edasi aga juba Euroopasse ja Ameerikasse.

Meie kirikuõpetus (eklesioloogia) räägib ka kiriklikest struktuuridest, peamiselt aga kontsiliaarsusest. See kontsiliaarsus peab olema kooskõlas piirkondlike esikarjaseametite mõistega ja isegi teatava ülddise esikarjaseametiga, mille pärijaks käesoleval ajal on Konstantinoopoli oikumeeniline patriarh. Me usume siiski, et kui Jumal annab ja ühtsus Roomaga taastatakse, siis kujuneb meie ühine kirikuvalu selliseks, nagu see oli esimesel aastatuhandel kuni patriarh Fotiuse aja lõpuni. Me

palvetame selle eest, et osadus võiks uuesti taastuda kontsiliaarsuse raamides, mille Rooma taas omaks võtaks ja ühe esimusega, millega ka õigeusklikud taas nõustuksid austusest tõelise kirikuõpetuse vastu.

Õigeusu teoloogilisse keelde on oma jälje jätnud kirikuisad. Kuulsad kapadooklased püha Maksimus Tunnistaja ja püha Johannes Damaskuslane on ühised nii ida kui ka lääne kirikule. Kõiki neid luges ja kommenteeris püha Aquino Toomas. Aga meil on ka kuulus XI–XV sajandi hesühlastide pärimus eesotsas püha Siimeon Uue Teoloogiga, kaasaegse protestantluse eelkäijaga, kes tõstatas küsimuse veeristimise väärtusest, kui sellega ei kaasne ristimine pisarate ja Püha Vaimuga. Mainigem veel püha Gregorius Palamast, kes kuulutas, et on vaja eristada – mis ei tähenda eraldada – Jumala muutumatut, mõistetamatut ja äratundmatut olemust ja jumalikke armuvägesid (energiaid), mille abil Jumal ennast ilmutab, väljub oma teispoolisusest, et jõuda loodu seisuses oleva inimeseni ja tõsta ta jumalikustumise kaudu eneseni. Need pühad kirikuõpetajad arendasid äärmise põhjalikkusega edasi jumalikustumise teoloogiat, mis on omane kogu kirikuisade teoloogiale esimestel sajanditel.

Sõnum, mis peab olema selge ja arusaadav

See kõik on oluline, et visandada õigeusu palet, et mõista õigeusu keelt, sest Kirik on Kristuse jumal-inimlikkuse pärija, olles Ihu, mille Pea on Kristus ja Mõrsja, kelle Peigmees on Kristus. Pääste ja Jumala elu sõnum peab tingimata lihaks saama ka eri ajastute ja paikade keele, mõtte, vaimuliku tunnetuse või esteetika struktuuris. Nii tuli see lihasse juudakristluses ja sündivas hellenismis; suutis ületada platonliku hellenismi ja paganliku Rooma kiusatused, hiljem vastu

võtta Slaavimaade, afrikaanluse ja lõpuks kaasaja väljakutse. Kõikjal on Kirikul olnud apostleid, prohveteid, evangeeliumi tunnistajaid. [...] Sel kombel saab evangeeliumi sõnum lihasse ja rüütab end kultuuride ja kunsti kireva rüüga, aga jääb ja peab jääma läbipaistvaks kõige olulisemas, nii nagu pühakujud ja kujusein, mis peavad läbi laskma jumalariigi auhiilgust ja mitte aga varjama, nagu viletsa teatri näitesein.

Õigeusk tuleb puhtaks küürida, et jõuda kõige olulisemani. Aga mida maha pesta? Mida säilitada? Dogmasid? Dogmad on üksnes tarvilised piirded, mis kaitsevad meid vasemalt ja paremalt ligitikkuvate liialduste ja meeletuste eest, kuid mis ei sea piire ega kaota ära salasust. Tuletagem meelde, mida kinnitas 451. aasta Chalkedoni üleilmne kirikukogu: Kristuse isiku hüpostaasi ühtsuses ühinevad lahutamatu ja jagamatult, muutumatult ja segunematult jumalikkus ja inimlikkus. Kiriku teadvuse ja usu jaoks on see igavene, muutumatu tõde. Liturgilised teenimisviisid ja pühakujud on sakramentaalne keel. Sellistena on nad jumalik-inimlikud ja juhatavad meid pääste salasusest osasaamisele hoopis sügavamalt kui sõnade ja mõtlemise keel. [...] Salasused on ikoonid, liigutuste, sõnade, aine ja kunsti pühakujud, mis kõik juhatavad Püha Vaimu väel lihasse saanud Sõna salasusliku ja kirjeldamatu kohaloluni. Sõnast edasi viivad salasused meid Isa juurde, Püha Vaimu kohina saatel, millest on tunnistanud ka püha Ignatius Antiookiast: „Minus on elav vesi, mis sosistab: „Tule Isa juurde”.

Kui me räägime õigeusu sõnumist, ei saa me kõrvale jätta sümbolit ja salasust, nagu on üritanud mõned kaasaja niinimetatud vaimulikud kristlikud rühmitused. Sest inimene ise on sümboolne ja salasuslik (ja kollegiaalne) olend oma loomult ja kutsumuselt. Ärgem siiski

tehkem pühakujust või liturgilisest kirjasõnast kõikvõimsat relva, mis eitab täielikult inimese loomuses peituvat loovust. Jätkuvalt tuleb rõhutada pühakuju erilisust, võrreldes religioosse kunstiga, Jumal-inimese erilisust, võrreldes religioosse mõttega, inim-mõtte üha uute pingutustega saada mingitki aimu salasusest. Kuid see ei tähenda, et kunst oma sügavaimas loomepuhangus oleks lubamatu, et kirjanduslik, filosoofiline või poetiline mõtlemine oma ilu ja täiuseotsingus, oma näilises sõltumatuses, mida Jumal ise austab, oleks lubamatu. [...]

Jumala armastus, kolmainu salasuse ilmutus

Õigeusu sõnum on Jumala lõppematu armastuse kuulutus; Jumala kui kolmainulise armastuse, kui Kolmainu salasuse ilmutuse, kes väljub teispoolsusest maailma loomisteos ja äratab inimese oma kolmainulise kuju järgi, et lasta tal osa saada oma jumalikust elust. Üks möödunud sajandi Vene filosoof ütles: „Meie tulevikukava on Kolmainus.” Mitte teoloogiline spekulatsioon – see oleks liiga lihtne ja liiga kuiv – mitte spekulatsioon igavikuliste protsesside teemal, vaid avastus, et Jesaja unistus on teoks saanud: „Oh, et sa ometi käristaksid taevad lõhki ja tuleksid alla” (Js 64:1) ja et vastu igasugust ootust on Hiiobi lootus täide läinud: „Sest ma tean, et mu Lunastaja elab ...saan ma ilma ihutagi näha Jumalat” (Hi 19:25-26).

Rääkida maailmale kolmainu Jumalast tähendab kuulutada lihaks saanud Sõna, Isa Poega, Püha Vaimu väes ja tules surnuist ülestõusnud Kristust. Kristuse salasus, Tema Jumal-inimlikkuse salasus, on usk sellesse, et esiteks „elab temas kogu jumalik täius ihulikult” (Kl 2:9), seda vaatamata igasugustele – nii vanadele kui uutele – püüdlustele seada kahtluse alla Tema jumalikku ja igavest loomust. Meenutagem, et

mineviku vääropetused olid inimõistuse jaoks pidev kiusatus. Kuigi jumalik vägi ja igavene auhiilgus on veel peidus (Aadama) nahkriiete all, läbistavad nad Kristuse ihu, mis on ka meie ihu ja sel kombel annab Püha Vaim meile edasi ülestõusmise väge ja liikumist ning juurdepääsu igavesele elule, mida meie nimetame jumalikustumiseks.

Sõltuvus nii Kristusest kui Vaimust

Aga Kristuse salasus seisneb ka Tema täielikus inimsuses, mis on kõiges meiega sarnane peale patu. Inimsus, mis on Püha Vaimule täiesti läbipaistev, Temast läbistatud ja Talle kuulekas vastastikuse kuulekuse salasuses. See üks mu kõige armsamaid teemasid, minu doktoritöö sisu: Püha Vaimu rahu ja hingamine Kristuses. Seda nimetatakse pneumaatiliseks kristoloogiaks. Mis tähendab, et on võimatu rääkida, mõelda Kristuse salasusest, sõnastada Kristuse salasust, nii oma inimlikkuses kui jumalikkuses, ilma et seaksime samal ajal selle salasuse südamesse Püha Vaimu kohalolu salasuse. Kirikuisad on sellest rääkinud ja piisab, kui loeme uuesti Püha Basilius Suure traktaati Püha Vaimu kohta, et näha, mil määral Püha Vaim saadab Jeesust, käib prohvetites Tema eel, toob Ta lihasse, läbistab Teda, viib Ta kõrbesse ja juhatab Teda kõigis tema elu sündmustes kuni Kolgatani välja läbi pideva kiusatuse. Jeesus on Pühale Vaimule äärmiselt kuulekas. See on üks kristoloogia tahke, mida kiputi unustama ka õigeusklike seas ja mis tänasel päeval väga võimsalt on esile kerkinud. Kristus on Vaimule kuulekas, sest on üleni Temast täidetud, kõik Kristuses on pneumaatiline. Püha Paulus ütleb nii: „Issand on Vaim” (2 Kr 3:17). Ja kuna Kristus on täis Vaimu, annab Ta seda edasi juba enne taevasseminekut ja seejärel nelipühil. See

suhe, see sõltuvus on kahepoolne: Kristus kuuletub Vaimule ja Vaim kuuletub Kristusele andide ja elu vastastikusel edasiandmises, milles seisneb Kiriku salasus.

„Kirik, mis ise ennast unustab”

Kirik on Kristuse Ihu, Kristuse Mõrsja. Ristiusus ei ole Kirik sõltumatu institutsioon. Oma meisterlikus essees „Elava Kristuse Ihu” (väljaandes *La Sainte Eglise Universelle: confrontation oecuménique*, Neuchatel-Paris, 1948) ütleb isa Georgi Florovski, et kirikuõpetusel ei ole mingit oma autonoomiat. Eklesioloogia on osa kristoloogiast, osa Kristuse ja pääste salasusest. See on Kristuse kahe tulemise vaheline seisund. Kui Kirik pühitseb euharistiat, saavad need kaks tulemist üheks Kristuse euharistilises kohalolus, Selle kohalolus, kes on, oli ja tuleb. Kirik on kohal Vaimu kandjana. Et paremini välja tuua Kiriku salasust, tahaksin meenutada isa Congari sõnu teisel Vatikani kirikukogul: „Kirik on teenija, Kirik on vaene” oma Ülemkarjase, Vaimu ja elava vee kandja eeskujul. Kirik – räägin õigeusu kirikust – unustab ennast ise, ei püüa ennast määratleda ega kehtestada, ei mängi oma tiitlitega. Ta peab olema läbipaistev ühtaegu nii Jumalale kui ka maailmale. Läbipaistev nagu preester, kes euharistiat pühitseb, *in Persona Christi*, nagu ütleb ladina teoloogia, Kristuse pühakujuna, nagu ütleme meie. Kirik tõmbub kõrvale, et lasta kuulda Kristust rääkimas oma institutsiooni sõnades, Püha Vaimu kutsumises, hea sõnumi kuulutuses. Seega läbipaistvus Jumalale, kelles Kirik kostab kogu maailma eest, sest on siin selleks, et jätkata Kristuse tööd maailma päästmiseks. Teisalt aga on Kirik läbipaistev inimestele ja annab neile edasi Jumala armu. Nii vahendab Kirik ühelt poolt eestkostet ja teiselt poolt päästet.

Osata südametarkuses vahet teha olulisel ja vähem olulisel

Lõpetuseks tahaksin öelda, et õigeusu sõnumi mõistmiseks tuleks esmalt osata Kiriku pärimuses eristada olulist ebaolulisest. Oluline on Kristuse sõnum, lihassesaaamise ja surnuist ülestõusmise sõnum. Üha kestev lihassesaaamine eri kultuurides ja ajastutel tõeliselt salasusliku teo kaudu, mida nimetaksin nende kultuuride „ristimiseks”. Üks Vene kunstiajaloolane rääkis ikoonist kui „kunsti ristimisest”; teoloogias võib rääkida kui „mõistuse ristimisest”. Aga see, kes ütleb „ristimine”, ütleb kõigepealt „vana inimese surm”, kõrgi ja sõltumatu mõistuse surm, suremine väitele, et suudame geomeetrilistes aksioomides ja postulaatides välja tuua, enda omaks teha ja laiali jagada Püha Vaimu salasust ja armu. Ja ülestõusmine, sest vana inimese surma kaudu ristimise käigus saab meie kõige isiklikumast ja kirklikumast mõistusest lõpuks *capax Dei*, see, mis kannab Sõna, kes on meie inimlikkuse enda kanda võtnud.

Et õigeusu sõnumit mõista, tuleb teha kahte asja. Esiteks läbi viia suurpuhastus, et jõuda õigeusu, usu, Kiriku, ristiusu tuumani. Selline on pääste kolmainuline salasus, inimese leppimine Jumala, oma Loojaga, pääste täius kui jumalikustumine. Kirik oma läbipaistvuses, oma läbipaistvuse mõõtu mööda on osa pääste tuumast, mitte iseenese pärast, vaid kui koht, mida on vaja eluks Kristuses. Kirik on kahtlemata püha, kuid siiski Jumala kohtumõistmise all, nagu meenutab lugemine Ilmutusraamatu kirjast Laodikea kirikule.

Lähtudes kõige olulisemast, see tähendab inimestele kuulutatud ja edasi antud pääste sõnumist, kõneleb Kirik meiega kogu oma ristiusu pärimuse rikkuses ja tarkuses. Dogmad, nagu ma ütlesin, on piirded vääripetuste vastu, inimõistuse pidevate kiusatuste vastu, need

on Kristuse elavast Tõest osasaamise paigad, mitte vastasseisu ja lepitamatute vastuolude relvad. Dogmad, nagu ka Kiriku struktuurid – esikarjaseamet, konsiliaarsus, hierarhia, distsipliin – on elu ja armastuse teenistuses. Ka liturgiline elu leiab selles õigeusu sõnumis oma koha, olles erakordne ja hädavajalik kiriklik ja isiklik kogemus, mida läbi elatakse ja mis elab osaduses Kristusega Pühas Vaimus.

Ärgem unustagem siinkohal mainida liturgilise elu „sisemist poolust”, milleks on südamepalve või Jeesuspalve, mida idakiriku pärimuses on läbi ajaloo keerdkäikude alal hoitud ja edasi arendatud. Ma ütleksin, et mitte idakiriku pärimus ei hoidnud südame palvet, vaid südamepalve – mis on Jeesuse nime lakkamatu appikutsumine – hoidis Kirikut ja rahvaid ajaloo pöörises. Just seda ütles üks Vene preester, kellelt ma kuuekümnendatel selle kohta pärisin: ilma südamepalveta poleks me suutnud vastu pidada. Seepärast räägime me palve „filokaalilisest” mõtetest. Filokalia on IV–XIV sajandist pärinevate tekstide kogumik, mis XVIII sajandil ühtede kaante vahele koondati ja mida on tõlgitud paljudesse keeltesse. Selles sisemise rahu ja vaikuse hesühastlikus traditsioonis ei näe me mitte erilist vaimsust, vaid kindlat usku, et Püha Vaim ühendab inimese tervikuna ja muudab inimest, puudutades ja uuendades tema südant, Kristuse kohalolu eluaset. Seega võib rääkida südamepalve üleüldisest ja „katoolsest” väärtusest iga inimese ja kõigi inimeste jaoks.

Tooksin samuti esile ikooni, pühakuju uuenenud tähenduse, sest ka pühakuju ületab õigeusu piire. Icoon on aken, mille kaudu Püha Vaim tungib meie südamesse ja toob meid kokku. Maalitud pühakuju peab väljendama sisemist, inimese südamesse graveeritud pühakuju, seda Jumala kuju, mis pole tehtud inimkäega, mis tuleb välja puhastada, taastada, et Ta valgustaks meie olemist. Selles ja üksnes selles mõttes

on ikoon osa ristiusu sõnumi olemusest ja seega õigeusu sõnumi tuumast.

Ning kui me lõpuks oskame meeles kanda sümbolite varjatud tähendust, teispool sakramentaalset elu ja kontseptuaalset või ikoonide keelt, oleme me, lahutatud vennad, võimelised ühinema ühtses arusaamas Ainsast vajalikust ja käsikäes avama sellele, kes koputab meie südame uksele, et tänapäeva inimesed võiksid meid nähes hüüda, nagu tegid inimesed vanal ajal: „Vaadake, kuidas nad üksteist armastavad”. Siis räägib armastuse sõnum juba ise enda eest.

*Prantsuse keelest tõlkinud
Tiina Nütvägi-Hellamaa*

KIRIKUISADE TEKSTID

PÜHA JOHANNES KULDSUU RISTIMISJUTLUSED

SEITSMES JUTLUS

Sama autori jutlus äsjavalgustatutele: Et pühade märtrite säilmed toovad meile palju abi ja et peab selle elu ilmalikke asju põlgama ja siduma ennast vaimulike asjadega ja kui head on palve ning almused.

1. Et näidata oma suurt ja mitmekülgset ettehooldust, on inimesearmastaja Jumal loonud mitte üksnes kogu maailma, taevad laiali laotanud ja mere välja valanud, päikese särama pannud ja kuu kumama seadnud, maa meile elamiseks andnud ja kõik tema viljad meie ihude toiduseks ja ülalpidamiseks kinkinud, vaid jätnud meile ka pühade märtrite säilmed. Ehkki Ta on võtnud nende hinged, sest, nagu öeldud on, „õigete hinged on Jumala käes” (Trk 3:1), on Ta nende ihud jätnud meile tänapäevani julgustuseks ja lohutuseks. Kui me nüüd tuleme pühade haudade juurde, ärkab meis ind ja soov neid jäljendada ja me tuletame meelde nende vaevanägemisi ning mõtleme tasule, mis neile nende tegude eest on tallele pandud.

2. Kui me oleme ärksad, saame siit oma hingele suurt kasu. Sest ükski kõne ei suuda meid nõnda õpetada ega juhtida tarkusearmastusele ja praeguste asjade põlgamisele kui märtrite kannatused. Selgemalt kui pasun hüüavad nad ja näitavad kõigile tegude kaudu tasu suurust ja palga külluslikkust siinpoolsete vaevade eest. Nagu sõnad ei küüni

tegudeni, nõnda ei küüni ka meie kõne siin selleni, mida need pühad inimesed meile oma tegudega õpetavad.

3. Kui sa nüüd seisad nende haudade kõrval, mu armas, ja mõtled oma südames selle peale, et kogu see rahvamass on säärase usinusega siia tõtanud, et põrmule suud anda ja õnnistuse vilja lõigata, eks siis tõuse su meel kõrgustesse ja eks tõtta sa sama innukust üles näitama kui märtergi, et saada samasugust tasu nagu nemad? Mõtle, et kui nad meilt, oma kaassulastelt siin, nii suurt au saavad, milline sõnaõigus Issanda ees on neil siis sel kardetaval päeval, kui nad saavad päikesekiirtest heledamalt särama, sest kirjutatud on: „Siis säravad õiged nagu päike” (Mt 13:43).

4. Nähes nüüd, kui suur sõnaõigus on neil Issanda ees, rutakem ikka nende juurde ja saagem neilt seda abi, mida meil meie võitlemistes tarvis läheb. Inimesed, kes tohivad maapealse kuningaga julgesti rääkida, võivad palju aidata neid, kes nende poole abi saamiseks pöörduvad. Kui palju enam võivad pühad, kes on oma kannatuste eest saanud õiguse Taeva Kuninga ees julgesti rääkida, aidata meid. Muidugi, kui me ka omalt poolt teeme, mis vaja. Nende eestkoste võib meile kasu tuua eriti siis, kui me ise ei laiskle, vaid tõttame suure hoolega oma elu nõnda seadma, et Issanda inimesearmastust endale tõmmata.

5. Rutakem nende juurde nagu vaimulike arstide juurde. Meie helde Issand ongi sellepärast jätnud meile nende ihud, et meie võiksime nende haudade ligi seista ja neile kogu hingest suud anda, saades nõnda tervenemist nii hinge kui ka ihu haigustele. Sest kui me seisame siin usuga, ei lähe me tagasi terveks saamata, olgu häda siis hinges või kehas, vaid saame abi mõlemale.

6. Ihulike hädade puhul peame tihtipeale kodunt kaugele rändama, et arsti leida, peame raha maksma ja mõtlema paljude muude asjade peale, et saada arst nii kaugele, et ta oma kunsti mängu paneks ja me oma vaevale leevendust leiaksime. Siin pole aga midagi seesugust vaja, ei pikka teekäimist, ei vaeva, ei edasi-tagasi sebimist, ei raha kulutamist. Aitab, kui me tuleme tõelise usuga, palavaid pisaraid valades ja ärksa meelega, siis leiame kohemaid hingele arstimist ja saame tervist ka kehale.

7. Näed sa nende arstide väge? Näed sa nende heldust? Näed sa nende ravikunsti, mida ükski haigus ei võida? Sest ihuhädade puhul saab haiguse jõud tihti võimust arsti osavuse üle. Siin pole aga sellist asja vaja karta, vaid kui me usuga ligi astume, saame kohe abi. Ära imesta selle üle, mu armas: inimesearmastaja Issand, kelle pärast ja kelle tunnistamise eest kannatasid nad kõiki neid piinu ja võitlesid patuga selleni, et nende veri voolas, tahab lasta neil selle eest heledalt särada ja nende kuulsusel üha suuremaks kasvada isegi selles kaduvas elus ning teeb nende auks armulisi kingitus kõigile, kes nende ihude juurde usuga astuvad.

8. Ja et see, mis me räägime, pole üksnes sõnad, vaid seda näitab ka kogemus, sellest võite te ise kergesti jutustada ja tunnistada. Eks olnud üks naine, kelle mees oli kaugel ära ja kes kannatas lahusoleku pärast? Eks tulnud ta mees ruttu tagasi kaugelt maalt, kui naine oli siia tulnud ja saatnud oma palved pühade märtrite kaudu kõikide Issandale? Ja üks ema, kelle laps oli hirmsa haiguse küüsis ja keda mure nõnda vaevas, et ta süda pidi lõhkema, kui ta siia tõttas ja palavaid pisaraid valas ja kutsus need Kristuse kroonitud pühakud enda eest Jumalat paluma, eks ajanud ta sedamaid haiguse minema ja aidanud haigel lapsel terveks saada?

9. Paljud, kes on hädadesse sattunud ja näevad õudseid ohte oma pea kohal rippumas ja on tulnud siia, on pääsenud peale kanget palumist kõigist neist katsumustest. Ent miks kõnelen ma ainult ihutõbedest ja õnnetutest juhtumistest? Paljud, keda kurat ise on vaevanud ja hingehädad piiranud, on tulnud siia nende vaimulike arstide juurde. Nad on oma eksimusi meelde tuletanud, ühesõnaga, paljastanud oma haavad, ja saanud oma tunnistusest sellist lohutust, et tundsid kohe oma südametunnistuse kergema olevat ja läksid koju täie kindlusega oma pattude andekssaamisest.

10. Issand on meile kinkinud pühade märtrite säilmed otsekui vaimulikud allikad, millest rohkesti vett välja voolab. Ja nagu veallikaist võib igaüks julgesti nii palju vett ammutada, kui aga tema astjad lubavad, nõnda on lugu ka nende vaimulike allikatega. Nende juurde võivad vabalt astuda kõik ja siin ei tehta inimeste vahel vahet: olgu rikas või vaene, ori või vaba, mees või naine, igaüks võib ammutada sellest jumalikust veest niivõrd, kui ta ise tõsiselt tahtmist ilmutab.

11. Tavalise vee võtmiseks on astjad; vaimuliku vee jaoks on astjateks meel, kange tahtmine ja ärksus. Sest kes nendega siia ligi astub, saab kohe kätte tuhandeid õnnistusi; Jumala arm kergendab nähtamatult tema südametunnistust, kinnitab tema südant ja valmistab teda südames maa pealt lahkuma ja taevasse ankrusse jääma. On ju võimalik ka ihus elades olla võõras kõigele maisele, pöörata oma pilk taevaste asjade poole ning nende üle lakkamata mõtiskleda.

12. Seepärast ütleb ka Paulus oma kirjas inimestele, kes elavad keset seda maailma ja muretsevad oma naiste ja laste eest: „Otsige seda, mis on ülal” (Kl 3:1). Ja siis, et me mõistaksime, mida see üleskutse tähendab ja mis asi on ülemiste asjade peale mõtlemine, lisab ta: „Kus

Kristus istub Jumala paremal käel”. Ma soovin, et te otsiksite seda, mis viib mõtted taeva poole, mis lahutab teid maistest asjadest. „Aga meie kodupaik asub taevas” (Fl 3:20); see tähendab, pöörake ruttu oma meel selle riigi poole, mille kodanikena te olete end kirja pannud ja otsustage teha neid tegusid, mis teevad teid sealse kogukonna väärilisteks.

13. Ja et me ei mõtleks, et ta meile soovitab võimatuid asju, mis käivad üle meie loomuse jõu, kordab ta oma manitsust ja ütleb: „Mõtelge sellele, mis on ülal, mitte sellele, mis on maa peal” (Kl 3:2). Mida tahab ta meile sellega õpetada? Ärge mõelge maiste väärtuste peale. Mis on maised väärtused? Need on asjad, mis ei ole püsivad, mis lendavad minema enne, kui neid näha võib, mis pole kindlad ega muutumatud, mis hävivad koos selle eluga, mis närtsivad enne õitsema hakkamist, mis ära kõdunevad. Sellised on kõik inimlikud asjad, olgu ihulik ilu, või ükskõik milline selle elu headus.

14. Apostel kõneles neist asjust „mis on maa peal,” näidates sõnaga „maa” nende tühisust. Ärge siis mõelge nende peale, ütleb ta, vaid selle peale, mis on üleval. Selle asemel, mis on maa peal, mis on tühine ja kaduv, mõtelge ülemiste asjade peale, selle peale, mis on taevas, mis on kõikumatu, mis ulatub igavikku, mida nähakse usu silmaga, mille pole lõppu, järgnevust ega piire. Ma soovin, et te alati oma mõtted neis asjades hoiaksite. Sest nende mõtisklemine viib meid maa pealt taevasse.

15. Sellepärast ütles ka Kristus: „Sest kus su aare on, seal on ka su süda.” (Mt 6:21). Sest kui hingel on ettekujutus sealsetest sõnulseletamatutest headustest, muutub ta otsekui hõljuvaks ja kujutab endale iga päev ette nendest tulevat rõõmu. Siis ei suuda ta enam mõelda maapealsetele

asjadele, vaid tõttab neist mööda kui unenägudest ja varjudest ning sirutab oma mõtted ikka taeva poole. Usu silmadega arvab ta end peaaegu nägevat sealseid asju ja püüab iga hetk nendest rõõmu tunda.

16. Võtkem siis kuulda seda kogu maailma õnnist ja imelist õpetajat, head koolmeistrit, meie hingepõllu harijat, ja mõtelgem sealpoolsete asjade peale, nagu ta nõu annab. Sest sel viisil võime tunda rõõmu nii praegustest headest asjadest kui ka kätte saada tulevad. Sest kui me esiti sealpoolset otsime, saame lisaks ka siinpoolsed hüved kätte; nagu Issand ütleb: „Aga otsige esmalt Jumala riiki ja tema õigust, siis seda kõike antakse teile pealegi!” (Mt 6:33). Ärgem siis otsigem esiti seda, mida Ta lubas meile pealegi anda, sest muidu teeme Issanda käsu vastu ja kaotame veel mõlemad. Issand ei oota ju meilt meeldetuletamist, enne kui Ta oma ande jagab. Ta teab, mis meile vaja läheb, enne kui me Teda palume. Kui Ta nüüd näeb, et me taevasi asju innukalt taga nõuame, laseb Ta meil rõõmu tunda neist endist ja lisab veel rikkalikult muid ande, mida ta lubas heldelt pealegi anda. Otsigem siis, ma palun teid, esiti vaimulikke asju ja mõtelgem selle peale, mis maa peal on, et me saaksime kätte esimesed ja võiksime teistestki rõõmu tunda.

17. Et need pühad märtrid mõtlesid selle peale, mis on üleval, põlgasid seda, mis maa peal ja otsisid sealpoolseid asju, said nad neid rohkesti ning saavad ka siin iga päev au osaliseks, ehkki neil ei ole au vaja ja nad põlgasid selle omal ajal hoopis ära. Ometi lubavad nad endid austada, ehkki neil au vaja pole, selleks et meile kasu tuua ja et me võiksime nende õnnistuse vilja lõigata.

18. Ja et sa mõistaksid, kuivõrd nad põlgasid kõiki selle elu asju, et kätte saada surematuid headusi, siis mõtle omas meeles selle peale, mu armas, kuidas nad, nähes hirmuvalitsejat tuld purskamas ja hambaid

kiristamas ning raevutsemas enam kui hullunud lõukoer, kuidas nad, nähes teda käskimas tuld üles teha ja praadimisrestid ning katlad valmis panna ja tegemas kõike, et nende mõistust võita ja heidutada, ometi jätsid kõik siin maa peal ja nägid usu silmadega Taeva Kuningat ja inglite väehulka Tema ees seismas ning kujutasid endale ette sealseid sõnulseletamatuid headusi.

19. Oma meelt taevasse tõstes ei pööranud nad enam tähelepanu ühelegi nähtavale asjale. Kui nad nägid, kuidas timukas oma käed sirutab ja nende liha luudelt ära kisub, kuidas nähtav tuli leegitseb ja söed praksuvad, kujutasid nad endale ette põrgutuld ning kinnitasid nõnda oma meelt. Siis nad otsekuu söötsid piinadele vastu ega hoolinud valust, mis nende ihudes oli, vaid tõttasid igavese puhkuse poole. Ja õndsas Pauluse õpetust kuulda võttes jäid nad sinna, kus Kristus istub Jumala paremal käel. Nähtavad asjad ei kohutanud neid, vaid nad tõttasid neist mööda, pidades neid unenäoks või varjuks, sest igatsus tulevaste asjade järele tiivustas nende meeli.

20. Seepärast ka õnnis apostel, teades sellise nõuande jõudu, ütles: „Otsige seda, mis on ülal, kus Kristus istub Jumala paremal käel” (Kl 3:2). Kas näed õpetaja tarkust ja seda, kui kõrgele ta oma kuulajad otsekohe viib? Sest ta tungib läbi kõigi nende nähtamatute vägede, inglite, peainglite, aujärgede, valitsuste, algmiste, meelevaldade, keerubite ja seeravite ning viib usklike meeled otse Kuninga aujärje juurde. Nõnda veenab ta neid, kes maa peal elavad, ihu kütkeist vabanema, kõrgustesse lendama ja oma meeles seisma kõikide Issanda enese ees.

21. Ja et need, kes seda nõuannet kuulevad, ei peaks seda võimatuks ega arvaks, et sellise mõtteviisi omaksvõtmine käib üle inimese jõu,

lisab Paulus oma sõnadele: „Mõtelge sellele, mis on ülal, mitte sellele, mis on maa peal”, kohe: „sest te olete surnud” (Kl 3:2,3). Oo seda leegitsevat hinge, millel on nõnda suur iha Jumala järele! „Te olete surnud” – see on umbes sama, mis öelda: Mis on teil enam ühist selle praeguse eluga? Miks vaatate te ammulisui maiseid asju? Te olete surnud, surnud patule ja praeguse eluga igaveseks hüvasti jätanud.

22. Et aga need, kes kuulsid sõna „te olete surnud”, ei ehmataks liiga ära, lisis ta ruttu juurde: „Ja teie elu on varjul³ koos Kristusega Jumalas” (Kl 3:3). Teiste sõnadega, teie elu ei ole nüüd avalik, see on varjule pandud. Ärge käituge siis selle elu asjade suhtes nagu elavad, vaid olge otsekui surnud. Ütle mulle, kas surnu võib veel selle elu tegemistest kuidagi osa võtta? Muidugi mitte. Nõnda, ütleb apostel, ka teie, kui te olete läbi ristimise surnud ja jäätegi patule surnuks, ei või teil järelkult olla midagi pistmist patuste kirgede ega maiste asjadega. „Meie vana loomus on koos temaga löödud risti ja koos temaga maha maetud” (Rm 6:6,4). Ärge siis hankige endale midagi maapealset ja ärge võtke elavate kombel osa praeguse aja tegemistest. Sest teie elu on praegu varjul ja peidetud uskumatute silmade eest, aga tuleb aeg, millal see saab avalikuks. Nüüd pole teie aeg; te olete lõplikult surnud, ärge mõtelge enam maistele asjadele. Teie vooruse suurust on näha eelkõige sellest, kui te olete võitnud oma lihameele ja suhtute praeguse aja asjadesse, otsekui oleksite sellele elule surnud.

23. Kuulgu seda need, kes hiljuti on ristimise anni vääriliseks saanud ja me kõik, kes me juba ammu sest armust osa võtsime. Võtkem selle kogu maailma õpetaja nõu kuulda ja mõtelgem, millistena ta soovib näha neid, kes kord on sõnulseletamatutest salasustest osa saanud. Ta soovib neid näha võõrastena sellele elule, mitte aga, et nad oleksid

³ *kekryptai* – varjul, varjule pandud – sõna puudub 1997. a UT tõlkes.

maailmast väljas või elaksid kuskil kaugel, vaid siin elades oleksid otsekui need, kes kaugel ära on. Ta soovib neid näha säravas nagu tähed ja uskmatutele oma tegudega näitamas, et neil pole midagi ühist maaga ega maiste asjadega.

24. Praegu äratav teie lumivalge rõivas kõigis imetlust ja kõik osutavad teie üliväga suurele hingepuhtusele ning sellele, kuidas teie rüüd säravad. Nõnda peate ka edaspidi nii teie, kes te olete nüüdsama ristimise armuande vääriliseks arvatud, kui ka teie, kes te juba ammu Issanda heldust tunda saanud, voorusliku eluviisiga kõigile nähtavaks saama ning valguse kombel paistma kõigile, kes teid näevad. Sest kui me tahame selle vaimuliku rüü säravust alles hoida, muutub ta aegamööda üha hiilgavamaks ja sädeleb üha enam valgust. Maiste rõivastega ei juhtu kunagi nõnda. Sest kui me nende eest ka väga suurt hoolt kanname, kuluvad nad aastatega ikka ära, lähevad vanaks ega kõlba enam kuhugi. Kui me neid seista laseme, rikub koi nad ära; üldse on palju asju, mis nähtavaid rõivaid hukka ajavad. Ent heategude rüüle, kui me ise usinust üles näitame, ei tule plekki ega lähe ta vanaks, vaid mida aeg edasi, seda säravamaks ja õitsvamaks läheb tema ilu ja seda enam kiirgab ta valgust.

25. Kas nägid selle riide väge? Kas nägid selle rüü sära, mida aeg ei kuluta ega vanadus tumesta? Kas nägid tema hävimatut ilu? Püüdke nüüd, ma palun teid, hoida seda ilu õitsvana ja uurigem täpselt järele, mis suudab hoida selle riide sära ja ilu. Mis see siis on? Ennekõike usin palvetamine, tänamine kõige eest, mida Jumal on meile andnud ja palumine, et antu meis kindlaks jääks. See on meie pääsemine, see on meie hinge arstirohi, see on meie hinges sündivate kirgede ravi. Palve on usklike kindel müür; palve on meie võitmatu sõjariist, palve on meie hinge puhastus, palve on meie pattude lunastamine, palve on

lugematute headuste juur. Palve pole muud kui Jumalaga kõnelemine ja kõikide Issandaga rääkimine. Kes võiks veel õndsam olla kui inimene, kes on vääriline kogu aeg Issandaga rääkima?

26. Ja et sa mõistaksid, kui hea asi on palve, mõtle nende peale, kes muretsevad selle maailma asjade pärast, mis pole paremad varjudest. Kui nad näevad, et keegi saab kogu aeg maise kuningaga suhelda, peavad nad teda väga tähtsaks meheks, hüüavad teda kõige õnnelikumaks inimeseks ja kõige kõrgema au osaliseks. Kui nüüd seda, kes omasuguse inimesega kõneleb, kel on sama inimloomus, ja maiseid ja kaduvaid asju arutab, nõnda austusväärseks peetakse, mida öelda siis selle kohta, kes on saanud vääriliseks Jumalaga kõnelema, mitte maistest asjadest, vaid pattude andeksandmisest, eksimuste mahakustutamisest, juba saadud armuandide hoidmisest, tulevastest armuandidest ja igavesest õnnistusest? Kui ta palve kaudu saab abi ülevalt, on ta õnnelikum kui kroonikandja ise.

27. Ennekõike on palve see, mis hoiab meie vaimuliku rõiva ikka säravana. Pärast seda tuleb armuandide helde jagamine, hüvede kroon ja meie hingede pääsemine. Need kaks toovad meile ülevalt lugematuid headusi, kustutavad pattude tule meie hinges ja annavad meile suurt julgust. Olles omandanud need kaks voorust, saatis Kornelius oma palved taeva poole. Seepärast kuulis ta inglilt: „Sinu palved ja su almused on tõusnud Jumala ette sind meelde tuletama.” (Ap 10:4).

28. Kas näed, millise julguse Issanda ees sai palve ja armuandide abil see, kelle kogu elu oli möödunud sõjamehe kuube ja vööd kandes. Kuulgu seda need, kes on sõjaväkke astunud, ja teadku, et sellele, kes tahab ärgas olla, ei ole heategude tegemisele takistuseks sõdurirüü ja -vöö kandmine, ei see, et tal on naine, et ta muretseb laste pärast, et

ta peab majapidamise eest hoolt ega see, et ta on mõne juhtiva ameti enda peale võtnud – kõik see pole voorusele takistuseks. Sest vaata seda imeväärt meest, kes sõdurirüüd ja -vööd kandes, sajapealik olles, sai nõnda palju tunda Jumala hoolekandmist, sest tal oli tahtmist, kainust ja ärksust. Ja et sa mõistaksid, et arm ülevalt laskub meie peale siis, kui me ise esiti teeme, mis meie võimuses, kuula kogu seda lugu. Kui ta oli rohkete armuandide jagamisega ja usina palvetamisega ise esimese sammu astunud, nägi ta üheksandal tunnil palvetades inglise enese ees seisvat, kes ütles: „Kornelius! Sinu palved ja su almused on tõusnud Jumala ette sind meelde tuletama.” (Ap 10:4).

29. Ärgem tõtakem neist sõnadest lihtsalt mööda, vaid mõtelgem põhjalikult selle mehe vooruste üle. Siis näeme me Issanda inimesearmastust; seda, kuidas ta kedagi ei põlga, vaid kohe, kui Ta näeb ärksat hinge, kingib sellele oma rikast armu. Siin on sõjamees, kes pole mingit õpetust saanud, kes on selle elu toimetustega seotud, kel on iga päev tuhat asja, mis teda eksitavad ja talle muret teevad. Ometi ei kuluta ta oma elu pidudel viina juues ja õgides, vaid palveid tehes ja almuseid jagades. Ta näitas omalt poolt üles sellist usinust ja palvetas nõnda agaralt ning jagas nõnda heldelt armuande, et sai ka sellise nägemuse vääriliseks.

30. Kus on nüüd need, kes valmistavad endale rikkalikud söömalaudad, kes endale ohtrasti segamata veini kallavad, kes veedavad aega pidudel ja tihtipeale ei palvetagi enne sööki ega täna Jumalat peale sööki, vaid arvavad, et neile on kõik lubatud, kuivõrd nad on kõrgetes ametites, sõjaväelaste nimekirjas ja kuivõrd nad kannavad sõduri kuube ja vööd. Vaadaku nad Korneliust ja tema agarust palves ning armuandide rohkust ja peitku häbi pärast oma silmad!

31. Ent muidugi ei ole ta ainult nende, vaid kõikide usaldusväärne õpetaja, ka nende, kes on valinud mungaelu, ja nende, kes on pühendunud kiriku teenistusele. Sest kes meist võiks kiidelda sellise usinusega palves või nõnda helde almuste jagamisega, mis teeks ta vääriliseks selletaolist nägemust nägema? Seepärast ütlen ma teile: kui me ka enne pole sellist indu üles näidanud, tehkem seda praegu. Kõik, kes ristimise armuanni on saanud, need, kes on sõjaväkke võetud, kui ka eraisikud, ärgem tehkem vähem kui Kornelius, kes kandis sõdurikuube ja -vööd ja näitas seejuures üles nõnda suuri heategemisi. Kui me selle vooruste paariga ehitud oleme, võime hoida oma vaimuliku rüü ilu õitsemas.

32. Kui tahate, lisame nendele veel teisi voorusi, mis aitavad seda rõivast rikkumata hoida, nimelt kasinuse ja pühitsuse. Sest apostel ütleb: „Taotlege rahu kõikidega ja pühitsust, milleta keegi ei saa näha Issandat” (Hb 12:14). Järgigem neid asju siis usinalt, uurides iga tund oma meelt, lubamata hingele tulla ühtki mustust ega plekki kurjade mõtete tõttu.

33. Kui me oma meelt sel viisil puhastame ja selle eest usinalt hoolitseme, saame kergesti jagu ka teistest kirgedest. Nõnda jõuame vähehaaval vooruste tipule. Kui me juba siin oleme endale varunud vaimulikku teemoona, saame ka sealpoolsete sõnulsetamatute headuste vääriliseks, mis on tallele pandud neile, kes Jumalat armastavad. Saagu meie kõik neist osa, meie Issanda Jeesuse Kristuse armu ja inimesearmastuse kaudu, kellele ühtlasi Tema Isaga ja Püha Vaimuga olgu au, vägi ja austus, nüüd, ikka ja igavesti. Aamen.

KAHEKSAS JUTLUS

Sama autori jutlus, samuti äsjavalgustatutele: Tervitus ja kiitus neile, kes on tulnud ümbruskonnast linna; ja et kõik õiged on saanud nähtavaid töotusi, ehkki mõtlesid nähtavate asemel vaimulike asjade peale, meie seevastu oleme saanud nähtamatute headuste töötused, vaatame aga ikka nähtavate asjade peale; ning et on hea koidu ajal ja õhtul kirikusse tõtata palveid tegema ja tunnistama.

1. Viimaste päevade jooksul on teie head õpetajad teile küllalt vaimulikku toitu jaganud ja te olete saanud pidevalt nautida nende juhatusi ning võinud tunda rohket õnnistust, mis tuleb pühade märtrite säilmetest. Nüüd aga, kuna meie kogunemise on muutnud hiilgavamaks meie juurde tulnud inimesed, katkem neile kõige rikkalikum vaimulik söömalaud, täis samasugust armastust, mida nemad meie vastu on üles näidanud. Pakkugem seda neile täna vastutasuks ja vastakem nende suhtumisele meisse omapoolse külalislahkusega. Kui nemad ei kahelnud nõnda pikka teekonda ette võtta, et meile oma kohalolekuga suurt rõõmu valmistada, kui palju enam on meie kohuseks pakkuda neile seda vaimutoitu, et nad võiksid küllaldase teemoonaga koju tagasi minna.

2. Sest nemad on tõesti meie vennad ja Koguduse ihu liikmed. Emmakem siis neid nagu enda ihuliikmeid ja näidakem nõnda üles tõelist armastust nende vastu. Ärgem vaadagem selle peale, et nad kõnelevad võõrast keelt⁴, vaid pangem tähele nende hingetarkust. Sest mida meie püüame tarkade sõnadega õpetada, seda täidavad nemad tegudega, käies apostli seaduse järgi, kes käsib igapäevast leiba kätetöoga teenida.

⁴ *barbaron echousi glöttan* – Siin kõneldakse maalt Antiookiasse tulnud süüria-keelsest külarahvast.

3. Sest nemad on kuulda võtnud õnnist Paulust, kes ütleb: „Me näeme vaeva oma kätega tööd tehes” (1Kr 4:12) ja teises kohas: „Te teate ise, et nende kätega olen ma teeninud endale ja oma kaaslastele seda, mis tarvilik” (Ap 20:34). Püüdes täita seda tegudega, mis kõnelevad selgemat keelt kui sõnad, näitavad nad, et on Kristuse õndsakskiitmist väärt: „Õnnis on see, kes nõnda teeb ja õpetab.” (Vrd Mt 5:19). Sest kui tegudega õpetamine käib ees, ei ole vajagi sõnadega õpetada. Eks te näe, kuidas need inimesed seisavad kord püha altari juures ja loevad jumalikke seadusi ning õpetavad kuulajaid, siis aga rügavad põllutööd teha. Kord kõnnivad nad adra taga, ajavad vagusid, külvavad vilja ja usaldavad selle maapõue hooleks, siis haaravad jälle pihku õpetamise adra ja külvavad oma õpilaste hinge jumalike juhatuste seemneid.

4. Ärgem nüüd vaadake ainult nende väljanägemise ega keelemurde peale, minnes mööda nende voorustest, vaid uurigem hoolega nende ingellikku elu ja tarkusearmastajat eluviisi. Igasugune naudisklemine ja liigsöömine on neist kaugel, ja mitte ainult need asjad, vaid ka kõik muu linlasele omane lodevus. Nad söövad ainult sedavõrd, kui on vaja elu ülalpidamiseks, ja hädavajalikest toimetustest ülejäänud aja veedavad kiidulaule lauldes ja lakkamatus palves, jäljendades nõnda inglite eluviisi.

5. Otsekui neil ilmihuta vägedel on üks ja ainuke töö – alati laulda, kiites kõikide Loojat, nõnda on lugu ka nende imeliste meestega. Elades lihas, rahuldavad nad ihu vajadusi, ülejäänud aja aga pühendavad kiituselauludele ja palvele. Nad on jätnud hüvasti selle elu pettekujutlusega ja õhutavad oma voorusliku eluviisiga ka oma kuulajaid. Kes suudaks neid vääriliselt õndsaks kiita, sest olles ilma jäänud välisest haridusest, on nad õppinud tõelist tarkust, täites oma tegudega apostli sõnu. „Sest Jumala narrus on inimestest targem” (1Kr 1:25).

6. Sa näed seda lihtsat talumeest, kes ei tea muust kui põllutööst ja maaharimisest. Ometi ei muretse ta praeguse aja asjade pärast, vaid tõuseb oma mõttes nagu tiibadel taevasse, seal tallele pandud asjade juurde. Ta oskab sealtilma sõnulseletamatute headuste üle mõtiskella, ta tunneb asju, millest mõttetargad, kes uhkustavad oma habemete ja sauadega, ei oska unistadagi. Eks see ole selge märk Jumala väest? Sest ütle mulle, kust mujalt tuleb meile selline voorustes avalduv tarkus ja see, et nad ei pööra tähelepanu nähtavale, vaid eelistavad nähtavale ja käesolevale varjatut ja nähtamatut, millele nad on oma lootuse pannud. Sest usk on see, kui me peame Jumala poolt töötatut, mis pole ihusilmadega nähtav, usutavamaks kui nähtavat ja silme ees olevat.

7. Kõik õiged said sel viisil kuulsaks ja arvati taevaste headuste vääriliseks. Issand nimetas Aabrahami õigeaks, sest ta ületas inimloomuse nõruse ja sirutas oma meele selle väe poole, kes oli talle töötanud. Seepärast kuulutab ka pühakiri: „Aabraham uskus Jumalat ja see arvati talle õiguseks” (Rm 4:3). Kui ta nüüd hakatuseks kuulis: „Mine omalt maalt, omast sugukonnast ja isakojast maale, mille ma sulle näitan!” (1Ms 12:1), kuulas ta hea meelega sõna ja täitis käsku ning jättis oma maa, kuhu ta oli telgi üles löönud ja läks, teadmata kuhu ta peab välja jõudma. Ta eelistas Issanda käsku sellele, mis oli nähtav ja omaks võetud, ta ei juurelnud selle üle ega lasknud oma meelt kõigutada, vaid vaatas käskija väärkuse peale. Võites kõik inimlikud takistused, pidas ta silmas ainult üht: mitte jätta tegemata seda, mis kästud.

8. Kõik see ei sündinud ainult selle õige inimese pärast, tema usukanguse näitamiseks, vaid et ka meie tema innukuse järele teeksim. Sest kui Jumal nägi, et ta hing on õieti meelestatud, tahtis Ta selle varjatud ja peidetud küünla Kaananimaale ümber asutada, et nende meeli, kes seal elasid, ning eksituse ja pimedusega olid löödud, vagaduse tundmisele

juhatada. Nõnda ka sündis, ja läbi tema ei õppinud ainuüksi Palestiina asukad, vaid ka egiptlased tundma nii Jumala ettehooldust Aabrahami vastu kui ka selle õiglase mehe enese voorusi. Vaata tema hingesuurust, kuidas ta tiivustatuna igatsusest Jumala järele ei piirdunud nähtavaga ega mõtelnud ainult töötatud järelepõlvedele, vaid kujutas ette ka tulevaid asju. Ja kui Jumal töötas talle maad maa asemele, öeldes: „Mine omalt maalt sinna maale, mille ma sulle näitan!”, siis jättis ta nähtava ja tõttas vaimulike asjade poole.

9. Kas te arvate, et me rääkisime teile mõistatustes? Ärge kartke, ma näitan teile, kuidas see õige inimene sai küll töötuse nähtavatest asjadest, tal oli aga himu vaimulike järele. Kust me seda võtame? Kuulakem, mis ta ise räägib, või õigemini, mida räägib tema kohta õnnis Paulus, kes kõike seda selgelt mõistis, ja räägib mitte üksnes tema, vaid ka kõigi õigete kohta. Kui ta tahtis kord meelde tuletada selliste õigete meeste nimekirja nagu Aabraham, Iisak ja Jaakob, ütles ta: „Need kõik surid uskudes, saamata kätte töötusi, vaid nähes ja tervitades neid kaugelt. Ja nad tunnistasid end olevat võõrad ja majalised maa peal.” (Hb 11:13).

10. Mida mõtled sa sellega, oo õnnis Paulus? Kas nad ei saanud siis töötatud asju kätte? Kas nad ei saanud siis kogu Palestiinat enda omaks? Kas nad ei saanud siis maa peremeesteks? Jah, ütleb ta, Palestiina said nad oma valdusse, aga usu silmade ees seisis neil teine igatsetud maa. Sest ta jätkab: „Kuid kes selliselt kõnelevad, annavad mõista, et nad otsivad kodumaad. Kui nende meeles oleks olnud maa, kust nad olid välja läinud, küllap neil oleks olnud aega pöörduda tagasi. Ent nüüd nad ihkavad paremat, see tähendab taevast kodumaad.” (Hb 14-16). Kas näed nende kirge? Kas näed nende igatsust? Kas näed, kuidas Jumal töötas neile igal pool nähtavaid asju ja kõneles maast, nemad

aga otsisid sealpoolset isamaad, ihaldasid taevast? Sellepärast lisas ta ka juurde: „mille meister ja ehitaja on Jumal.” (Hb 11:10). Kas näed, kuidas nad igatsesid vaimulikke asju ja unistasid sellest, mis pole ihusilmale nähtav, vaid ainult usus tuntav?

11. Aga siin vaevab mu südant ja häirib mu meelt see, et ma näen meid kõigest sellest hoopis eemale liikumas. Kui need õiglased, saades nähtavate asjade töötuse, igatsesid vaimulikke, siis meie, saades vaimulike asjade töötuse, himutseme nähtavat ega kuula, mida õnnis Paulus ütleb: „Sest nähtav on mööduv, nähtamatu aga igavene.” (2Kr 4:18). Ja teises kohas ütleb ta jälle näidates, millised on need headused, mis Jumal on valmistanud neile, kes Teda armastavad: „Mida silm ei ole näinud ega kõrv kuulnud ja mis inimsüdamesse ei ole tõusnud” (1Kr 2:9). Meie aga ahmime sellest hoolimata ikka selle maailma asju; ma mõtlen selle elu rikkust ja au, mugavust, austust inimeste poolt, sest seda peetakse siinse elu ehteks. Ma ütlen: „peetakse”, tegelikult pole see kõik muud midagi kui vari ja unenägu.

12. Sest rikkus ei kesta tihtipeale õhtunigi, kuigi me loodame seda hoida. Vaid nagu ärakaranud tänamatu ori jookseb ta ühe juurest teise juurde ning jätab paljaks ja lagedaks need, kes temaga suure hoolega ümber käisid. Kogemus õpetab, et rikkus saadab neid, kes teda väga himutsevad, tihtipeale ületamatutesse raskustesse. Samasugune on ka inimlik au: kes täna on hiilgav ja kõigi seas kuulus, võib jääda äkki aust ilma ja olla kõigist põlatud.

13. Mis võiks olla tühisem kui need asjad, mis kaovad enne, kui neid näha saab, millel pole püsi, vaid mis voolavad nõnda kiiresti nende käest välja, kes neid himutsevad? Nagu pole võimalik näha ühte kohta pöörleval rattarehvil, sest ta on kord üleval, kord all, nõnda on lugu ka

nende maiste väärtustega. Inimsaatus pöörab ennast kiiresti ja muutub, midagi kindlat ega kõikumatut selles pole. Kõik on mööduv ja kipub kergesti vales suunas kalduma. Kes võiks olla naeruväärsem kui need, kes ihaldavad selle elu rikkusi ja seovad end nendega ning peavad neid paremaks kui püsivaid ja igavesi headusi?

14. Seepärast noomibki prohvet valjult neid, kes selletaolisi asju himustavad ja ütlevad: „Te peate neid püsivaks, mitte aga kaduvaks” (Am 6:5 LXX). Näed, kuidas ta tahab ühe sõnaga väljendada nende asjade tühisust ega nimeta neid seepärast mitte „mööduvaks”, „muutuvaks”, „möödaminevaks”, vaid „kaduvaks”. Sellega tahab ta öelda, et nad kaovad käest kiiresti, tihti ja äkki. Ta tahab ka meile õpetada, et ei tohi klammerduda nähtava külge, vaid loota ainult selle peale, mida Jumal on töötanud, ja olla selles kindel.

15. Jumala töötused lähevad alati täide, olgu nende teel või musttuhat takistust. Nagu Tema on muutumatu ja ikkaolev, nõnda on ka Tema töötused eksimatud ja kõikumatud, kui just meie ise ei takista neil täide minemast. Inimeste asjade puhul on aga vastupidi. Nagu inimese loomus on kaduv ja surelik, nõnda on ka inimeste kingitused kaduvad ja närtsivad. Nii see olema peabki: kuna meie, inimesed, oleme kõik kaduvad, on ka meie andide loomus meie enda oma sarnane. Jumala töötuste puhul ei pea aga midagi sellist kartma, vaid Tema töötused on ainsana kindlad, kõikumatud ja püsivad.

16. Seepärast kutsun üles: Otsigem seda, mis jääb kestma ega muutu. Seetõttu oligi vajalik sest asjast teie ees rääkida, ja et ma manitsesin teid kõiki, nii neid, kes juba ammu salaasjadesse pühendatud kui ka neid, kes just äsja ristimise anni vääriliseks saanud. Kõik need möödaläinud päevad olete te veetnud märtrite haudade juures ja saanud siit rohket

õnnistust ning võinud tunda rõõmu rohkest õpetusest. Nüüd aga lõppevad need meie pidevad kokkusaamised, seetõttu pean ma teie armulikkusele meelde tuletama; jäägu need tähtsad õpetused alati teie kõrvus kõlama ja pidage vaimseid asju alati tähtsamaks kui selle elu headusi.

17. Ja kogunege suure hoolega vastu hommikut siia ning tooge oma palved ja tunnistused Jumalale. Täna Teda kõigi Tema andide eest ja paluge, et ta aitaks teil neid ka edaspidi hoida. Nõnda asugu igaüks siit välja minnes oma tegemiste kallale. Kes võtab ette oma kätetöö, kes tõttab oma kohale sõjaväes, kes oma ametipostile riigiteenistuses, igaüks asugu oma töö juurde kartuse ja värinaga. (Vrd Fl 2:12) Ta veetku oma päeva teades, et tuleb õhtul jälle siia oma päevast Issandale aru andma ja paluma oma eksimusi andeks. Sest kui me ka tuhatvõrra valvel oleme, ikka langeme paljudesse ja erilistesse eksimustesse. Kas ütlesime midagi halba, või kuulasime tühja juttu, või liikus mõni paha mõtte meie peas, või vaatasime midagi sobimatut või veetsime aega tühjade ja mittevajalike asjadega.

18. Seepärast peame igal õhtul kõige selle eest Issandalt vabandust paluma; seepärast peame Jumala helduse varju alla tõttama ja Tema poole pöörduma. Veetkem siis öö aeg kainelt ja jõudkem jälle hommikusele tänapalvele. Kui igaüks meist oma elu nõnda korraldab, suudab ta ohte kartmata üle selle elu mere sõuda ja Issanda inimesearmastuse osaliseks saada. Ja kui kutsub koosoleku aeg⁵, pidagem seda kokkutulemist ja üldse vaimulikke asju tähtsamaks kui midagi muud. Nõnda valitseme kõige paremini meie kätte usaldatud varandust.

⁵ *synaxis* – st jumalik liturgia.

19. Kui me peame olulisemaks vaimulikke asju, ei ole meil vaeva ka ajalikes, sest Jumala inimesearmastus teeb need meile kergeks. Kui me aga ei hooli vaimulikest asjadest, vaid nõuame taga ainult ajalikku ega arvesta oma hingega, näeme vaeva ainult selle elu asjade pärast, kaotame need esimesed ega saa ka teisest kasu. Ärgem siis, ma palun teid, pöörakem pahupidi õiget korda, vaid, nähes meie Issanda headust, jätkem kõik tema hooleks ja ärgem muretsegem maiste asjade pärast. Kes meid oma inimesearmastuse pärast olematusest olemisele tõi, hoolitseb kahtlemata meie eest igatpidi ka pärast seda, nagu öeldud on: „Teie taevane Isa teab ju, et te seda kõike vajate.” (Mt 6:32).

20. Seepärast Ta tahabki, et me selletaolise muretsemise jätaksime ja pühendaksime kogu oma vaba aja vaimulikele asjadele. Ta ütleb: „Otsi vaimulikku ja Mina annan sulle ka ihulikku küllaga”. Sellega paistsid silma kõik õiged inimesed. Nende voorustest alustasime oma kõnet teile, me kõnelesime, et ehkki nad olid saanud nähtavate asjade töötuse, otsisid nad vaimulikke; meie aga, vastupidi, saades vaimulike asjade töötuse, ahmime nähtavaid.

21. Seepärast kutsun üles: Järgigem meiegi, kes armus elame, neid, kes enne Seadust enda loomuses oleva õpetuse kaudu suutsid jõuda säärasele vooruste kõrgusele. Suunakem siis kõik oma innukus hinge eest hoolitsemisele. Suunakem mujale oma hool, jagagem ümber oma mured, kandkem hoolt hinge eest, sest see on meie jaoks kõige tähtsam. Ent kõik ihulikud mured jätkem kõikide Issanda hooleks.

22. Sest Tema tarkuse ja äraütlematu inimesearmastuse kõige suurem märk on see, et Ta on usaldanud meile hoolitsemise kõige olulisema eest, mis meis on, see on hinge eest. Ta ju õpetab nende asjade kaudu, et loonud meid vabadeks ja jätnud meile, meie oma äratundmise järgi kas

valida voorus või joosta üle kurja poolele. Ent kõigi ihulike vajaduste eest lubas Ta ise muret kanda, tahtes pöörata (?) inimloomust nõnda, et see ei loodaks oma jõule ega arvaks suutvat ise oma praegust elu ülal pidada.

23. Seepärast kannustab Ta meid, kes oleme mõistusega⁶ õnnistatud ja suure tähelepanu osaliseks saanud, järgima mõistuseta⁷ olendite eeskujuga ning ütleb: „Pange tähele taeva linde: nad ei külva ega lõika ega kogu aitadesse, ning teie taevane Isa toidab neid.” (Mt 6:26). Teisisõnu: Kui Ma nii kannan hoolt mõistuseta linnukeste eest, nõnda et annan neile kõike, ilma et nad künnaksid-külvaksid, kui palju enam hoolt kannan Ma teie, mõistusega olendite, eest, kui te ainult otsustate eelistada vaimulikke asju lihalikele. Ma lõin ju nemad ja kogu loodu teie pärast, ning kui Ma nende eest nõnda hoolitsen, kui palju enam kannan Ma muret teie eest, kelle jaoks kõik see loodi?

24. Olgem siis julged Jumala töötuse peale ja sirutagem kogu oma meel vaimulike asjade ihaldamisele. Pidagem kõike tuleva õndsuse kõrval teisejärguliseks, et me rohkesti saaksime kõike, mida siin elus vaja, et meid töötatud headuste väärilisteks arvataks ning et me pääseksime põrgunuhtlusest. Ära siis kuluta kogu päeva laiskuses, tühjades ajaviidetes, hukkasatvas seltskonnas, pidudel ja pidevas purjutamises. Ärgem laskem hooletuse pärast tuulde seda, mida me oleme hoolega kogunud, vaid hoidkem kindlalt kõike, mida Jumal on oma inimesearmastuses meile kinkinud.

25. Eriti kutsun üles teid, kes te hiljaaegu ennast Kristusega ehtisite ja kelle peale Vaim maha tuli: Vaadake iga päev, et teie riie oleks

⁶ Või: kõnevõimega.

⁷ Või: kõnevõimeta.

lumivalge, et tal poleks ühtegi kortsu ega plekki, ei sobimatute sõnade, ei tühjade asjade kuulamise, ei pahade mõtete ega silmade tõttu, mis rumalalt ja tühja kipuvad kõike vaatama, mis juhtub. Olgu kardetava kohtupäeva meelespidamine nagu müür igalt poolt meie ümber, et me valgusse jääksime ning kadumatuse rüü määrimata ja plekita hoiaksime ja saaksime sealpoolsete sõnulsetamatute andide osaliseks. Saagu see meie kõigi osaks meie Issanda Jeesuse Kristuse armu ja inimesearmastuse pärast, ühes kellega olgu Isa ja Püha Vaimu päralt au, vägi ja austus nüüd, ikka ja igavesti. Aamen.

Tõlkija avaldab tänu pr Tiiu Keskkülale selle kirjatöö arvutisse kirjutamise eest.

*Kreeka keelest tõlkinud
ülempreester Mattias Palli*

PÜHA JOHANNES KULDSUU KOPTI KIRIKU TRADITSIOONIS

Damiette'i metropoliit Bishoy, Kopti Õigeusu Kirik

*(Ette kantud Püha Johannes Kuldsuu 1600. surma-aastapäevale
pühendat rahvusvahelisel konverentsil
Konstantinoopolis septembris 2007)*

Püha Johannes Kuldsuu on üks neist pühadest isadest, keda kopti kirik on juba Püha Aleksandria Kürillose ajast eriliselt austanud. Professor J. A. McGukin kirjutab:

Püha Johannese rehabiliteerimine Püha Kürillose poolt paistab olevat järk-järguline ja samas diplomaatiline... Püha Kürillos vastandas nestoriaanlikule pseudo-õigeusule Püha Johannese õpetusliku puhtuse.

McGukin viitab ka „Kürillose soovile kasutada Püha Johannese töid ning kõnelda temast kui ortodoksia standardist.”

Enamgi veel, vastaselt saadud positiivne iseloomustus on üldiselt märkitabav. Aleksandrialaste poolt süüdistet Konstantinoopoli valitsejate loetellu kuuluv hereetik Nestorius ütles Pühale Kürillosele: „Mina kannatan vaikides välja Johannese, kelle säilmeid Sina oled tulnud austama...” See tõestab, et kogu oma eluaja austas Püha Kürillos avalikult Püha Johannes Kuldsuud ning terve kopti kirik on seejärel astunud suure isa Püha Kürillose jälgedes. Tõestus selle kohta seisneb järgnevas. Kaks sajandit hiljem (VII sajand p Kr) ilmunud kopti

ajaloolase, Nikiu piiskopi Johannese teoses „Kroonika” näitab autor meile, kuidas toleaeagsed koptid Püha Johannesesse suhtusid:

Ja selle keisri Theodosiose ajal tõusis Konstantinoopoli kirikus lahkmeelt õndsas patriarh Johannes Kuldsuu karistamise pärast, sest Theodosiose isa Arcadios oli teda karistanud... Nüüd oli aga linnas patriarh, Atticus nimi, kes oli nii nutikalt elanud ja rääkis keiser Theodosiose nõusse, et too kirjutaks pühale ja targale Kürillosele – Aleksandria patriarhile, kes oli ametisse nimetat pärast Timoteost; et püha Johannes Kuldsuu nimi lisataks kiriku pühade loetellu kõigi varem surnud patriarhide sekka. Püha Kürillos võttis selle ettepaneku suure rõõmuga vastu, kuna ta armastas seda jumalahoidlikku, püha, õigeusklikku Johannes Kuldsuud ning austas teda suure õpetajana. Ja seda kuuldes kerkis kirikuis suur rõõm.

Püha Johannes Kuldsuu kopti kiriku liturgilises traditsioonis

Iga kiriku liturgiline elu väljendab selle kiriku sügavaimat ja siiraimat perspektiivi mitmele aspektile. Kopti Õigeusu Kirikus seisab Püha Johannes Kuldsuu nimi jumaliku liturgia vaimulike absolveerimispalves, mida retsiteerib tselebreeriv piiskop või preester isegi enne Püha Kürillost. Absolveerimispalve algab järgmiselt:

Saagu Sinu sulased, teenijad tänasel päeval: iguumen(id), preester(-rid), diakon(id), vaimulikud ja kogu rahvas ning ka mu alandlik isik lahti mõistetud pattudest Kõigepühama Kolmainu: Isa ja Poja ja Püha Vaimu; üheainsa, püha, katoliikliku ja apostliku kiriku ja kaheteistkümnepüha apostli; evangelisti, apostli ja märtri püha Markuse Jumalanägija, patriarh Severuse, meie õpetaja Dioscorose; apostlisarnase Püha Athanasiose, märtri ja ülempreestri püha Peetruse, Püha Johannes Kuldsuu;

Püha Theodosiose, Püha Theofilose, Püha Demetriose, Püha Kürillose, Püha Basiliose, Püha Gregorios Teoloogi...nimel.

See tähendab, et kõik, kes on kogunenud kirikusse, saavad absolveeritud ka Püha Johannes Kuldsuu nimel. Pühade meenutamisel jumalikus liturgias on Püha Johannes Kuldsuu taas väärikalt austatud:

Kõigepuhtama, kõigepühama, üliaustatud Jumalasünnitaja Ikkaneitsi Maria eest, kes tõelikult Jumal-Sõna ilmale tõi. Ja Püha Eelkäija Johannese, ristija ning märtri, Püha Stefanose, ülemdiakoni ja esimärtri; evangelisti, apostli ja märtri püha Markuse Jumalanägija, patriarh Severuse, meie õpetaja Dioscorose; apostlisarnase Püha Athanasiose, märtri ja ülempreetri püha Peetruse, Püha Johannes Kuldsuu; Püha Theodosiose, Püha Theofilose, Püha Demetriose, Püha Kürillose, Püha Basiliose, Püha Gregorios Teoloogi, Püha Gregorios Imetegija, Püha Gregorios Armeenlase; 318 Nikea kirikukogu püha; 150 Konstantinoopoli kirikukogu püha ja 200 Efesose kirikukogu püha...eest.

Lisaks sellele loetakse paasanädala mitmetel päevadel koguduseliikmete usu kinnituseks Püha Johannes Kuldsuu valitud jutlusi. Enne ja pärast iga jutlust laudakse kopti paasalaule soojal, ent samas kurval toonil. Jutluse sissejuhatuseks öeldakse:

Meie isa Püha Johannes Kuldsuu jutlus. Olgu tema õnnistus meiega. Aamen.

Järgnev on lõik Püha Johannes Kuldsuu jutlusest, mida loetakse suurel neljapäeval vete pühitsemise liturgial:

Mu kallid, sellel päeval reedeti meie Issand. Kui olete nüüd kuulnud, et

ta reedeti, siis ärge olge seetõttu kurvad. Ütlen teile, kelle üle kurvad olla. Nutke ja itkege selle üle, kes Ta ära andis – mõtlen, Juuda üle. Sest Tema, kes ära anti, istus taevas Isa paremale käele ja valitseb kõikide üle igavesti. Ent too, kes Tema ära andis vajus põrgusse: sinna jääb ta aegade lõpuni kaeblema ja vaevlema.

Pärast jutluse lõppu lauldakse järgnev samal viisil, nagu lauldi jutluse sissejuhatuseks:

Nii lõpetame jutluse püha isa Johannes Kuldsuult, kes on valgustanud meie meeli ja südamete silmi Jumala Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel. Aamen.

Püha Johannes Kuldsuu kopti sinaksaris

Püha Johannes Kuldsuu on üks kiriku erilistelt austet pühakuist, kuna teda meenutatakse kopti kalendris kolm korda. Tavapäraselt meenutab kopti kalender pühasid aastas korra või kaks: esimest korda nende surma mälestuspäeval ning teist korda meenutatakse esimese nendenimelise kiriku pühitsemispäeval.

Püha Johannes Kuldsuud meenutab Kopti Kirik kalendri kolmanda kuu – *hatour*'i – 17. päeval (26. november). Päeva sinaksar tõdeb järgmist:

Sellel päeval uinus austet Püha Kuldse Suuga Johannes.

Sinaksar toob ära tema eluloo, mille lõpust võib lugeda:

Olgu tema palved meiega ning au olgu meie Jumalale igavesti. Aamen.

Kopti kalendri esimese kuu – *tuut*'i – 16. päeval (26. september) meenutab kirik:

...Püha Johannes Kuldsuu säilmete toomist 30 aastat pärast tema uinumist Comene linnast, kuhu ta pagulusse läks, Konstantinoopolisse. See toimus aastal 438 p Kr keiser Theodosios II valitsusajal. Olgu Püha Johannese eestpalved meiega ning au olgu meie Jumalale igavesti. Amen.

Ning jällegi meenutab kirik kopti kalendri üheksanda kuu – *baasan*'i – 12. päeval: *...Püha Johannes Kuldsuu säilmete ümberviimist...austuse ja sündsä lugupidamisega...Olgu tema palved meiega. Amen.*

Püha Johannes Kuldsuu kopti antifonaaris (Difnar)

Kopti antifonaarist, millest aegu tagasi veel antifone lauldi, loetakse praegu antifonitekste kesköisel teenistusel päeva pühaku auks. 17. *hatour*'i – Püha Johannes Kuldsuu surma mälestuspäeva – antifonaar toob järgmise teksti:

Tõesti, ülisuur on Su erakordne võitlus, oo tark ja kuldse kõnega Johannes! Oo uus Taaniel, kes Pühakirjale eritlusi ja seletusi kirjutasid. Kui sagedasti igatsevad inglid kuulata Su tarkust. Nad kuulavad Su seletusi Pühakirjale, sest Püha Vaim asus Sinule puhkama. Sa oled Kiriku sulnis Õlipuu, kuna tervendad kõiki usklikke. Sa oled kaetud tarkusega nagu Saalomon. Oled täis mõistvust nagu apostlid. Arm voolab üle Su huulte otsekui Giithoni (Niiluse jõgi) vool lõikusajal. Jeesuselt Kristuselt, keda Sa armastasid, oled saanud vagaduse krooni. Sina pärandasid meile läbi aegade kasuliku õpetuse igaveseks ajaks. Amen. Tema palvetel andku Issand meile andeks meie patud.

Ükskõik, mil üha korrates Sind kiidan, oo suur ülempreester Johannes Kuldsuu, hakkannast tundma otsekui merel keset tormi, oskamata ujuda ning saamatuna sadamani jõudma. Seepärast hüüan ma hirmunud olles: „Käsi mind...veepinnal kõndides sinu juurde tulla – mööda vett, mis annab elu su huulilt voolavatele eluvee jõgedele.” Su süda pulbitseb tarkusesõnu. Jumala arm voolab Su huulilt, kes Sa kunagi ei ole katkestanud võitlust usu eest. Vägeva väega seisid Sa kogu aja tõe eest, kuni said ise närtsimatu tõekrooni, oo Kristuse karja hoidja Johannes Kuldsuu. Oo väljavalitu, kes karjatasid lambaid heal karjamaal. Kui nood Su häält kuulavad, kepsavad nad rõõmsalt sinu juurde. Sa haarasid vaenlaste käest nende astla ning istutasid neisse vaimuliku seemne. Sa lõpetasid oma töö. Sa võitlesid usuvõitlust. Sa ühinesid Kristusega paradiisis igaveseks. Kosta meie eest, oo suur patriarh Johannes Kuldsuu, et Jumal meile me patud andestaks.

Baasanikuu 12. päeval võib antifonaarist lugeda:

Oled väärt igakülgset austust, oo kuldne keel ning iga „oo” on riietet puhtusesse. Sa täitsid hästi oma ülesande ja ühinesid Kristusega Tema kuningriigis. Arm voolas Su pühast suust otsekui Giion üleujutuse ajal. Tõe eest hästi võideldes pälvisid õiglusekrooni. Johannes Kuldsuu palvetel andku Issand andeks meie patud.

Oo Kristuse karja Suur Hoidja Johannes Kuldsuu. Oo väljavalitu, kes karjatasid lambaid heal karjamaal. Kui nood Su häält kuulavad, kepsavad nad rõõmsalt sinu juurde. Oo suur ülempreester Johannes Kuldsuu, kui eales hakkannast ja taas sind kiitma, siis muutun otsekui kellekski merel keset tormi, oskamata ujuda ning saamatuna sadamani jõudma. Seepärast hüüan ma hirmunud olles: „Käsi mind tulla Sinu juurde mööda vett, mis on su huulilt voolav elujõgi. Sa tõmbasid ära

astla hereetikute käest ning asetasiid asemele ainult vaimulikke asju. Sa lõpetasid oma töö, olles võidelnud usuvõitlust ja ühinesid paradiisis Kristusega igaveseks. Me isa patriarh Johannes Kuldsuu, palveta meie eest, et Issand võiks andestada meie patud.

Tuutikuu 16. päevaks on aga kirjutatud:

Nii väga tahan Sulle kiitust kanda, oo Püha Johannes Kuldsuu, kes surmasid lõvi ristimärki tehes, nii kiriku vaenlasi noomides ja paljastades. Püha Vaim oli Su huultel, kui Jumala hingamises seletasid pühakirja.”

Püha Johannes Kuldsuu akadeemilistes ringkondades

Kopti uurimustes viidatakse Püha Johannes Kuldsuule tihti kui ühele kirikuisale, kelle tarkusest oleme sõltuvad. Ta on üks korrektse informatsiooni allikaid, eriti selles, mis puudutab Uue Testamendi kommentaare. Paljud Püha Johannes Kuldsuu kirjutised on koptide poolt arabi keelde tõlgitud, et need, kes muudes keeltes lugeda ei oska, võiksid tema moraalsetest õpetustest ning eksegeesist osa saada.

Ajaloolised faktid

Kopti Õigeusu Kiriku traditsioonis käskis Aleksandria paavst Theofilos oma nõol ning järeltulijal, Pühal Kürillosel võtta Konstantinoopoli patriarh Johannes Kuldsuu kiriku osadusse. Selle traditsiooni ilminguna ilmutas kopti patriarhaatliku raamatukogu hoidja iguumen Angelos El Meharaky 1995. aasta novembris kopti keelest arabi keelde tõlgitud artikli. See sisaldab surivoodil oleva paavst Theofilose vestlust oma nõo Püha Kürillosega. See nimetet kopti tekst tõlgiti ka prantsuse

keelde kuulsa ajaloolase Amelineau poolt ning sisaldub tema raamatus „Monuments pour Serirr al’Histoire de l’Egypte Chretienne aux IV et V Siecles”. Teksti kohaselt kutsus Püha Kürillos kokku piiskoppide sinodi ja lisas Johannes Kuldsuu nime kiriku diptühhonisse.

Püha Johannes Kuldsuu kopti ikonograafias

Kopti ikonograafia kujutab pühade inimeste vaimulikku palet. Ikonograafia eesmärk on alati kas pühakuid või religioosseid sündmusi kujutavana olla inimeste vaimulike suundumuste ja vajaduste vahendaja. Paljudes Egiptuse kirikutes, nii ka Püha Demiana nunnakloostri palvekojas, kuhu nunnad kogunevad igal päeval keskõiseks teenistuseks, on Püha Johannes Kuldsuu ikoon. See ikoon on sama kloostri nunnade töö ning meenutab neile igapäevaselt Püha Johannes eestkostet paluda.

*Inglise keelest tõlkinud
preester Sakarias Leppik*

Kirriklik walmistamine sure Paastu aiaks.*)

Pühha Kirrik, ammogi enne suurt paastu, atkab omma lapsi selle lunnastlikku ülle üldsewaimulikku puhhastamisse aiaks, awwalikku pattu tunnistamisfeks walmistama. Mittu nädalat enne suurt paastu on kõik isseärralissti pühha mälestussti täis, mis Risti rahwa süddamed pattu tunnistamisfeks walmistawad, mis meid ennese siise wata tama sunniwad ja mis meid süddame tunnistusse ja Jummalä kohtu ette pannewad. Weel siis, kui meie Issanda pühhasid pühhitseme, atkab Kirrik meid Ewangeliumi pattu tunnistamisse jutlusfega walmistama; pärrast sedda öppetab mitto nädalat meile pattu tunnistamist een-kuijude läbbi, mis Ewangeliumis näitakse; ja weel mönni tük aega tömbab meie tähhele pannemist kõigest ilmlikkust ärra ja pödrab tedda taewalikku ja iggawesse asjade pole; wimateks tassa illokessti harjutab meid jubba se ülleüldse pattutunnistamisfesele. — Watame siis melega kõik need pühha Kirriku walmistamisfed läbbi, et pärrast sedda kasulikult ka ommad asjad neid möda fata.

*) Wbetud pühha päwase luggemise ramatusst 184°/₁ aasta peale Lehhe tülg. 369—373.

I) Jutlus pattu tunnistamisest.

Meie kuleme jutlust pattu tunnistamisest jubba enne walgustamisse nädalat, se on, enne kolme Kuninga pühha. Se suur Gekäija, Issandale teed walmistades, kõikide süddamid ma-ilma Lunnastaija wastowötmisses pöördes, kulutas rahwale pattu tunnistamisse ristmist, pattude andeksandmisses (Mark. 1, 4). Pärast sedda, seddasamma jutlust kuleme meie Issanda ennese suust nädalal pärast walgustamist. Ewangeliummist, mis sel nädalal loetakse, same teada, et Lunnastaija, kui Ta meie tarwis ommal Geel käijal ennast ristida laskis ja pärast jälle meie tarwis ennast 40ne päwalisse paastu ja kiusamisse alla körbes heitis, tulleb wimateks lunnastamisse jutlussega wälja ja kutsub kõiki pattu tunnistamissele: sest aiast akkas Jesus jutlust teggema ja ütlemä: parrandage meelt, sest taewa riik on liggi tulnud (Matt. 4, 17). Ja sepärast, armas wend, on meile kõige ennam pattu tunnistamist waja. Wata, isse Issand kutsub meid omma riki, mis ühhes Temmaga mahha tulli ja panneb selle rigi samisse üksiku ja mahhetamatta põhjaks pattu tunnistamist. Parrandage meelt!

II) Pattu tunnistamisse een-kuijud.

Kolm nädalat, enne sedda lihha heite nädalat, näitawad kolm pattust pöörmissse eenkuju, mis tähhele pannemisse wäärt on. Watagem meie nende eenkuijude peale, ja meie same nende sees kõik pealikkud pattuste saggud ja õiged pattu tunnistamisse wiisid leidma.

1) Sakkea Näddal.

Armas wend, woib olla, et meid sinnuga kõige ennamiste se kange kassupüidminne lunnastusfest ärra aiab kaugele. Wata, meie ees on öbbearmastaja Sakkea een-kuiju! Wata, kuidas tõlner ülle kohtulist warrandusse samist Issanda ees üllestunnistab, ja misfuggust kindlat nõu iggawesfeks aiaks omma hinge wäärjummalat ärra heita, näitab temma: Wata, ütleb ta, Issand, minna annan omma poolt warrandust waestele, ja kui ma kellegile ollen üllekohhut teinud, annan minna nelja wõrra taggasi (Luk. 19, 8). Nisamma suggunne peab kõifide kassupüidjatte pattustunnistus ollema: nad peawad liggi-mestele lia teggemisfe eest kättemaksmissfega ja rohke armu teudega ommad pattud ärra pessema ja Summala armu peale õigust sama.

2) Tõlneri ja Wariseri näddal.

Kas ei olle kõrkus meie kõige surem hinge tõbbi? Tõlneri ja Wariseri een-kuijust same meie tundma, kui hukkalinne on kõrkus ja kui kassulinne on allandus! Togem ka meie omma sees-piddist Wariserit kõigenäggeja filmade ette, agga mitte selle tarbeks, et kõigepühama ees meie wallelikuid kõlbamissi ja eateggussid ülles luggeda, waid selle tarbeks, et meie kõrkust tõlneri allandusse ja palwega rõhkuda: Oh, Summal, olle mulle pattusfele armolinne! (Luk. 18, 13). Kirrik futsub meid selle allandlikku pattu tunnistamisfele ka omma lauloga midda meie esimest korda sel näddalal

ommiku Jummal tenistusse jures kuleme: „te mulle pattu tunnistamisse üks lahti, o Elluandja!“ Sellesamma pole kihhutat Kirrik meie süddamid omma kanonis: „toogem Issanda ette omma ohkamissed ja astugem pattusjed Temma jure: sest Ta on Wallitseja: sest Ta tahhab kõigile innimestele lunnastust, annab andeks kahhitsejadele: sest Ta tulli meie pärrast lihha sisse Summal olles, Issaga ilmalgmatta.“

3) Ekfinud poiija näddal.

Wata, siin on rohhi kolmandama innimesse lomusse pealikku többe wasto — lihha täitmisse ehk lihhasimnu wasto! Agga se tähhendamisse fanna ekfinud poiijast ep olle mitte ükspäinäs lihha hinnustajade tarwis: se on tössine iggaühhe pattustaja hukka läinud seisusse kuiju, ja ühhes ka täielisse Jummal pole pöormisse een-kuiju kõikide tarwis. Meie olleme kõik taewa Issa tahtmisse wihkajad, kõik olleme fanna kuulmatta ja hukka läinud lapsed; ja sepärrast meile kõigile jääb sesamma lunnastamisse tarwis, mis ekfinud poiijale; watagem ennesse sisse, wötkem ka pattu hukkatust ja Jummal armu, mis meid otab, tunda ja ülles töustes, lähme Issa jure, et ennast kahhetsemisses Temma ette heita! Kõik meie olleme kaugel maal, wäljaspiddi taewa issa maad ja Kirrik panneb meie ette omma issa ma pärrast kurwastajatte halledat laulo: Pabeli jöggede kaldas, seäl istusime meie, meie nutsime ka, kui mötlesime Sioni peale (137 Paul. 1). Agga meile panneb subho ja süddamesse eestullewat pattu tunnista-

misse eält: „ma lahkusin rummalikkult So Issalikku au feest, pillasin kurja peale sedda warra, mis Sa mulle andsid; sepärrast toon ma Sulle selle efsinud poia eält: „ma ollen pattustanud So ees, o elde Issa, wotta mind kahhetsejad jälle wasto ja te mind, kui ühte So palgaliste ulgast.“

III) Tullewa ellu mele tulletaminne.

Mis wöib meid kangemaste omma süddame tundmissele pöördä ja pattu tunnistamisse waimu kihhutada, kui surmast ja tullewast ilmoftata ellust mötleminne? Kirrik ka igga kord tulletab meile sedda mele, agga isseärranis nüid meid sure paastu suurde teggudele walmistades. Oh, kuidas targaste käib ta meiega ümber! Teades sedda, kuidas nendele, kes ilmlikku tühjusse sisse langenud, mele wastu on surmast järrele möttelda, meie pühha emma ühhendab sedda mörrudat rohtu meie sugulaste furnud issade ja wendade wastu armastusse maggusussega. Rau päwal enne lihha paastu näddalat Kirrik mällestab köiki öige-ussu Kristi rahwa furnuid. Ommiku Jummalä tenistusse peal kuleme meie 119ma laulo (psalmi) laulmist, nõnda sammoti kui furnutte matmisse jures ja ka palwesid (ekteniad) furnutte eest; laulame ka puhhata lastmisse kondakit: „lassse puhhata nende Pühhadega, o Kristus, so sulasse hinge, kus ep olle többe, ei kurbdust egga ohkamist, waid kus on ilmoftata ellu!“ Kes selle jures ei akka järrele mötlemä ommast surmast, mis warra ehk ilda meid wist saab sundima iggawessfeks sedda ellu mahha jätma? Kes ei lähha möttega teise

ellusse, kuhho jubba millionid meie liggimesi läksid? Sel wiisil meie mõtted teise olusse põlwe pole pöördes, Kirrik teisel päwal (lihha paastu nädalal) tuletab meile mele hirmsat Kristusse kohhut, mis saab iggaweseks meie seisussele otsa panna. Dmmiku Jummal tenistusse jures kuleme meie pattu tunnistamisse laulo, mis kõik hirmsa kohtu mõttest täis on, ja õppime nõnda palluma, seni kui weel pattu tunnistamisse aeg on käes, taewa kohtu-mõistjat: „Kui Sa, o Jummal, au sees ma peale tuled, ja kõik wärriseb, ja kui tullinne jõggi jookseb kohtu ees, ramatud tewad ennast lahti, ja mis sallaja on, saab awalikkuks; siis päästa mind ilmfustumatta tullest, te mind kõlblikkuks Sinno parremal kael seista, o Sa kõige õigem Kohtumõistja.“ Eiturgia peal panneme isse ellawatte ja surnutte Kohtu-mõistja sannad tähhele, Kes meile omma tulleswat kohhut wälja näitab, ja kui ühhed lähwad iggawesse wallusse, agga teised iggawesse ellusse! (Matt. 25, 46). Kas meie olleme walmid Issanda ette astuda? Muidoki weel mitte! Wõttem nüid kõikuggust pattu karta, wõttem kanget nõu mitte ennem meie Kohtumõistjat ja Issandat wihhastada, pangem sedda õppetust tähhele, mis meile nüid Apostel Paulus annab, kes ka ühte pattu näggu kartis, et ta wenda ei peaks kiusatusse siisse wiima: sepärrast rägib temma, kui roog minno wenda pahhandab, siis ei tahha minna ilma sgi mitte lihha süia, et minna omma wenda ei pahhanda (1 Korin. 8, 12), ja — wõttem kassulist kassinust wastu, mis meile warsti pärrast sedda nädalat pühhasi Kirrikust kästakse.

VI) Pühha paastu teggude allustusfed.

Tulleb kätte söira nädal, se kõige surem praasimise aeg, wallekikude ma-ilma mõistimise järrele, agga Kirriku nõu järrelese kassinusse aeg, ehk pool-paastu. Meie käest poolt toitlikku sögisiid (lihha sögisiid) ärra wõttes, Kirrik tahhab meid nattikesse awal täielisse paastule harjutada. Kui meie söira nädala kolmapäwal ja redil templise lähhame, siis kuleme jubba pühha Ephyremi palwet (o Issand ja minno ellu Wallitseja, ja teised), midda Kirrik põlwili teggema õppetab. Pangem nüid tähhele, kuidas isse suggused on ilmlikkud ja Kirriku wiisid! Siin on kõige ennam Ristirahwa foggudussele ma-ilma wastu pannemist nähha! Oh! kuidas Kirriku kätte andmised ärra rikkutakse! Sel aial, kui templides mõnned Jumala kartlikkud innimesesed põlwili palluwad, meie turrude ja ulitsade peal on hullo meeliste hulgad, joobnutte öiskamised, hirmsa sannade räkimine, mängid ja tantsumised! On jubba aeg Risti rahwal pagganatte wiisid mahha jätta; on jubba aeg õige ussu kirriku eält tähhele panna, agga mitte sel ilmforalisfel ja ülle kohtusfel wiisil ennaft sure paastu aiaks walmistada!

Wiimfel söira nädala päwal (söira heitmise nädalal) Kirrik annab meile kannist õppetust paastu teggude peale. Sel aial tulletab ta mele meie issewanematte langemist ja nende wälja-ajamist paradisiist. Eks se ei tulleta meile mele, et nüid kõik meie ellu, pattu ja hukka mõistimise seisuse fees, peab meie tarwis mitte muuks

ollemä, kui ükspäinīs pattutunnistamisē aiaks? Meie olleme kõik surma peale mõistētud, ja kõik peame ennast surmale walmistama; mis on siis parrem silma wet ja palwelikku ohkamisē? Tulletagem weel mele, mis meie ešiwannemaid on hukatanud: neid hukkas keeltud wilja šöminne, hukkas kaššinusē üleestuminne! Mõistkem siis, kui palju meile paastu tarwis on, ja kui suur on še rohhi, mis Kirrik meile ette panneb! — Kirrik näitab meile pühha paastu aia peale šes Epistolis, mis tänna loetakse: nüid on meie önnistus lähhem; šepärrast heitkem ennesest ärra pimmedusē teud ja ehhitagem ennast walgusē šöaristadega. Ellagem aušaste, kui päwa aial, ei mitte praššimisšes egga lijšomisšes... (Rom. 13, 11—14). Agga šelle tarwis, et meie paast ja kahtšeminne täielisšed olleks, tännase päwa Ewangelium öppetab, et meie kõige eššite iše omma liggimešte waštu innimešše armastušt näitaks, ja kõigile, kes meile liiga teinud, andeks annaks, ja pärrast šedda jubba Jummalä käest armu ja pattude andeks andmišt oššiks. Šest kui teie, rägib Iššand, innimeštele nende eššitusšed andeks annate, siis annab ka teie taewanne Išša teile andeks. Agga kui teie innimeštele nende eššitusši mitte andeks ei anna, siis ei anna ka teie Išša teie eššitusši mitte andeks (Matt. 6, 14, 15). Šepärrast ei wöi ilmköitmata jätta šedda kombet, midda meie šelle aiani peame, šel nenda nimmetud andeks andmisše-päwal omma šuggulašši ja tutwaid kaššuda ja nende käest andeks andmišt palluda.

Meie eeswannemad heitsid ennast selle jures üks teise jalgade ette mahha ja tihti silma weega pallusid andeks andmist kõiges, miskaga teine teisele liiga olli teinud; agga nüid, parrako Jummal, mitmed unnetawad sedda seadmist ärra, agga prugiwad sedda päwa teatrude, ja maskeradide käimiseks, ja muud, ja muud.

Hüidja heal on: walmistage kõrbes Isfanda teed, tehke laggeda ma peal maante tasfaseks meie Jummalale (Jesaja ramat 40, 4).

PILK BÜTSANTSI DIPLOMAATIALE

David Vsevirov

Bütsants – see on ligikaudu tuhande aasta pikkune ajalugu. Ajalugu, mis selle sõna riiklikus tähenduses sai otsa 1453. aasta 29. mail, teisipäeval. Just sellel päeval vallutas Türgi sultan Mehmet II Konstantinoopoli ning vaatamata sellele, et riigi üksikud piirkonnad säilitasid veel mõneks ajaks sõltumatus, oli Bütsantsi saatus määratud – riik lakkas eksisteerimast.

Bütsants on kasvanud välja Rooma impeeriumist ning kannab paljuski Rooma pitserit. Kui kaheks – lääneks ja idaks – jagunenud Rooma impeeriumi ühe osa lõpp on üheselt dateeritud, siis idaprovintside kohta seda öelda ei saa. See teebki raskeks kindla eraldusjoone tõmbamise ja ühesele seisukohale jõudmise küsimuses: millal lõppes Ida-Rooma ning millist aastat pidada Bütsantsi alguseks?

Bütsantsi sünniks andis paljuski otsustava tõe Constantinus Suur, kes 326. aastal valis riigi uueks keskuseks vana Kreeka linna Byzantioni ja 330. aastal nimetas selle iseenda auks Konstantinoopoliks. 330. aasta 11. mail pühitsesid linna ristiusu piiskopid ja paganlikud usuteenrid. Need sammud ongi andnud paljudele ajaloolastele aluse pidada Constantinus Suurt varajase Bütsantsi riigi rajajaks. Kuigi vaevalt mõtles keiser enesele uue resideerimispaiga valikul otseselt uue riigi rajamisele. Kuid koos keisri, õukonna ja juhtivate ametnike asumisega Itta nihkus sinna ka riigi administratiivne keskus. Seda enam, et Ida oli tolleks ajaks juba Läänt majanduslikult edestanud. Igatahes sai keisririik Constantinuse otsusega vana pealinna kõrvale

uue – Konstantinoopoli. Selle sammuga oli pinnas riigi jagunemiseks ning tulevase Bütsantsi sünniks sisuliselt loodud. Ning sellest ajast alates hakati Bütsantsi diplomaatiat suuresti kujundama just nimelt Konstantinoopolist.

Valdava osa ajaloolaste arvates aga tuleks Bütsantsi esimeseks valitsejaks ja seega ka riigi alguspunktiks pidada keiser Arkadiose (395–408) iseseisvat troonile asumist 395. aastal. See toimus pärast tema isa Theodosius I (379–395) surma ja riigi jagamist poegade Arkadiose ja Honoriuse (395–423) vahel. Neist vanem – Arkadios – sai enesele Ida- ja noorem – Lääne-Rooma. Arkadiose nimega alustavad Bütsantsi keisrite loetelu sõjajaelne Eesti Entsüklopeedia ning paljud teised teatmeteosed. Samas tuleb aga silmas pidada, et kaasaegsete jaoks jäi Rooma veel pikalt ühtseks riigiks, kus vaid seadused ilmusid Lääne ja Ida keisrite, nii nagu omal ajal kahe konsuli nimel. Arusaam järjepidevalt kestvast riigist säilis sisuliselt Bütsantsi lõpuaastateni, kui jätkuvalt nimetati ennast roomlasteks.

Bütsantsi alguseks on pakutud samuti 476. aastat, ehk Lääne-Rooma riigi eksistentsi lõppdaatumit, kui troonilt kõrvaldati viimane Lääne keiser Romulus Augustulus. Nii peavad mõned ajaloolased kunagise Rooma impeeriumi ühe osa hukku teise poole, Bütsantsi sünniks.

Kuid Bütsantsi keisririigi algust on nihutatud ka tunduvalt hilisemale ajale ning selle riigi sisuliselt esimeseks keisriks nimetatud aastatel 527–565 valitsenud Justinianus I-st. Ja see pole kaugeltki ajas kõige hilisem alguspunkt. On uurijaid, kelle arvates Bütsantsi riik sündis lõplikult alles VII sajandi keskpaiku, sõdade ajal pärslaste ja araablatega.

Sajanditepikkuse ajaloo vältel on Bütsantsi majanduslik ning poliitilis-sõjaline olukord olnud väga erinev. On olnud perioode, mille jooksul Bütsantsi valdused ulatusid Armeenias Itaaliani ning keisririigi näol oli tegemist vaieldamatu suurriigiga. Samas aga, ning seda eriti riigi eksistentsi lõpupoole, oli aegu, kui keiser võis näha oma valduste piire sisuliselt palee aknast ning kunagisest riigi võimsusest olid järel vaid riismed. Vastavalt sellele muutus ka Bütsantsi diplomaatia olemus ning tonaalsus. Kord oli see enesekindel, kõrk ja dikteeriv, siis vaoshoitud, laveeriv ja paljuski bluffiv. Kuid ka oma viletsamatel aegadel pidas Bütsants ennast Rooma järeltulijaks, mis otsesemalt või kaudsemalt kajastus riigi diplomaatias. Ning arvamus Bütsantsi ülemuslikkusest polnud kaugeltki alati ühepoolne. Sajandite jooksul kinnistunud tava kuuletuda Roomale oli sedavõrd elujõuline, et avaldas veel pikalt pärast Lääne-Rooma hukku mõju rahvusvahelisele suhtlusele. Nii säilitas Bütsants sajanditeks ümberkaudse maailma silmis erilise positsiooni. Seda ka riikidevahelistes suhetes. Sealt pärinesid mitmed riikidevahelises läbikäimises kehtima hakanud arusaamad ja tavad: alates saadikute erilise staatuse aktsepteerimisest ja lõpetades diplomaatilise etiketi reeglitega.

Bütsantsi diplomaatia ees seisvad ülesanded olid sageli väga keerulised ja raskesti lahendatavad. Nii näiteks tuli riigi kogu eksisteerimise aja vältel leida vähemalt väliselt kompromiss doktriini, mis käsitles keisrit maailma ülima valitseja, ja reaalselt eksisteeriva tegelikkuse vahel. Bütsantsi arusaamadest tulenevalt said ümberkaudsete riikide valitsejad olla vaid keisri alamateks, kuid tegelik jõudude vahekorid võis olla hoopis teine. Nii pidi Bütsants, mängides sageli teise numbrina, rakendama suuri jõupingutusi petliku välispildi säilimiseks. Sest vähemalt näiliselt tuli hoiduda sattumast vastuollu põhimõtetega, mis olid riigi alustoecks.

Rooma ning hilisema Bütsantsi konfrontatsioon barbarite maailmaga kujundas rahvusvaheliste suhete uued vormid. V sajandi väljapaistva ajaloolase ja diplomaadi Priscuse sulest on säilinud fragmendid Konstantinoopolist hunnide hõimuliidu juhi Attila juurde lähetatud Theodosios II (401–450) saatkonna põhjalikust ning värvikast kirjeldusest. Sellest on näha, kuidas barbarid omandasid aegamööda Rooma diplomaatia võtmed. Kuid ka imperium pidi ennast omakorda kohandama barbarite tavadega.

Priscus on ka esimene autor, kes kirjeldab üksikasjades varajase Bütsantsi diplomaatilise teenistuse korraldust. Ta on andnud põhjaliku kirjelduse keisririigi saadikute õigustest ja kohustustest, saatkondade moodustamise põhimõtetest, saadikute lähetamise ja vastuvõtu etiketist, rahvusvahelise õiguse mõningatest normidest. Priscuse ülestähendused võimaldavad näha põhimõtteid, mille alusel kujunes järgnevate sajandite Bütsantsi diplomaatilise suhtluse süsteem. Samuti leidub neis arvukalt põnevaid detaile, mis räägivad näiteks keisri ja barbarite valitsejate salaagentide tegevusest. Nii ilmneb Priscuse jutustusest, et Attilal olid Konstantinoopoli õukonnas informatorid, sest tal oli ülevaade keisrilt saadikutele antud salajastest ülesannetest.

Bütsantsi diplomaatilise suhtluse üks oluline joon oli saadikute tiitlite ja rangide kindel gradatsioon sõltuvalt saatkonna lähetamise sihtriigi tähtsusest. Priscus teatab korduvalt, kuidas Attila nõudis, et tema juurde lähetatakse kõige kõrgemas, konsuli staatuses olevaid saadikuid ning hunnide valitseja pealekäämise tõttu oli keisririik vahel sunnitud loobuma riikide kujunenud hierarhiast ja rikkuma diplomaatilist etiketti. Bütsantsi saadikud püüdsid aga omakorda igati lähtuda põhimõttest, mis ei lubanud seada kahtluse alla nende kui keisri

esindajate autoriteeti. Näiteks andsid nad nõusoleku läbirääkimisteks hunnidega vastavalt nende tavadele, ratsa, et mitte sattuda saadikute väarikust alandavasse olukorda. Samuti oli Bütsantsi saadikutele rangelt kohustuslik nõue anda keisri kirjad ja suulised teated edasi isiklikult kohalikule valitsejale. Katsed sellest reeglist kõrvale hiilida kutsusid alati välja saatkonna ägeda protesti.

Rooma diplomaatilise suhtluse käigus omistati suurt tähtsust kingituste saatmisele-saamisele ning vastastikusele kostitamisele. Sama lähenemine oli jõus ka Bütsantsi keisririigi aastatel. Seejuures nägid Bütsantsi diplomaadid hinnalistes kingitustes tõhusat vahendit soodsate tulemuste saavutamiseks ning ohtude neutraliseerimiseks. Nii annab ka Priscus ülevaate kingitustest, mis olid ette nähtud hunnide valitsejale ja tema lähikondlastele. Selleks olid valitud barbarite juures harva esinevad ja seega nende poolt eriti hinnatud asjad, mille jagamine toimus ranges vastavuses kingisaaja positsioonile. Saadikud jagasid kingitusi nii keisri kui ka enese nimel, mis tähendas, et ka nemad ise pidid kuuluma väga jõukate inimeste hulka.

Millist rolli mängis diplomaatia keisririigi suhetes oma naabritega, sellest räägib ilmekalt ühe VI sajandi lõpu – VII sajandi alguse sõjanduse alase traktaadi autor. Ta kirjutab: „Sõtta peab astuma vaid siis, kui kõik rahumeelsed vahendid, ka äraostmine, enam ei mõju, võit peab olema saavutatav märkimisväärsete kaotusteta, et ta ei muutuks mõttetuks”.

VI sajandil, ning seda eriti Justinianus I (527–565) valitsemise ajal, saavutas Bütsantsi diplomaatia oma hiilguse. Grandioosne kava taastada Rooma impeerium endises suuruses ja võimsuses nõudis keisri diplomaatidelt energilist tegutsemist eri piirkondades ning tingimustes.

Lääne sõjalisel taasvallutamisel tuli tagada rahu teistel suundadel ning kindlustada potentsiaalsete liitlaste tugi. Mitte vähem suuri pingutusi ei nõudnud ka platsdarmi loomine edukaks sõjategevuseks. Selleks tuli meelitada Bütsantsi poolele kohalik elanikkond ning osavalt ühendada sõjalised operatsioonid salajase diplomaatia mängudega. See aga tähendas, et eesmärgi saavutamiseks rakendati mitte ainult lubatud, vaid ka lubamatuid vahendeid. Viimaste kasutamine leidis Bütsantsi diplomaatia poolt reeglina alati maksimaalset poolehoidu. Sellest räägivad ka Bütsantsi diplomaatide säilinud ülestähendused, mis toovad arvukalt näiteid, kuidas jagati altkäemakse, punuti intriige, korraldati vandenõusid. Ehk lähtuti vanast ja äraproovitud Rooma põhimõttest *divide et impera*.

Justinianus I aegne diplomaatia avaldas erakordselt suurt mõju kogu keskaegse ja ka hilisema diplomaatia kujunemisele. Just nimelt selle keisri valitsemise ajal omandasid Bütsantsi lähemad ja kaugemad naabrid Konstantinoopolist alguse saanud ideed ja rakendusvõtted. Seejuures mängis Justinianuse kui diplomaatilise suhtluse keskfiguuri kõrval olulist rolli tema abikaasa – endine näitlejanna Theodora. Tema isiklik mõju Justinianuse välispoliitikale on vaieldamatu. Theodora on Iraani valitsejale kirjutanud: „Keiser ei võta midagi ette, eelnevalt minuga nõu pidamata”. Ning see vastab tõeale. Välissaatkonnad ei lähetatud ainult Justinianuse, vaid ka Theodora juurde ja, mõnikord isegi kõigepealt Theodora palge ette.

Justinianus I ajal, keda vahel tituleeritakse ka Suureks, saavutas Bütsantsi keisririik välise võimsuse tipu. Sellel ajajärgul laienes tema diplomaatiline läbikäimine tohutule territooriumile ning Bütsantsi saatkonnad jõudsid „maailma lõppu” välja. Seal ei tegelenud nad mitte ainult diplomaatiliste kontaktide loomise ja informatsiooni kogumisega,

vaid – meie tänapäevases sõnakasutuses – ka majandusliku spionaažiga. Tuntud on ajaloolase-diplomaadi Theophanos Bütsantslase jutustus sellest, kuidas keisririik omandas siidiusside kasvatamise ja siidikanga tootmise saladuse. Siidiussi munad jõudsid keisririiki salaja, peidetuna uuristatud rännukeppi ning mõne aja möödudes sai Bütsantsist hinnalist siidikangast tootev riik.

Kaubandussidemete laiendamist naabritega ei käsitlenud Bütsantsi diplomaadid kunagi vaid piiratult majanduslikust aspektist vaadatuna. Neid seostati alati poliitiliste eesmärkidega. Keisririigi piiride lähistel paiknevad kaubanduslinnad olidki Bütsantsi mõju levitamise eelpostideks. Kaupmehed ei toonud reisidelt kaugetesse maadesse ainult eksootilisi kaupu, vaid ka vajalikku teavet ning levitasid omakorda koos Bütsantsi kaupadega ka Bütsantsi mõju. Kaupmeeste jälgedes liikusid misjonärid. Nende ristiusu levitamise misjonit pidas Konstantinoopol sajandite jooksul üheks oma olulisemaks relvaks diplomaatia vallas. Sest vaimne ühendus Konstantinoopoliga tähendas paljuski Bütsantsi poliitilise rolli aktsepteerimist. Nii oli ka ristiusu levitamisel Venemaale, mis kujunes Bütsantsile suureks diplomaatiliseks võiduks. Konstantinoopolist ehk Tsargorodist sai äsjaristitutele püha linn.

Bütsants oli igast kandist ümbritsetud rahutute, pidevalt liikumises olevate hõimudega, mis kandsid bütsantslaste sõnapruugis üldistavat nimetust „barbarid”. Selletaoline suhtumine ümberkaudsetesse rahvastesse ja riikidesse säilis keisririigi lõpuaastateni välja. Nii olid bütsantslaste meelest barbariteks ka ristiõdalastest aadlikud, kes teekonnal Jeruusalemma läbisid Bütsantsi valdusi ja peatusid Konstantinoopolis. Bütsantsi autorid olid rabatud nende kommetest ja maneeridest, mida nimetati varjamatu põlgusega „barbaarseteks”.

Bütsantsi diplomaatia üks olulisem ülesanne oligi andmete kogumine naabritest. Nad tahtsid omada täit informatsiooni „barbarite” kommetest, sõjalisest jõust, omavahelistest suhetest, üksikpersoonide võimetest ja huvidest ning isegi juhtfiguuride äraostmise võimalikkusest. Neile, hoolikalt kogutud andmetele rajaneski Bütsantsi diplomaatia ehk „barbarite juhtimise teadus”. See võimaldas objektiivselt hinnata keisririigi sõprade ja vaenlaste võimeid, ennustada nende järgmisi samme. Kuivõrd oluliseks pidas Bütsants üldist informeeritust, sellest kõneleb fakt, et keisririigi autorid alustasid reeglina oma sõjakunsti alaseid käsitlusi geograafilistest-etnograafilistest ülevaadetest. Sarnaselt toimis näiteks ka Konstantinos VII (908–959), kui ta jättis riigi valitsemiseks hädavajalikke juhiseid oma pojale, tulevasele keisrile Romanos II-le (959–963).

Kord tegelikult, siis näiliselt rikas Bütsants ning eriti riigi pealinn Konstantinoopol tekitas keisririigi naabrites barbarites kadedust. Rikkalikku saaki aimates olid nad igal soodsal võimalusel valmis Bütsantsi valdusi rüüstama. Nii oli Bütsantsil peaaegu alati rohkem vaenlasi kui sõpru. Pidev välisoht, majanduslike ja sõjaliste ressursside nappus (seda olukorras, kus paljurahvuslikku riigi stabiilsust ähvardasid sagedased sisepinged) nõudis erilist tähelepanu kontrolli säilitamiseks suhetes naabritega. Oli vaja muuta vaenlased sõpradeks. Ideaalis pidid barbarid keisririiki teenima, aga mitte ohustama. Selle eesmärgi saavutamisel oli kõige lihtsam tee palgata nad sõjalise jõuna keisririigi teenistusse. Et seejärel sundida-meelitada neid sõdima Bütsantsi huvides. Barbaritest hõimupealikele jagati kõlavaid tiitleid, aumärke. Ka Attila sai tasu kui Keisririigi väepealik. Neid üritati siduda sugulussidemetega Konstantinoopoli õukonna külge. Samas jälgiti tähelepanelikult seda, mis toimus barbaritest valitsejate lähikonnas ning polnud harvad juhused, kui võimuvõitluses allajäänu sai

Konstantinoopolis peavarju. Seda tehti selleks, et omada varuvarianti võimalike komplikatsioonide tekkimisel ja upitada vajadusel troonile oma soosik. Oskus mängida naabritega nagu malenditega oli eriti iseloomulik Justinianus I diplomaatile. Ta oli kujundanud terve süsteemi, mis nägi ette ühe hõimu ässitamist teise vastu ja selle omakorda kolmanda vastu. Nii joonistus välja kombinatsioon, mis pidi osutama Bütsantsile kõige kasulikumaks. Ning on arusaadav, et püstitatud eesmärkide saavutamisel mängisid diplomaadid sõduritest otsustavamalt osa.

Konstantinoopoli õukonnas võis peaaegu alati kohata lähemate ja kaugemate maade saadikuid. Suhtlus nendega ning üldse kogu diplomaatiline tegevus polnud Bütsantsi ajaloo jooksul tsentraalselt allutatud ühele institutsioonile. Algselt kuulus sellesuunaline tegevus *Magister officiorum*'i kompetentsi, hiljem aga oli eri ametkondade juhtida. Samas sõltus diplomaatilise tegevuse suunamine paljuski konkreetsest valitsejast. Ligikaudu tuhandeaastase riigi ajaloo vältel oli arvukalt valitsejaid, kes pidasid välissuhtlust oma esmaseks ülesandeks, kuid oli ka neid keisreid, keda see valdkond jättis ükskõikseks. Siis läksid diplomaatia juhtohjad mõne favoriidi kätte.

Omaette rituaaliks kujunes Bütsantsis saatkondade vastuvõtu tseremoonia. Selle käigus tuli külalisi igati rabada. Neil pidi jääma keisririigist hiilgav ja võitmatu mulje. Samas sisustati nende viibimine Konstantinoopolis nii, et see piiraks maksimaalselt nende võimalusi toepärast teavet hankida. Saadikuid võeti vastu piiril. Auvalve, mis oli määratud neid saatma pealinnani, tegeles peamiselt hoopis saadikute jälgimisega. Neid võidi ka juhatada sihtmärgini mööda kõrvalisi ja raskesti läbitavaid teid, et jätta vale mulje Bütsantsi teevõrgustikust. Konstantinoopolisse jõudes paigutati saadikud selleks spetsiaalselt

eraldatud paleesse, kus nad viibisid sisuliselt vangistuses. Samas väljendati väliselt nende suhtes sügavat lugupidamist. Mõnes teises situatsioonis aga püüti saadikutele demonstreerida Bütsantsi sõjalist võimekust. Nende auks korraldati sõjalisi paraade ning demonstreeriti Konstantinoopoli müüride ja kindlustuste vägevust. Kõike seda tehti selleks, et võtta barbaritelt soov Bütsantsi rünnata ning sundida neid leppima „tugevama” tingimustel pakutud sõprusega.

Bütsantsi diplomaatia ajaloos on rahulikumaid ja intensiivsemaid perioode. Viimaste hulka kuulub kindlasti ristisõdade ajajärk. Sellesse perioodi mahuvad Bütsantsi diplomaatia suured õnnestumised ja katastroofilised läbikukkumised. Esimeste seas tuleb kindlalt nimetada Alexios I Komnenose (1081–1118) valitsemise aega, kui tihenesid märkimisväärselt keisririigi suhted Läänega. Kuid juba tema lähemate järeltulijate ajal kaotas Bütsants suure osa sellest hiilgusest ja autoriteedist, mis tal oli veel kümmekond aastat tagasi. Nii võiski Friedrich Barbarossa läkitada keiser Alexios II Komnenosele (1180–1183) kirja, milles ta teatas: „Saksa keisrid, kes on pärinud võimu kuulsusriikastelt Rooma keisritelt, peavad valitsema mitte ainult Rooma impeeriumi, vaid ka Kreeka kuningriiki”. Ning kulmineerub see allakäik 1204. aastal Konstantinoopoli langemisega ning Bütsantsi aladele uue riikliku moodustise – Ladina keisririigi – tekkimisega.

Vaatamata sellele, et Bütsantsi riik jäi püsima ning Michael VIII Palaiologosel (1259–1282) õnnestus Konstantinoopol tagasi vallutada, olid keisririigi hiilgeajad jäänud igavesti minevikku. Kuigi ka nendel viimastel sajanditel on Bütsantsi diplomaatia saavutanud üksikuid väljapaistvaid edusamme, oli kogu diplomaatia suunitlus kardinaalselt muutunud. See oli oma loomult muutunud ründavast diplomaatiast kaitsediplomaatiaks. Bütsantsi diplomaatide jõupingutused olid

nüüd suunatud pigem olemasoleva säilitamiseks, mis, neile au andes, nõudis vahel erilist osavust. Nõrgenenud Bütsants ei saanud oma diplomaatilistes kombinatsioonides enam tugineda sõjalisele ja majanduslikule jõule. Nüüd asendas seda peamiselt bluff. Just nimelt selles valdkonnas saavutas keisririik oma eksistentsi lõpus erilise osavuse. Kuid riiki hävingust päästa see ei suutnud.

Paljude tänapäeva autorite arvates seisnes hilise Bütsantsi diplomaatia peamine strateegiline viga selle suunitluses. Lühidalt öeldes keskendas Bütsants oma tähelepanu liialt Läände, magades nii maha Idast tuleneva ohu.

Bütsantsi diplomaatia – see on nii üldkehtivad põhimõtted ja reeglid kui ka lõputud erandid ja põnevad detailid. See teema ei hõlma ainult riikidevahelisi suhted, vaid ka õigeuskliku ja katoliikliku maailma läbikäimise lugu.

Bütsantsi keisririiki pole enam maailmakaardil. Kuid vahel omaette tsivilisatsiooniks peetud Bütsantsi pärand elab tänapäevani. Seda eriti valdkondades, milles Bütsants oli paljuski pioneer, moe dikteerija. Ning diplomaatia on vaieldamatult neist üks olulisem.

Professor David Vseviiov (sünd 27. V 1949) on Eesti ajaloolane ja pedagoog. Ta on õppinud Tartu Ülikoolis, kus kaitses 1977. aastal ajalookandidaadi kraadi. 2003. aastal promoveeriti ta Tallinna Pedagoogikaülikoolis kultuuriajaloo doktoriks. Professor Vseviiov on töötanud Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis, uurides sotsialismiperioodi ajalugu. Praegu on ta Eesti Kunstiakadeemia kultuuriteooria õppetooli juhataja. Ennekõike tunneb aga Eesti avalikkus teda ajalooliste raadiosaadete tegijana Eesti Raadios ning arvukalt artikleid kirjutanud mõtlejana.

Foto: Kadri Kõusaar

GRUUSIAST JA GRUUSIA ÕIGEUSU KIRIKUST

Jüri Kotšinev

Paljud lugejad ehk imestavad, miks ma ei kirjuta pealkirjas Gruusia asemel meie päevil nii tihti kasutatavat nime Georgia. Kuna ise olen isa poolt poolenisti grusiin, siis oleks kuidagi imelik enda kohta georgiini või georgialane öelda. Eelistan meil juurdunud nimetust Gruusia.

Mis meenub lugejal, kui temalt küsida, mida me üldse Gruusiast teame? Imselt meenub kõigile pealinna nimi Tbilisi, siis veel see, et seal on suhteliselt soe ning alles siis võib kellelegi meenuda, et tegemist on antud regiooni ühe vanima õigeuskliku rahvaga.

Tegelikult on Gruusia üks vanimaid kristlikke riike maailmas. Kristlus jõudis sinna juba esimesel sajandil. Selle maa kaitseptihak on muide Neitsi Maarja. Kuna Neitsi Maarja ise Jumala tahtel ei lahkunud oma elu lõpuperioodini Jeruusalemmast, asus Gruusiasse teele apostel Andreas Esmakutsutu, kellel oli kaasas Jumalaema imeline kujutis. Tolleks ajaks oli Gruusias üks Vana Testamendi aegne reliikvia juba olemas. See oli prohvet Eelia mantel, mille olid Gruusiasse omal ajal toonud Nebukadnetsari poolt tagakiusatud juudid. Gruusias elas ka Kristuse kannatuste tunnistaja juut Elios, kes oli sinna toonud Kristuse kuue. Elios elas Kartli pealinnas Mtshetas. Noil kaugetel aegadel oli Gruusia jagunenud kaheks kuningriigiks. Ida-Gruusias oli Kartli kuningriik, mida kreekapäraselt kutsuti Ibeeriaks ning Lääne-Gruusias oli Egrisi kuningriik, kreekapärase nimetusega Kolhiida. Oma jutluste ja ristiisku pööramise töö käigus külastas apostel Andreas mõlemat

Gruusiat ning jättis Jumalaema imelise ikooni Kartlisse, kuhu kerkis Atskveri katedraal. Andrease ajal oli Atskveri lihtne asum.

Andreasele lisaks teostas Lääne-Gruusias samasugust tööd apostel Siimon Kaananlane, kes on ka maetud Lääne-Gruusiasse. On kirjalikke viiteid ka selle kohta, et Lääne-Gruusias on käinud apostel Bartolomeus. Kõigest sellest on hulgaliselt kirjalikke kinnitusi ka Lääne-Euroopa kroonikates, mis pärinevad I sajandist ja kus on mainitud Ibeeriat ehk Gruusiat kui kristlikku maad.

Kartlis sai õigeusk riiklikuks usuks ametlikult IV sajandil. Jumalaema ilmutas Kapadookiast pärit pühale Ninole, kes tollal elas Jeruusalemmas ning oli püha Georgi lähedane sugulane, minema Kartli kuningriiki jutlustama. Tollased Kartli valitsejad – kuningas Mirian ja kuninganna Nana võtsid vastu õpetuse ning maa ristiti ametlikult õigeusku. Kuningas Mirianos lasi ennast ja oma perekonda ristida Bütsantsist pärit piiskop Ioanil. Loa selleks andis keiser Constantinus isiklikult. Samas alustati Mtshetas, kus oli selleks ajaks hoiul reliikvia – Kristuse kuub – katedraali ehitamist.

Katedraalist sai kogu õigeuskliku Gruusia usukeskus. Peale Gruusia ametlikku ristimist saatis Bütsantsi keiser Constantinus sinna osa Elavakstegevast ristist ning puuplaadist, millel oli seisnud ristilöödud Kristus. Õigeusu ajaloo kirjalikud allikad näitavad, et Gruusia ristimine toimus 325. aastal – kohe pärast Esimese ülemaailmse kirikukogu lõppu.

Nimetatud sündmustele järgnenud ajal oli Gruusia üheselt ning muutumatult valinud õigeusu oma usuks. VI saj kirjutas Bütsantsi ajaloolane Kaisarea Prokopios, et iberlased on kindlalt kristlased ning

ühed paremad kristlased, keda üldse antud maailmanurgas leida võib.

Loomulikult oli tollasel õigeusklikul Gruusial nii usulisi kui ka poliitilisi vaenlasi. Eelkõige tollal veel küllaltki võimsad Pärsia valitsejad ning loomulikult araablased ning seldžukid kui ka osmanid. Peale tavaliste vallutusplaanide oli võõrausulistel sihiks mõistagi ka õigeusuvastane võitlus. Ajad olid ju tegelikult julmad ning tollane võitlus verine ning halastamatu. Grusiinidel õnnestus vaatamata ränkadele katsumustele säilitada oma maa ning usu sõltumatus, kusjuures tuleb märkida, et sajandite jooksul tähendas Gruusias võitlus isamaa sõltumatuse eest ühtlasi ka võitlust õigeusu eest. On teada, et kui 1226. aastal keeldusid Tbilisi elanikud täitamast järjekordse vallutaja Horezmi šahhi Dželal-ed-dini käsku kõndida silla peale kokku kuhjatud ikoonidel, hukati šahhi käsul ligi 100 000 inimest, sealhulgas ka lapsi, vanureid ning naisi. 1616. aastal hukkasid Iraani valitseja, kurikuulsa šahh Abbasi alamad 6000 Davidi kloostri munka. Üldse on Gruusia tuntud märtrite hulgas nii vürste, nagu VIII sajandil hukatud vürstid David ja Konstantin Mheidze; kuningaid, nagu V sajandil kuningas Artšil ja pärslaste poolt XIII sajandil tapetud kuningas Dimitri II. Pärslased piinasid XVII sajandil surnuks ka kuninganna Ketevani.

Gruusias on kogu tema õigeuskliku ajaloo vältel ehitatud hulgaliselt kloostreid ja pühakodasid. Ainuüksi püha Georgiose auks, keda grusiinid peavad oma kaitsepühakuks, on püstitatud mitusada kirikut. Vaimulik akadeemia loodi Gruusias XII sajandil kuningas David IV poolt Kutaisi lähistel. Nimetatud akadeemial oli suur tunnustus ning autoriteet kogu õigeusklikus maailmas. David IV ajal toimus 1103. aastal kirikukogu, kus arutleti ning käsitleti tähtsamaid riigi- ja usuküsimusi. Alates V sajandist hakkas arenema Gruusia vaimulik kirjandus, mis kätkes endas ka Gruusia märtrite ja pühakute elulugusid.

Sama kehtib ka Gruusia vaimuliku kunsti, eriti kirikuarhitektuuri kohta. Arenes välja Gruusiale omane freskomaalingute ja mosaiigikunsti traditsioon.

Grusiinid ehtasid kirikuid mitte ainult oma kodumaal, vaid ka Küprosel, Süürias, Bulgaarias ning isegi Jeruusalemmas ning Athose mäe kloostrikompleksis.

Suhted õigeuskliku Venemaaga halvenesid pärast 1811. aastat, kui tollane Vene keiser Aleksander I likvideeris Gruusia kiriku iseseisvuse ning kaotas patriarhi ametikoha, kirik hakkas alluma Vene kiriku sinodile. Sinodi sisseviimisega Vene riigis ja patriarhi koha kaotamisega sai omal ajal teatavasti hakkama Vene esimene keiser Peeter I. Küllap tahtis Peeter oma reformide läbiviimise kindlustamiseks ning absoluutse isevalitsemise pöördumatuks kehtestamiseks allutada kirik täielikult riigile ehk tegelikult iseenda võimule. Olukord nii Gruusias kui ka Venemaal muutus alles 1917. aastal, kui viidi taas sisse patriarhi valitsus mõlemal maal, kuid see on juba teine ja pikem ajalooline teema. Esimeseks taastatud patriarhi ameti täitjaks sai Gruusias Kirion II. Gruusia kiriku taastatud autokefaalsust kinnitas 1989. aastal toimunud ülemaailmne patriarhaat. Praegu on kogu Gruusia patriarhiks ning Mtsheta ja Tbilisi peapiiskopiks Ilia II, kes pühitseti ametisse 1977. aastal.

Loomulikult oli Gruusia riigile ja kirikule mõjusaks faktoriks omada liitlassuhteid ainsa õigeuskliku võimaliku toetajaga, nagu oli seda Venemaa. Venemaa ise ristiti õigeusku alles 988. aastal vürst Vladimir Svjatoslavovitši ajal, kes valitses teatavasti Kiievis 980–1015. Konkreetne Venemaa esindatus Gruusias algab aga XVIII sajandi lõpust, kui grusiinid saavad vatti järjekordselt Pärsia valitsejalt šahh

Ali-Muradilt, kes saab pärslaste valitsejaks 1780. aastate alguses. Ali-Murad ähvardab tollast Kartli ja Kahheetia kuningat Irakli II-st sissetungiga ning viimane pöördub abipalvega Katariina II poole. Katariina reageerib abipalvele kiiresti ning juba 5. augustil allkirjastatakse Georgievski linnas (praeguse Stavropoli krai lõunaosas asuv linn) niinimetatud Georgievski traktaat, mille kohaselt muutub Kartli ja Kahheetia kuningriik Venemaa protektoraadiks. Sama aasta novembris sisenevad Tbilisi linna kaks pataljoni Vene jalaväge ja neli kahurit kindral-leitnant Pavel Sergejevitš Potjomkini juhtimisel. Viimane oli muide kuulsa Grigori Potjomkini, keisrinna soosiku sugulane. Just Pavel Sergejevitš Potjomkin muudab muistse kaubakaravanide teekuru üle Kaukasuse mäestiku suureks teeks, millest hiljem kujuneb kuulus Gruusia Sõjatee. Ali-Murad ehmub venelaste ilmumisest Tbilisi linna niivõrd, et loobub sõjakäigust. Venelased lahkuvad Tbilisist 1784. aasta veebruaris. Aja möödudes asub Iraani valitsema Aгаа-Muhhamedkhaan, uue dünastia alusepanija. Nimetatud dünastia valitses Iraanis XX sajandi alguseni. Uue valitseja tohutu ratsaarmee ilmub äkitselt 23. mail 1795. aastal Tbilisi alla. Irakli II ei saanud abi teistelt Gruusia valitsejatelt ning 24. mail 1795 sai tema pisike kaitsevägi hävitavalt lüüa. Linn rüüstati, toimus tohutu veresaun.

Kuni uudis jõudis Peterburi, kus viimast aastat valitses veel Katariina II, möödus küllalt kaua aega. Katariina pidas pärslaste sissetungi oma kaitsealasse solvanguks ning otsustas taas kord tegutseda resoluutselt. Sõjakäigu etteotsa pidi saama tollal juba väga kuulus Vene väejuht Suvorov. Olles vallutanud Kartli ja Kaheetia, võisid pärslased tungida edasi Põhja-Kaukaasiasse ning sealt edasi juba Vene aladele. Suvorov esitas keisrinnale kindralite ja ohvitseride nimekirja, keda tahtis kaasa võtta Pärsia sõjaretkele. Suvorovi nimekiri ei meeldinud aga keisrinna tollasele soosikule Platon Zubovile, kuna sinna ei olnud

kantud tema vendasid, krahve Valerian ja Nikolai Zuboveid, seda enam, et Nikolai Zubov oli abielus Suvorovi tütreaga ning lootis, et äi ta sõjakäigule kaasa võtab. Asi oli selles, et kavandatav sõjakäik töötas osavõtjatele tuua suurt lahingukuulsust, mis omakorda andis lootus rikkalikele autasudele. Platon Zubov oli niisiis solvunud iseenda ning ka oma vendade kõrvalejätmise pärast ning alustas Suvorovi vastast intrigeerimist, toetudes jõuliselt oma soosikurollile. Asi lõppes sellega, et viie nädalaga oli saavutatud soovitatav tulemus ning veebruaris 1796 loobus Suvorov ülemjuhataja kohast. Ülemjuhataks sai Valerian Zubov – keisrinna soosiku Platon Zubovi vend. Ekspeditsioonikorpusesse kuulus 35 000 meest. Sellega algasid Venemaa jaoks nõndanimetatud Kaukaasia sõjad, millest viimane algas 1914. aastal ning lõppes 1918. aastal, kui oli hävinenud Vene keisririik ise.

Loomulikult oli siin ilmne, et väike ja vaenulikest teiseusulistest, võimsatest vaenlastest ümbritsetud Gruusia ei saanud toetuda kellelegi teisele peale Vene keisririigi, selleks et säilitada oma iseseisvus ning usk. Pikkamööda hakkasid aga ühtlustuma mängureeglid ka Gruusias ning kuna Venemaal ei olnud juba Peeter I aegadest patriarhi kirikuvõimu, tehti sama ära paarsada aastat hiljem ka Gruusias.

Venemaa võttis õigeusu vastu Bütsantsist, kus väga paljud kirikuajaloolased, teoloogid ning kirikukunstnikud olid kreeka rahvusest. Oli aeg, kus Venemaal nimetati õigeusku lihtsalt kreeka usuks. Gruusias oli aga kreeklasi väga palju. Juba muistsel antiikajal oli kreeka linnriikidel Kolhiidas oma kolooniad ning kreeklane ei olnud grusiinide mail mingi haruldus, oli ta siis usumees, kingsepp, kaupmees või mõne muu ameti esindaja. Samas tuleb üldse märkida, et vastupidi kuvandile kaukaaslastest ei olnud grusiinid loomult metsikud ega sallimatud teiste rahvuste suhtes. On ju teda, et näiteks

põlise ja Gruusiale omase taimekultuuri – tee – tõi ja juurutas sinna üks ehtne hiinlane, kes muide esimesed teetaimed Hiinast kaasa tõi ning neid grusiinide maal mulda istutas ning kohalikele teekasvatust õpetas. Kes ei teaks tohutust armeenlaste kogukonnast Gruusias, eriti pealinnas Tbilisis. Palju elas seal ka juute ja on teada, et kohalikud, see tähendab grusiinid ei kiusanud neid kunagi taga. Kõik see näitab meile selgelt ühte asja. Maal, kus elas rahvas, kelle temperament on näiteks põhja-eurooplasest mitu kraadi kuumem, ilmutas rahvusküsimuses imekspandavat tolerantssi muulaste suhtes. Põhjus on minu arvates ei milleski muus kui selles, et grusiinid olid nii varakult õigeusu vastu võtnud ning elasid selle usu tõekspidamiste järgi.

Kui keegi on käinud Gruusias ning külastanud nende kirikuid, siis on ta kindlasti tähele pannud Gruusia õigeusu kirikute nappi, arhailist ning samas väga ülevat sisustust ning arhitektuurset lahendust. Mõni kirik on lausa mungalikult vähedekoreeritud, ent milline on valguse mäng akendest ja muu sinna juurde kuuluv! Kõik see viitab vaata et askeesile ning on eriti ligitõmbav oma tõsiduses ning iidsuses. Kõigest kumab vastu mingi eriline väärikus ning ajatus. Nii rahvas kui ka õigeusk on Gruusias väga vanad ning toetuvad sajandeid karmile ajaproovile vastu pidanud tavadele ning traditsioonidele.

Loomulikult ei saanud ka Gruusia rahvas, riik ja kirik kõrvale jääda XX sajandi muutustest ehk õudustest, millest kujunes paljudele usklikele ja muidu korralikele inimestele tuleproov. Räägin siin loomulikult Gruusia iseseisvumisest pärast Vene keisririigi kokkuvarisemist ning lühikese riikliku iseolemise kiirest lõpust pärast 1924. aastat, kui Gruusiasse saabus punavõim. Ka seal võideldi klassivaenlaste, vana režiimi ametnike, sõjaväelaste ja preestrite vastu ning inimkaotused olid loomulikult tohutud ning ühele väikerahvale väga valusad. Samas

on tähelepanuväärne, et punasel ajastul ei suutnud ka bolševikud murda uhkete grusiinide rahvusteadvust ning Tbilisi tänaval naljalt vene keelt ei kuuldud. Samuti oli grusiinidel isegi punase konstitutsiooni ajal eriline õigus emakeele ainukehtivusele oma kodumaal. Uskumatu saavutus. Venestamine nõukogude tingimustes seal lihtsalt ei käivitunudki. Ka sellel on oma põhjused. Üks nendest on grusiinide traditsiooniline esivanemate ja üldse seenioride austamine, teine asi on mehe rolli arhailine juhtpositsioonis olemine perekonnapeana ning kolmas kahtlemata traditsiooniline õigeusus olemine läbi sajandite.

Grusiinidele ei saa ette heita rüütellikkuse puudumist. Tihti on see välismaalastele tundunud laia joonena, ent kes tunneb grusiine, teab, et see ei ole laiamine, vaid oma pika ja tihti ka üleva ajaloo tunnetamine ja selle üle uhkuse tundmine. Grusiinide puhul on esimeseks meeldetulevaks iseloomustavaks jooneks väarikus ja teatud dramaatiline ülevus. Kõik eelöeldu ei kasva aga puu otsas ega ole varnast võtta. Kõigel on põhjus ning kui vaadata Gruusia suhteid oma kunagise sõbra ja liitlase Venemaaga, tuleb kohe meenutada, millise pitseri pani nende kahe naabri suhetele XX sajand. Eriline on siin ka kohaliku, muidugi punavõimu ja Moskva suhted, perestroika-aegne probleemidepundar kahe riigi vahel ning praeguse Venemaa Gruusia-suunaline poliitika. Samas jääb alati lootus, et kaks õigeusklikku rahvast jõuavad lõpuks ikkagi kokkuleppele. Võrreldes Venemaaga, kus pärast 1382. aasta 23. augusti Moskva põletamist ja rüüstamist khaan Tohtamõši poolt kestis mongoli ülemvõim veel kuni 1480. aastani, kui Moskvast valitses suurvürst Ivan Vassiljevõtš III ja kelle vastu sõda alustanud khaan Ahmat ei julgenudki Urga jõe ääres venelasi rünnata, pidi Gruusia kirik, riik ja rahvas elama veel üle kolme sajandi otseses vallutamise hirmus, kuni Venemaa protektoraadiks saamiseni Katariina II ajal. Kui khaan Ahmat oleks saanud lubatud abiväge

Poola kuningas Kazimirilt 1480. aastal, oleks Venemaa ajalugu olnud teistsugune. Krimmi khaani rünnak Leedumaale tõmbas aga Kazimiri jõu ja tähelepanu mujale ning Venemaa jaoks lõppes vastasseis Urga ääres sisuliselt kogu mongoli ikke lõppemisega. Eelöeldut arvestades pole midagi imestada, et Venemaa võis ennast mõni aeg pärast ikke lõppemist Kolmandaks Roomaks pidada. Gruusia oli aga väike ja võimsate vaenlastega ümbritsetud riik, kelle ainus soov oli säilitada rahvuslik püsijäämine ning oma isade usk – õigeusk. Samas oli õigeusk jõudnud Gruusiasse nii vara, et neid võib pidada algkiriku otsesteks mantlipärijateks. Gruusial ei olnud õigeusu maaletoomisel n-ö vahendajaid, nagu oli seda Venemaal Bütsantsi kreeklaste näol – Andreas Esmakutsutu oli teatavasti juut ja Kristuse jünger.

Raske on olla vanem vend ajaliselt ning samas väiksem vend rahvaarvult ja jõult. Just selline oli aga Vene–Gruusia suhete kuvand läbi aegade. Muidugi, siin on veel üks delikaatne teema. Punavõim, mis tegelikult kogu endisest Vene keisririigist ning tema alamatest ning ka kirikust teerullina üle sõitis, tuli Gruusiasse küll Venemaalt, kuid samas oli Stalin – üks verisemaid Nõukogude diktaatoreid – omakorda jälle grusiin. Kirik elas oma raskemaid päevi loomulikult Nõukogude ajal nii Venemaal kui ka Gruusias ning see peaks punaikke alt vabanenud mõlema rahva ja riigi kirikuid praegu lähendama ja, kui vaja, ka lepitama. Samas on täiesti selge, et viimaste aastate poliitilised keerised, kus Gruusia on võtnud selge orientatsiooni läänemaailma väärtustele, on jätnud oma pitseri ka mõlema riigi kirikute vahelistesse suhetesse.

Raske on ennustada, mis kuju ja vormi need suhted võtavad lähitulevikus, ent pikemas perspektiivis saab kõik jälle korda, kuna tuleviku probleem number üks on juba kujunenud vastasseis islami ja

kristluse vahel. See vastasseis, mis algas eelmise sajandi teisesel poolel niinimetatud islami revolutsiooniga, on viinud kogu maailma totaalse konflikti lävele. Selles sõjas on Venemaa ja Gruusia loomulikud liitlased, kuna mõlema riigi põlisrahvad on mitte ainult kristlased, vaid õigeusklikud. Sellepärast pole mõtet muretseda Gruusia ja Venemaa kirikute vahelise koostöö pärast pikemas ajaloolises perspektiivis.

Gruusiasse reisima minnes on väga kasulik võtta enda reisieesmärkide hulka sealsete kirikute ja kloostrite külastamine. Pilt pakub esteetiliselt naudingut ning meeletab vaataja teatud filosoofilisele lainele, kus igavik ja muistne aeg võib tunduda käega katsutav. Maailmast ei ole kahjuks kuhugi kadunud sõjad, konfliktid ning poliitilised ja majanduslikud vastuolud. Kõik nimetatud probleemid on meie ajal pigem globaliseerunud ning just sellest küljest vaadatuna võib Gruusia rahva ja kiriku ajalugu olla hea eeskuju, kuidas üks väike riik ja rahvas on suutnud ise alles jääda ning oma usu säilitada. Eestiga ühendab Gruusiat minu arvates just see, et nad mõlemad pidasid sajandite jooksul vastu ning jäid rahvusriikide ja kristlike rahvustena püsima. See on kogemus, mida väga paljudel väikerahvastel ei ole. Üksteiselt õppida ja ka tuge saada on aga alati kasulik. Seepärast on ju täiesti loomulik, et Eesti ja Gruusia vabariigid saavad omavahel väga hästi läbi nii riiklikul kui ka inimestevahelisel tasandil. Samas on mõlema maa õigeusklikud riigi- ja ühiskonnategelased näidanud kujukalt, et õigeusus olemine ja patriotism võivad väga hästi koos toimida. Ka eestlaste omaaegne ärkamisaeg ning hilisem võitlus iseseisvuse eest toetus meestele, kes ise või kelle vanemad olid õigeusklikud. Päts ja Poska on selle kõige paremaks tõestuseks. Gruusias olid aga kõik valitsejad ning riigimehed läbi sajandite õigeusklikud, mis ei takistanud neil vähimalgi määral oma maa tulihingelised patrioodid olemast. Eestil pole, tõsi küll, olnud oma rahva keskest võrsunud

aristokraatiat nagu Gruusial, kuid selle eest on eestlastel oma isiklik ja ürgne demokraatliku ja võrdse seisuseta demokraatiatraditsiooni kogemus.

Mul isiklikult on väga kahju, et ma pole ühelgi Tallinnas toimunud õigeusu muusikafestivalil *Credo* sattunud kuulama Gruusiast pärit lauljaid ega tea, kas nad üldse on selle festivali raames siin käinud. Nende koorilaulu ja rahvalaule olen aga kuulanud Vanalinna päevade ajal ning see jättis väga hea mulje. Tean, et praegu elab Tallinnas veidi alla saja grusiini. Mõnega neist olen ka suhelnud – grusiinid nagu grusiinid ikka. Ja veel üks asi. Mulle on alati väga meeldinud, kuidas kõlab gruusia keel. Ma ei tea, kas siin on tegu isikliku geenimälu või millegi muuga, aga see keel ja tema kõla mulle meeldib, kuna on minu arvates hästi musikaalne. Igal juhul väärivad nii Gruusia riik kui tema kirik ja rahvas minu arvates respekterimist ning kindlasti pakub Gruusia õigeusu kiriku ajalugu asjast huvitatud uurijale palju põnevat, aga ka õpetlikku ning kasulikku kõrva taha panemiseks, ja seda nii kultuuriloolises kui ka üldisemas plaanis. Kirjandus peaks olema tänapäeval kättesaadav kõigile huvilistele ning ega Gruusia külastamine ka võimatu ole. Ilus maa sooja kliima ja võimsa ning väärrika ajaloo, mida tasub igal juhul külastada. Seal on veel võimalik näha väärikaid vanaisasid ja vanaemasid ning üldse vanemaid ühiskonnaliikmeid ning traditsioone. Aeg voolab seal hoopis teises rütmis ning inimestel on aega pühenduda ka muule peale mammona tagaajamise ja töö.

Vive Tolli oma koduateljees, veebruar 2008.

Vive Tolli (sünd 28. VII 1928) on keskseid isiksusi Eesti estampgraafika tõusus, mis algas 1950. aastate keskpaiku, mil asutati mitmeid rahvusvahelisi graafikabiennaale. Peale rohkete ja sageli auhinnatud esinemiste rahvusvahelistel näitustel (üle saja) kõneleb Tolli mainest ka 1970. aasta Moskva Puškini-nimelises Kujutavate Kunstide muuseumis toimunud isiknäitus. Murranguliste 1960-ndate uue kunstiideeali sisu oli kaasajale adekvaatselt reageeriv graafiline vorm ja kunstniku eneseväljenduse intensiivsus. Mõlema komponendi olemasolu ja ilus tasakaal ongi põhjus, miks Tolli kuulub 1960-ndate „tuumiku tuumikusse”, miks selle kümnendi historiograaf Boris Bernstein on kirjutanud monograafia just temast.

Vive Tolli romantilisus on 1970. aastatel olnud selgemalt rahvusromantilise ilmega (n-ö „Eesti asja ajamine”). 1970-ndatel – stagnatsioonikümnendil – hakkas esiplaanile nihkuma rahvuslik identiteet, juurteotsimine haaras eri kunstialasid. Vive Tolli osa selles protsessis nähti eelkõige rahvaluuleainese kaasaegses tõlgendamises, mida tema loominguga puhtgraafiliste väärtuste kõrval peeti silmas ka talle 1978. aastal Kristjan Raua aastapreemia määramisel rahvakalendri tähtpäevadele pühendatud sarja eest.

Kunstniku illustreeritud raamatuid on alates 1957. aastast kokku ligi poolsada, see on sama oluline osa tema loomingust kui vabagraafika. Siin vaid mõned näited: Anna Haava „Nõmmelilled”, August Annisti poeemitriloogia „Lauluema Mari” (1966), „Karske Pireta, maheda Mareta ja mehetapja Maie lood” (1970) ning „Udres-Kudres, Päeva poeg” (1990). Eesti raamatugraafika kullafondi kuuluvad võluvad joonistused alates Ellen Niidu „Pille-Riini lugudest” (1963) ja lõpetades Tiia Toometi raamatuga „Lapikirja-lastekirja” (1984). Täiesti eriline suhe on kunstnikul Marie Underi luulega, kunstniku loomingut

on mõjutanud ka Debora Vaarandi ja Friedebert Tuglase looming. Illustratsioonide eest on Vive Tolli saanud mitmeid auhindu, nende seast peab kõrgeimaks „Eesti rahva muinasjuttude” illustratsioonide eest saadud „Kuldõuna” rahvusvahelisel BIB näitusel. Mainimata ei saa ka jätta, et ligi 400 miniatuurset meistriteost – ekliibrist – on toonud kunstnikule arvukalt auhindu rahvusvahelistelt näitustelt.

Sügavalt eestiliku kunstnikuna on Vive Tolli olnud ühtaegu avatud ja vastuvõtlik maailmakultuurile. Läänes süvenev huvi Ida kultuuride vastu on leidnud vastukaja temagi loomingus („Püha puu mäe varjus”). Lehes „Theodorakise laulud” (1970) on meie ees Kreeka kaardi taoline kujund, tihedalt täis tipitud kunsti ja looduse imesid tähistavaid märke. Vive Tolli viimase aja looming on kaugenenud mütoloogiast, on rohkem eneseväljenduslik ja abstraktsem. Ta on pidanud 15 aastat Kunstiakadeemias pedagoogiametit, seepärast on ka paljudel noorema põlvkonna Eesti graafikutel au nimetada Vive Tollit „oma” õpetajaks.

Üks huvitav ajalooline seik on seoses Vive Tolli emapoolse vanaisaga. Nimelt oli ta ema isa Timotheus Kuusik, kõneosav kirjamees, tõlkija ja sõnaraamatute autor ning laulukoori juht, samuti seotud meie Tallinna Issanda Muutmise kirikuga ja ka Sinodi liige 2. koosseisus 1920. aastatel.

Vive Tollit on autasustatud 2001. a Valgetähe III järgu teenete medaliga (Eesti Vabariik) ja Rüütli I klassi Valge Roosi ordeniga (Soome Vabariik).

(Kasutatud materjal: Mai Levin, Vive Tolli loomingust 2004. aasta kataloogis)

Fotograaf: Gennadi Baranov

Vive Tulli
„Koterman”. 1982
Söövitus, vask, paber, 55 x 51 cm

Vive Tolli
„Rändjärv”. 1967
Söövitus, vask, paber, 49 x 54,5 cm

Vive Tolli
„Järve haud”. 1967
Söövitus, vask, paber, 53,5 x 49 cm

Vive Toli. „Kloostri fragment”. 2002. Söövitus, vask, kõrgtrükk, paber, 70 x 49 cm

Vive Tolli. „Vähe viltune kellatorn”. 2002. Söövitus, vask, kõrgrükk, paber, 70 x 49 cm

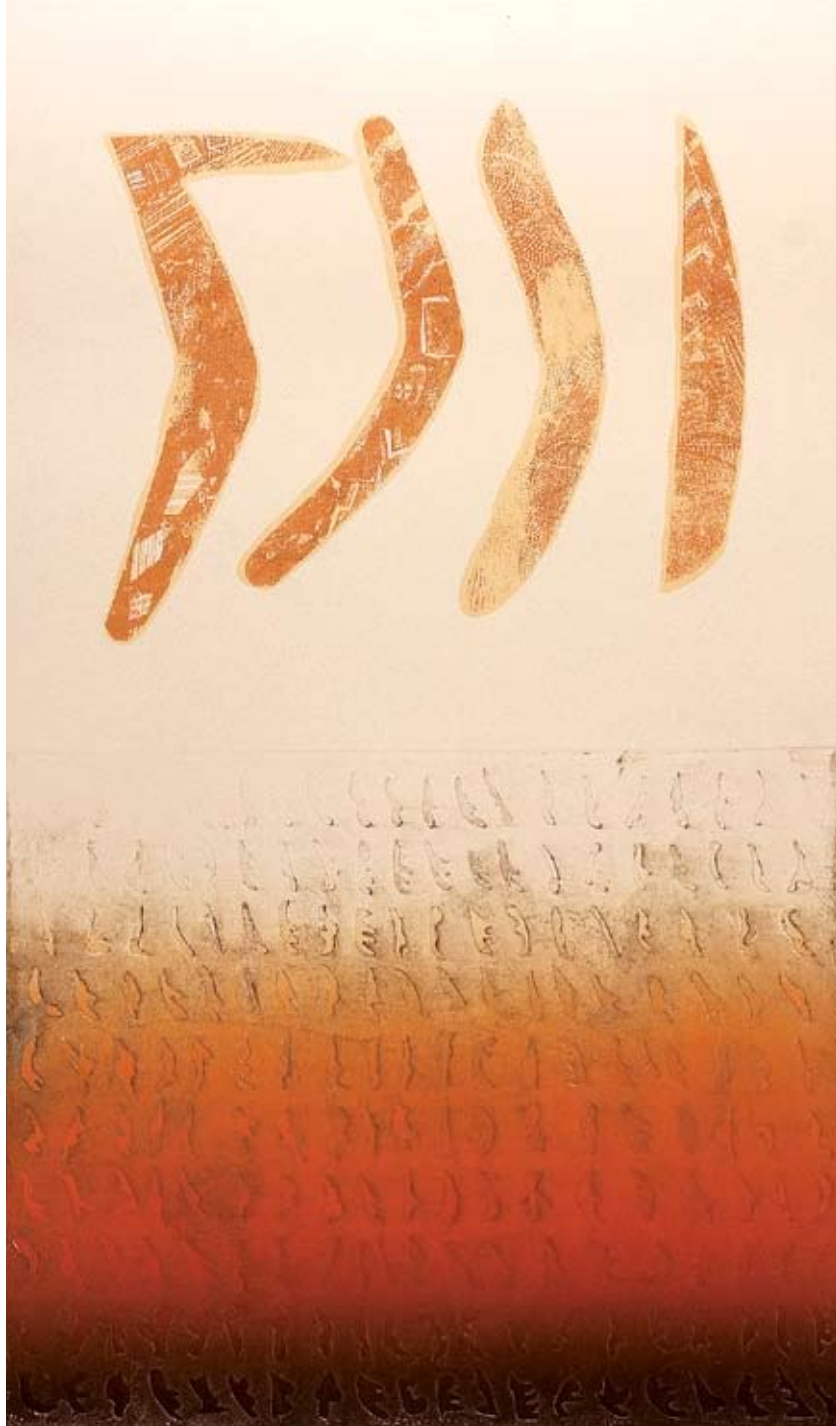
Vive Tolli
„Sinine uks”. 2005
Söövitus, mezzotinto, vask, paber, 49 x 59 cm

Vive Tolli
„Valed uksed”. 2004
Söövitus, mezzotinto, vask, paber, 49 x 59 cm

Vive Tolli. „Lohutussõnad”. 2007. Söövitus, mezzotinto, vask, paber, 81 x 42,5 cm

Vive Tolli. „Kolm (4) bumerangi”. 1997. Söövitus, kõrgtrükk, siidtrükk, paber, 84 x 51 cm

Vive Tulli

„Püha puu mäe varjus”. 1988

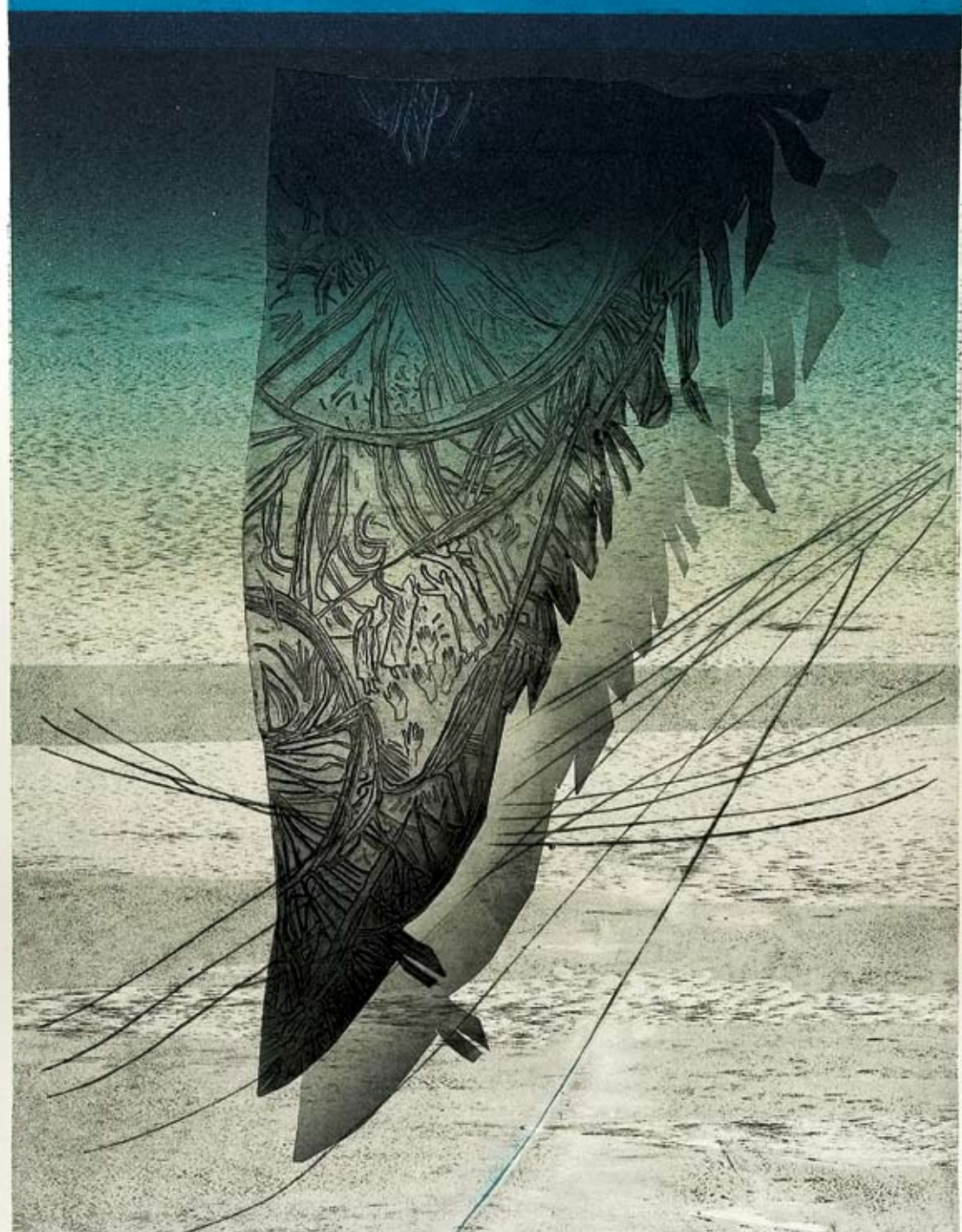
Söövitus, kõrgtrükk, vask, paber, 51,5 x 50 cm

Vive Tolli

„Vönked“. 1999

Söövitus, mezzotinto, vask, paber, 49,5 x 59,5 cm

Vive Tolli. „Tuulelohe”. 2004. Söövitus, vask, kõrgtrükk, paber, 70 x 49 cm

Editorial

1. Orthodoxy as the factor of self determination

An article from the journal „Usk ja Elu” issued by Brotherhood of St. Peter and St. Paul of Riga on 1917, written by archpriest Aleksander Wärat. Father Aleksander concentrates on the topic of orthodoxy as the factor of self determination. This particular article is written in style of the beginning of 1900-s and lightly redacted, showing thoughts of the orthodox clergy just before Estonian Republic has to born.

2. A Bishop, a diocese and a local Church

Professor of St. Serge Orthodox Institute in Paris, archimandrite Iob Getcha reflects on the canonical and ecclesiological status of a bishop office in the Orthodoxy. He shows also historical ways of leadership of the bishop within diocese and the local Church. Translated by Tiina Niitvägi-Hellamaa.

3. On the secondarity and communion falling into the two great deviations – national church and ecclesiastical gluttony.

Professor, Hdr. Archimandrite Grigorios D. Papathomas gives the canonical analysis on the „ecclesiastical gluttony” as example happened in Estonia and Latvia. Father Grigorios D. Papathomas is the Dean of the St. Platon Theological Seminar in Tallinn. Translated by Margus Ott and Tiina Niitvägi-Hellamaa.

4. Theology and development in Third Millennium

His Eminence metropolitan Dr. Paul Yazigi watches over late developments in the human society and the role of theology in these developments. He concentrates on modern visibilities like

secularisation, humanism, neophily, mass media, modern sciences a.s.o. Translated by Tiina Niitvägi-Hellamaa.

5. The Message of Orthodoxy in XXI century

The former Dean of St. Serge Orthodox Institute in Paris, archpriest professor Boris Bobrinski writes on how to give on the orthodox message in the today's society to be understandable. He's giving also a comprehension on language and self-consciousness in the service of the message. Translated by Tiina Niitvägi-Hellamaa.

6. The Seventh and Eighth Sermons of our holy father John the Chrysostom

The Seventh sermon of the Church Doctor, St. John the Chrysostom telling on holymartyrs as spiritual doctors of faithful. The Eighth sermon calls always to gather in the church in order to experience unvisible promises. Translated by Fr. Mattias Palli.

4. St. John Chrysostom in the Tradition of Coptic Orthodox Church

Coptic Metropolitan Bishoy of Damiette presented his paper on honouring of St. John Chrysostom in Coptic Orthodox Church by Symposion „Agios Ioannis Hrisostomos Arhiepiskopos Konstantinoupoleos” in September 2007. He is showing different ways and sources of honouring this great orthodox saint. Translated by Fr. Sakarias Leppik.

5. Ecclesiastical preparing for the Great Lent (old est. Kirriklik walmistamine sure Paastu aiaks)

Riga Orthodox Seminary's theological journal „Jumala Kartuse Kool” (eng. School of Piety), published on 1858–150 years ago – an article,

telling which are the necessary and best possibilities and things to be ready for celebrating the Great Lent liturgically thematic weeks. This particular article, written in archaic Estonian is now published as facsimile.

6. The Glance into the Byzantine diplomacy

The Professor of the Cathedra of Cultural Theory in Estonian Academy of Arts, David Vseviiov – well-known thinker, historian and author is writing on diplomatical relations and methodology of diplomacy in Byzantine Empire.

7. The Georgian Orthodox Church

Jüri Kotšinev, a Georgian-born thinker, historian and a poet, member of Estonian Academical Society of Military History gives the historical overview on establishment, development and today's life of one of the oldest orthodox Churches in the world – Georgian Orthodox Church.

8. Art of Vive Tolli

An art of very fruitful and loved Estonian artist Vive Tolli. She's born on 28. VII 1928, studied in Estonian State Institute for Arts and was professor of that same university. Her personal exhibitions have travelled in Estonia as well in Russia, Finland, Latvia, Sweden, Canada, France, Germany and Denmark. Vive Tolli has got several prizes, her works are exhibited in the Museum of A. Pushkin and Tretyakoff Gallery in Moscow, Portland Museum in USA, Dr. Ludwig Museum in Cologne, Germany, etc.

Резюме

1. Православие как фактор самоопределения

Статья 1917 года протоиерея Александра Вярата из журнала „Usk ja Elu” («Вера и жизнь»), издаваемого Петропавловским православным братством в Риге. О. Александр сосредотачивается на теме православия как факторе самоопределения. Написанная в стиле начала 1900-х гг. и немного отредактированная статья показывает направление мысли православного духовенства непосредственно перед рождением Эстонской Республики.

2. Епископ, епархия и поместная Церковь

Профессор Свято-Сергиевского православного института в Париже, архимандрит Иов (Геча) размышляет над каноническим и эклезиологическим статусом епископа в Православии. Автор прослеживает историческое развитие руководящей роли епископа в пределах епархии и поместной Церкви. Перевод – Тийны Нийтвяги.

3. Об инаковости и церковном общении в свете двух симметричных отклонений – национальной церкви и ее поглощении

Профессор, Hdr., архимандрит Григорий Д. Папатомас предлагает канонический анализ «церковного поглощения» на примере ситуации в Эстонии и Латвии. О. Григорий – декан Свято-Платоновского богословского семинара в Таллине. Перевод – Маргуса Оття и Тийны Нийтвяги.

4. Богословие и развитие в третьем тысячелетии

Преосвященный митрополит, доктор Павел Яциги прослеживает современное развитие человеческого общества и роль богословия в этом развитии. Он сосредотачивает свое внимание на таких аспектах современности, как секуляризация, гуманизм, масс-медиа, современная наука и др. Перевод – Тийны Нийтвяги.

5. Православная весть в XXI веке

Бывший декан Свято-Сергиевского православного института в Париж, протопресвитер, профессор Борис Бобринский рассуждает о том, как можно доступно донести до современного общества православную весть, рассматривая в этом смысле два аспекта – язык и самосознание. Перевод – Тийны Нийтвяги.

6. Седьмая и восьмая гомилии иже во святых отца нашего Иоанна Златоуста

Седьмая гомилия вселенского учителя свт. Иоанна Златоуста посвящена святым мученикам, явившим пример истинной преданности Христу. Восьмая гомилия призывает всегда собираться в церкви для того, чтобы испытывать невидимые обетования. Перевод – о. Матфия Палли.

7. Свт. Иоанн Златоуст в традиции Коптской Православной Церкви

Доклад коптского митрополита Дамиеттского Бишоя о почитании свт. Иоанна Златоуста в Коптской Православной Церкви на симпозиуме «Святой Иоанн Златоуст, архиепископ Константинопольский» в сентябре 2007 года. Автор показывает различные виды и источники почитания этого великого православного святого. Перевод – о. Захарии Леппика.

8. Приготовление в Церкви к Великому Посту.

Богословский журнал Рижской православной семинарии «Школа благочестия» опубликовал в 1858 году – 150 лет назад – статью, в которой рассказывается о том, как можно наилучшим образом подготовиться к Великому Посту во время предшествующего ему богослужебного приготовления. Воспроизводится факсимиле статьи, написанной на архаичном эстонском языке.

9. Взгляд на Византийскую дипломатию

Статья профессора кафедры теории культуры Эстонской академии искусств Давида Всевиова – широко известного мыслителя, историка и автора работ о дипломатических отношениях и дипломатических методах в Византийской империи.

10. Грузинская Православная Церковь

Родившийся в Грузии мыслитель, историк и поэт Юрий Козинцев, член Эстонского академического общества военной истории предлагает обзор становления, развития и современного положения одной из старейших в мире православных церквей – Грузинской Православной Церкви.

11. Творчество Виве Толли

Творчество весьма плодотворной и популярной эстонской художницы Виве Толли. Она родилась 28 июля 1928 года, окончила Эстонский государственный художественный институт, где позднее и преподавала. Ее персональные выставки проходили как в Эстонии, так и России, Финляндии, Латвии, Швеции, Канаде, Германии и Дании. Виве Толли – лауреат нескольких премий, ее работы выставлены в Музее А. С. Пушкина и Третьяковской

галерее в Москве, Портландском музее (США), музее Людвига в Кельне (Германия) и др.

